

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA

magisterské studium

2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Šťasná Lívía

Postoje dětí a mládeže k peniazom a materiálnym
hodnotám

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce:

Doc. PhDr. Kornel Čajka, CSc

COMENIUS UNIVERSITY PRAGUE

Master Studies

2010 - 2012

DIPLOMA THESIS

Bc. Šťasná Lívía

Attitudes of children and young about money and material
values

Prague 2010

The Master Thesis Work Supervisor:

Doc.PhDr.Kornel Čajka, CSc

Prehlásenie

Prehlasujem, že predložená diplomová práca je mojim pôvodným autorským dielom, ktorú som vypracovala samostatne. Všetku literatúru a ďalšie zdroje, z ktorých som pri spracovávaní v práci čerpala, v práci riadne citujem a uvádzam v zozname použitej literatúry.

Súhlasím s prezenčným sprístupnením svojej práce v univerzitnej knihovni.

Praha dňa 15.03.2012

Bc. Lívia Ščasná

Pod'akovanie

Chcela by som poďakovať vedúcemu práce Doc.PhDr. Kornelovi Čajkovi CSc,
za odborné vedenie pomoc a rady pri vypracovávaní mojej práce.

Anotácia

Nemyslím si, že dnešné deti prichádzajú na svet horšie, akými sme boli my. Ale práve svet, ktorý ich obklopuje, nevhodná výchova, nedostatok podpory, unáhlenosť doby a jej pretechnizovanosť z nich robí jedincov, ktorí sa nevedia vysporiadať s každodennou realitou, či vyriešiť náročné životné situácie. Takéto deti často pochádzajú z problémových rodín, sú umiestňované do detských domovov a rôznych iných zariadení sociálneho charakteru. Neustále stúpa percento detí, ktoré majú problémy v škole, na vyučovacích hodinách a ich správanie je patologické. Prejavujú rôzne formy agresie, šikany, klamstva, záškoláctva, krádeží, či závislostí. Často privádzajú svoje okolie, rodičov, učiteľov, vychovávateľov do bezradnej situácie. Ich hodnoty sa vytesňujú zo zaužívaných hodnôt spoločnosti. V tejto práci sa budem snažiť poukázať a porovnať hodnoty a postoje adolescentných detí vyrastajúcich v rodine a bez nej v súčasnom ponímaní v zaužívanej, znormalizovanej, spoločenskej hierarchii hodnôt a sledovať ich pohľad na peniaze a materiálne hodnoty životného charakteru.

Kľúčové slová

agresivita, čestnosť, deti, hodnota, materiálne hodnoty, mládež, morálka, morálny vývin, peniaze, pravé hodnoty, rodina, výchova, sociálne istoty.

Annotation

I do not think that nowadays children behavior is worse than ours in their age. Actually the world around them, inadequate education, lack of support, the rush of this age over technical life makes them to become individuals who cannot cope with everyday reality and resolve difficult life situations. Such children often come from trouble families and are placed in foster homes and various other institutions of a social background. Continuously there are an increasing percentage of children who have problems at school, classes, and their behavior is pathological. They show different forms of aggression, bullying, lying, truancy, theft, or addiction. They often bring their neighborhood, parents, teachers, educators in helpless situations. Their values are crowd out of the established values of society.

In this diploma thesis I am trying to highlight and compare the values and attitudes of adolescent children growing up in a family and without it, while focusing on the current in the conventional sense, normalization, and the social hierarchy of values. Simultaneously I focus on their perception of money and material values of living character.

Key words

aggression, honesty, Children, value, material value, youth, morality, moral development, money, true value, family, education, social security.

.

OBSAH

Úvod.....	9
------------------	----------

TEORETICKÁ ČASŤ

1. NÁZORY DETÍ A MLADISTVÝCH A ICH POSTOJE K HODNOTÁM A PENIAZOM.....	11
1.1 Vznik a pôvod peňazí a ich význam v dnešnom ponímaní	19
1.2 Hodnotová orientácia, všeobecná charakteristika	26
1.3 Vymedzenie základných terminologických pojmov	29
1.4 Význam hodnôt	34
2. RODINA A JEJ VÝZNAMNÝ PODIEL NA UTVÁRANÍ HODNOTOVEJ ORIENTÁCIE DETÍ	37
2.1 Nefunkčnosť rodiny, príčiny, rozpad	38
2.2 Vymedzenie obdobia dospievania.....	40
2.3 Puberta a jej hlavné	43
3. MORÁLKA, MORÁLNY VÝVIN DIEŤAŤA VYRASTAJÚCEHO V RODINE A BEZ NEJ	49
3.1 Psychologické aspekty morálneho vývinu osobnosti.....	50
3.2 Morálny vývin jedincov – adolescentov	51
3.3 Čestnosť ako kritérium posudzovania úrovne morálneho vývinu.....	52
3.4 Možnosti pozitívneho morálneho vývinu detí a mládeže.....	56
4. PORUCHY SPRÁVANIA SÚVISIACE S AGRESÍVNÝM CHOVANÍM A KRIMINALITOU MLÁDEŽE	60
4.1 Typológia agresorov a obetí	63
4.2 Zvládanie a riešenie agresíí	66
4.3 Mediálne násilie	67

PRAKTICKÁ ČASŤ

5. DEFINOVANIE PROBLÉMU A STANOVENIE CIEĽA A ÚLOH PRIESKUMU.....	69
5.1 Hypotézy prieskumu.....	70
6. METODIKA A METÓDY PRIESKUMU.....	71
6.1 Charakteristika prieskumného vzorku.....	72

7. INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV PRIESKUMU	76
7.1 Vyhodnotenie výsledkov prieskumu	89
8. ZHRNUTIE, ZÁVER PRIESKUMU A ODPORÚČANIE DO PRAXE	95
ZÁVER	96
ZOZNAM POUŽITEJ SLOVENSKEJ LITERATÚRY A PRAMEŇOV.....	97
ZOZNAM POUŽITEJ ZAHRANIČNEJ LITERATÚRY A PRAMEŇOV	99
ZOZNAM ČASOPISECKEJ LITERATÚRY	101
ZOZNAM POUŽITÝCH SLOVNÍKOV	102
ZOZNAM OBRÁZKOV	102
ZOZNAM PRÍLOH.....	102
ZOZNAM TABULIEK	103
ZOZNAM GRAFOV	103
ZOZNAM SKRATIEK	105
BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE	

ÚVOD

Hodnoty v živote človeka majú viacero významov. Zohrávajú dôležitú formálnu úlohu pri rozvoji osobnosti jedincov, sú výrazným zdrojom motivácie a pilierom zmyslu života. Nedostatok takých hodnôt v živote človeka, ktoré mu prinášajú spokojnosť, môže viesť k existenciálnej prázdnote. Zatiaľ, čo sa filozofia zaoberá viac formálnou a obsahovou stránkou hodnoty, psychológia sa venuje procesuálnej stránke vzniku a pretrvávaniu osobných hodnôt z aspektu psychických dejov, ale i tomu, ako vzniknuté hodnoty a hodnotový systém ovplyvňujú správanie človeka. V sociálnej oblasti sa kladie akcent na človeka ako hodnotnú ľudskú bytosť. Vyzdvihujú sa potenciálne možnosti jedinca a hlása sa úcta voči každej ľudskej bytosti. Nie za zásluhy a fenomenálne skutky, ale preto, že je človekom.

Diplomová práca je rozčlenená do deviatich kapitol. Prvá kapitola teoretickej časti nám približuje problematiku peňazí, ich vznik a pôvod a zaoberáme sa v nej s názormi detí a mladistvých a ich postojmi k hodnotám, k hodnotovej orientácii, načrtáva v krátkosti základné terminologické pojmy a vťahuje čitateľa do problematiky o význame hodnôt. V druhej kapitole sa črtajú príčiny a následky rodinnej výchovy, opisuje sa v nej schopnosť rastu a prežitia v prostredí, v ktorom sa nachádza, respektíve jej dysfunkčnosť a afunkčnosť alebo zánik. Vymedzuje sa v nej obdobie dospievania, zvlášť pubertálne obdobie. V tretej kapitole vyzdvihujeme morálku a morálny vývin dieťaťa a vyrastajúceho v rodine a bez nej, zaoberáme sa so psychologickými aspektmi morálneho vývinu osobnosti, aj morálnym vývinom adolescentov a ponúkame niekoľko možností pozitívneho morálneho vývinu detí a mládeže pričom poukážeme na hodnotu – česťnosť, ako kritérium posudzovania úrovne morálneho vývinu. V štvrtej kapitole z niekoľkých pohľadov objasníme poruchy chovania súvisiace s agresívnym chovaním a kriminalitou mládeže, nazrieme do problematiky mediálneho násillia, pokúsime sa zvládnuť, riešiť agresiu a agresívne chovanie mladistvých. V praktickej časti sa oboznámime s definíciou a problematikou prieskumu v piatej kapitole, aj s jeho cieľom a pracovnými hypotézami daného prieskumu. Šiesta kapitola nás oboznámi

s metodikou a metódami prieskumu, so zberom dát. V siedmej kapitole sa zoznámime s krátkou charakteristikou skúmaných respondentov v prieskumnej vzorke a v ôsmej kapitole spracujeme a vyhodnotíme všetky získané údaje na základe predkladaných dotazníkov. V tejto kapitole sa budeme zaoberať aj s analýzou a interpretáciou prieskumu. V poslednej, deviatej kapitole v závere zhrnieme prieskum s krátkym odporúčaním do praxe.

TEORETICKÁ ČASŤ

MOTTO:

„Každý z nás je anjel s jedným krídlom, aby sme mohli lietať, musíme sa objasť.“(Luciano de Crescenzo)

1. NÁZORY DETÍ A MLADISTVÝCH A ICH POSTOJE K HODNOTÁM A PENIAZOM

Možno, že by sme si mali pripomenúť známe Kantove slová: *„Človek sa môže stať človekom, len pomocou výchovy, nie je ničím, iba tým, čím ho výchova urobí.“* alebo tiež jeho slová: *„Spal som a sníval som, že život je krása. Zobudil som sa a zistil som, že je to povinnosť.“* Lenže dobu, ktorú práve žijeme nemôžeme nazvať krásnou. Nie žeby sme nedokázali snívať, ale naše sny sú akési nereálne. Čo vlastne vidíme okolo seba? Hrôzy, katastrofy, zabíjanie, útoky, masakre, vraždy, krádeže, podvody, násilie, zbrane, nehody, živelné pohromy, smilstvo, sexuálne ataky, šikanu, týranie, bitky, vlamanie, mediálny teror a mnohé iné zlo. Čo potom vidia naše deti? Mládež? Myslíte, že vidia to isté? Tu je zopár názorov detí, mládeže, ktorí sa dobrovoľne vyjadrili po dopytovaní sa na otázku: *„Čo je pre teba prvoradé a životne dôležité, bez čoho by si nevedel existovať?“*

- M.S.(16 rokov): „Pre mňa sú peniaze veľmi potrebné, viem si kúpiť, čo chcem, mobilný telefón, počítač. A životná úroveň predsa niečo stojí, ak sa chcete obliekať ako spolužiaci...“
- K.D.(12 rokov, ústavná výchova): „Je nás 11 súrodencov. Vlni nám zhorel dom, preto nás umiestnili do detského domova. Chcela by som kúpiť, hoc aj starý domček pre svojich súrodencov a pomôcť rodičom...“

- L.V.(18 rokov):„ Dnes je všetko veľmi drahé. Zoberte si, keď si chcem kúpiť kabelku, topánky, šaty na stužkovú moji rodičia musia šetriť prinajmenšom rok, aby som mala aké – také „vhodné“ oblečenie a nespravila si hanbu. A kde je ešte ostatné, kaderníčka, manikúra, depilácia, pedikúra, kozmetika. Nehovoriac o tom, že aj naši budú musieť byť slušne oblečení...
- R.O.(15 rokov):„Môjmu spolužiakovi otec dal na 15 narodeniny Tablet s PSP – čkom. Má perfektného otca, všetko mu kúpi...Pôjdu na dovolenku do Thajska.“
- K.I.(13 rokov, dieťa zverené do ústavnej výchovy): „Chcel by som ísť počas letných prázdnin domov, k rodičom. Iba neviem, či bude mať mama na autobus a či vôbec príde, lebo býva často opitá...”
- A.B.(11 rokov): „Moji rodičia majú každý svoje auto. Sú podnikatelia a sú dlho do neskorého večera v práci. Doma s malou sestričkou (3 roky) máme opatrovateľku, ktorá sa o nás stará, vozí nás na aute do školy, zo školy, škôlky, na krúžky, z krúžkov, perie, varí, upratuje nám, keď mama nie je doma. Vlastne ona nikdy nie je doma. Mama s ňou nie je veľmi spokojná. Asi si zaobstaráme ďalšiu...”
- K.P.(17 rokov, ústavná výchova): „Chcela by som ísť bývať k otcovi. Je sám v dome, nevidí, má amputovanú jednu nohu, je ťažký cukrovkár, potrebuje moju pomoc. Lepšia finančná situácia, by nám určite pomohla, ledva čakám, kedy skončím školu a zamestnám sa . Otec ma potrebuje...”
- C.P.(14 rokov): „Chcel by som byť skvelým vrcholovým športovcom, ale je nás doma 5 a naši to niekedy finančne dosť zle zvládajú. Dobrý sponzor, by určite pomohol. Potom by sme sa mali možno lepšie a mohol by som pomôcť finančne ja svojim rodičom...
- J.J.(19 rokov): „Vyhrať milión Eur by mi pomohlo, možno...

Výroky týchto náhodne opýtaných detí, mládeže sa rôznia. Určite treba rozlišovať, z akého prostredia pochádzajú a aké sú ich životné priority. V podstate sa všetci zhodnú v jednej a v tej istej veci, teda, že rozmýšľajú o svojej budúcnosti. Je iba otázkou, či je táto budúcnosť pre ne reálna a či nie a či dokážu pracovať s hodnotami, ktoré im sám život ponúka.

M. Žilínek(1995,s.189) v tejto súvislosti konštatuje, že: „*osobnosť človeka, ako samoregulujúci sa celok mení svoje správanie na základe tých podmienok, v ktorých žije.*“ Určujúcou však je vlastná sebareflexia človeka, jeho vnútorný postoj ako vyvíjajúcej sa osobnosti a to uvedomovaním si seba, svojho ja. „*U mládeže sa ako výrazné hodnoty prejavujú zdravie, mier, láska, životný partner, životné prostredie, priateľstvo, rodina, sloboda, pravda, poznanie, zaujímavá práca, demokracia, plat, rozvoj osobnosti, úspech v zamestnaní, vzdelanie, užitočnosť pre iných, uspokojovanie záujmov, majetok, spoločenská prestíž, súkromné podnikanie, verejnoprospešná práca, politická angažovanosť*“(Sak, 2000). Preto cesta ku kultúre v živote, v politike, v medziľudských vzťahoch, v národe začína u dieťaťa ako prijímateľa, posudzovateľa a aj budúceho ovplyvňovateľa spoločenského vývoja.

Linda a Richard Eyroví (2000-2007,s.14) vybrali 12 univerzálnych hodnôt, ktoré prospievajú pri učení sa morálnym hodnotám. Delia ich na dve skupiny:

Hodnoty bytia:

(Kto sme?)

Poctivosť—————→

Odvaha —————→

Mierumilovnosť —————→

Samostatnosť a výkonnosť —————→

Sebadisciplína a striedmosť —————→

Vernosť a zdržanlivosť —————→

←————— oddanosť a spoľahlivosť

←————— rešpekt a úcta

←————— láska

←————— nesebeckosť a citlivosť

←————— vľúdnosť a srdečnosť

←————— spravodlivosť a milosrdenstvo

Hodnoty dávania:

(Čo dávame druhým?)

K učeniu sa každej hodnote by sme mohli vytýčiť niekoľko bodov, na základe ktorých by za určitých okolností mohlo eliminovať nevhodné správanie dospievajúcich detí:

K hodnotám bytia

Poctivosť- (lož, pravda, poctivé a nepoctivé konanie, chovanie)

- nepodvádzať(v škole, doma)
- neklamať(kvôli vlastnej alebo iného ochrane)
- nepreháňať
- vedieť povedať pravdu druhým, aj keď vieme, že ich sklameme, nahneváme
- konať vždy tak, aby sme sa aj my sami mohli pozrieť do „svojho zrkadla“ a nehanbiť sa za svoje svedomie
- neprikrášľovať si svoj život drobnými ústupkami (vrátiť drobné mince)

Odvaha - povedať, že sme sa pomýlili

- povedať nie, ak by chcel niekto, aby sme urobili niečo zlé
- pozdraviť cudzieho človeka
- povedať pravdu druhým
- prijať pravdu a kritiku od druhých
- mať odvážne a otvorené srdce
- dívať sa ľuďom priamo do očí
- pomáhať a nezraňovať druhých
- nebáť sa skúsiť niečo nové
- mať odvahu urobiť to, čo naozaj chceme a považujeme za správne
- byť priateľským
- vyskúšať vlastné sily (súťaže)

Mierumilovnosť- (klúd, vlídnosť, pohoda)

- skôr druhých chápať, ako sa s nimi hádať (tvrdohlavosť protivníka svedčí o jeho neistote)
- vžívať sa do situácie druhých
- ovládať sa a ovládať svoje nálady
- zaobstarať v triede alebo v komunite tzv. „trestnú lavicu alias ukludňujúce kreslo“ (dieťa ho môže opustiť, až keď dokáže vysvetliť, čo urobil špatne)
- vedieť rozoznávať nálady (radosť, smútok, hnev, zlosť, pocit šťastia)
- počítat' do 10
- hra: „ Kto vydrží byť najdlhšie potichu?“

- pripraviť deti na náročné situácie, hra: „Výhra - výhra“, (pri ktorej nikto nič nestráca a všetci zúčastnení môžu niečo získať, namiesto hry: „Výhra - prehra“)
- vysvetliť dospievajúcim biologické zmeny (vplyv hormónov na výkyvy nálad, pocitov a emócií)

Samostatnosť a výkonnosť- (úlohu zohráva individualita)

- zodpovednosť za vlastné jednanie, činy
- rozvoj vlôh a jedinečného talentu
- seberealizácia
- prekonať pokušenie obviňovať iných kvôli vlastným obtiažom
- samostatnosť (rozhodovať sa podľa seba, napríklad kupovať si vlastné oblečenie)
- byť príkladom pre deti
- vedieť rozlíšiť následky svojho dobrého a zlého konania
- byť iniciatívnym
- mať zmysel pre „férovú hru“ dospelý má vedieť poradiť, nie riadiť (vyhýbať sa prehnanej starostlivosti)
- podporovať športového ducha
- u dospievajúcich poukázať na to, čo už vedia

Sebadisciplína a striedmosť- (ide o telesnú, duševnú a finančnú disciplínu)

- dodržiavať striedmosť v reči, jedle, v cvičení
- vyhýbať sa extrémom
- schopnosť dorovnávať disciplínu spontánnosťou
- dodržiavať režim, ktorý je pre nás aktuálny
- vedieť uzatvárať dohody
- vedieť odolať zábave pred prácou
- vytýčiť si niekoľko dlhodobějších cieľov
- hra: „M alebo N?“ (deti si napíšu zoznam slov, vecí, ktoré radi robia a hneď vedľa odpoveď: M/s mierou/ - N/nevhodné/ - BO/bez obmedzenia/, napríklad: jedlo(M), drogy(N), čítanie(BO), cvičenie(M), pozeranie televízie(M), nadávanie(N), staranie sa o druhých(BO), vlúdne chovanie(BO), pitie alkoholu pred jazdou autom(N), hranie sa u susedov(M),...

- limitujme správanie svojich detí a stanovme im pevné pravidlá (večierka, vychádzky a ich počet počas týždňa, sledovanie televízie, dĺžka strávená pred televízorom, kompenzačné práce – pomoc pri umývaní riadu, upratovaní, venčení psa, nákupoch a i.)

Vernosť a zdržanlivosť-(úlohu riešime s dospelujúcimi deťmi v správnom veku, pred manželstvom, pred začatím partnerského a sexuálneho života, dotýkame sa amorálneho chovania a nevery a vážnych trvalých následkov, ktoré prináša nechránený sex)

- rodičia by mali nájsť odvahu hovoriť so svojimi deťmi o sexe
- je potrebné v deťoch utvrdiť myšlienku, že sex je prirodzený a dobrý, súvisí s najväčšou blízkosťou druhého človeka, so zrodom nového života - človeka, mal by byť spojený s láskou, zodpovedným chovaním. Je to krásna vec a nemali by sme ju premárniť alebo zneužiť
- deťom hovoríme o nástrahách predčasného sexu, o vážnych vzťahoch až od určitého veku
- je dobré pred takýmto rozhovorom s deťmi, aby si rodičia preštudovali knihy z niektorej patričnej odbornej literatúry

K hodnotám dávania

Oddanosť a spoľahlivosť-(oddanosť znamená loajalitu, sestrú spoľahlivosti je dôslednosť, čiže to, čo hovoríme, aj vykonáme)

- nebáť sa deťom zdôrazniť svoju vlastnú spoľahlivosť
- vysvetliť ďalšie slová: ozajstné priateľstvo, oddanosť, nevernosť, nespoľahlivosť, dôslednosť, dôveryhodnosť, zásadovosť, vytrvalosť, ale tiež: nevypočítateľnosť, nestálosť, rozmarnosť, individualistický, špión, zradca, falošná oddanosť
- hra: „Synonymá a antonymá“

Rešpekt a úcta-(hovoríme o úcte k životu, k rodičom, k starším, k zvieratám, k prírode, k vlastníctvu, k vierovyznaniu, k právu, k právu iných, dobrom vychovaní, zdvorilosti, seba úcte, sebakritike)

- základným pravidlom je pravidlo „rešpektuj a rešpekt očakávaj“
- je potrebné posilňovať zdvorilé a ohľaduplné správanie, oceniť ho tým, že ho pochválime

- dávať druhú šancu, aby mohli začať znovu
 - dávať vlastný príklad, vysvetliť, že rešpekt znamená milé chovanie a správanie sa k ostatným, premýšľanie a hovorenie o ostatných v dobrom
 - vedieť utvoriť a nájsť opačný význam slov k nasledovným hodnotám: rešpekt (odmietanie, neúcta), láskavosť (sebeckosť) ,priateľstvo (nepriateľstvo), (bezohľadnosť) porozumenie (hnev, zloba), ohľaduplnosť
 - Hra: „*Na dospelého*“ (ide o výmenu úloh, dieťa hrá dospelého a dospelý dieťa)
 - Najdôležitejšie je naučiť deti základným slovám: ďakujem, prosím a prepáč
- Láska**-(napríklad hovoríme o starostlivosti o druhých, ktorá presahuje hranice oddanosti a úcty, jedná sa o lásku k priateľom, k susedom, k protivníkom, najviac však o lásku rodinnú a v dlhodobom vzťahu)
- najdôležitejšou úlohou bude naučiť deti „milovať“ (dá sa to, ak aj my sami sme bezpodmienečne milovaní),
 - učíme sa milovať, ak sa napríklad staráme o druhých (platí však, že nie vždy milujeme tých, ktorí sa o nás starajú)
 - v prvom rade treba odlíšiť nespokojnosť s chovaním dieťaťa od svojej lásky k nemu (mám ťa rada, ale nesúhlasím s tým, čo si urobil)
 - je potrebné naučiť deti pomáhať druhým (starším členom rodiny, mladším súrodencom)
 - naučiť zodpovednosti za starostlivosť o svojich domácich miláčikov
 - dať deťom možnosť nápravy a vedieť im odpúšťať
 - byť deťom príkladom v tolerancii (napríklad k ľuďom s inou farbou pleti, s iným vierovyznaním, postihnutým...)
 - ak milujeme svojich blízkych, povedzme im to, aj vtedy ak niektoré veci robia úplne inak, akoby sme to potrebovali

Nesebeckosť a citlivosť-(myslíme viacej na iných a menej na seba)

- skúsme naučiť deti súcítiť s druhými
- naučiť ich empatii, tolerantnosti, bratstvu
- byť vnímavý k citlivosti a k potrebám ostatných
- vedieť odhadnúť, čo daná situácia vyžaduje
- nebáť sa dať na plecia svojim deťom zodpovednosť

- naučiť deti povedať: „Je mi to ľúto“
- povedať deťom, ako sa v určitých situáciách cítime
- od malička deti učiť deliť sa o hračky
- počas sviatkov poskytnúť deťom výnimočný pocit radosti z dávania
- učiť deti vidieť pocity (na obrázkoch sledovať mimiku tváre, gestá, predstavovať si, čo si asi myslia...)
- pýtať sa detí na ich pocity
- naučiť deti vytýčiť si tri ciele pre každý deň, v ktorých urobia niečo pre svoju školu, pre seba a pre niekoho iného

Tak ako povedal G. K. Chesterton: „*Láska aspoň k jednému z našich susedov je jedinou cestou zo žalára sebecka.*“

Alebo citát Emersona:

„*Pozrite sa na milióny ľudí, ktorí si o seba celý život robili starosti, a teraz ležia v hroboch bez mena, zatiaľ, čo niekoľko veľkých nesebeckých duší, ktoré starali o druhých miesto seba, sa stali nesmrteľnými.*“ (v knihe: *L. a R. Eyroví, 1999-2007, s.125*)

Vl'údnosť a srdečnosť-(vl'údnosť a ohľaduplnosť sú cennejšie vlastnosti, ako drsnosť a tvrdosť)

- mať potrebu druhým porozumieť, namiesto hádať sa s nimi
- preferovať láskavé chovanie k slabším a mladším
- vedieť si udržať priateľstvo
- pomoc druhým
- dobrá nálada a zmysel pre humor
- nekričať na druhých, nenadávať im
- nehovoriť a nechovať sa kriticky k druhým, ani k sebe
- pomáhať deťom robiť dobré skutky
- „Ako sa chová džentlmen?“
- Učiť deti vysporiadať sa s chovaním ubližovateľa, trýzniteľa (veľa hovoriť o tejto téme s deťmi)
- Vysvetliť deťom, že od každej bytosti sa môžu niečo naučiť

Spravodlivosť a odpustenie-(ide o dodržiavanie pravidiel a zákonov)

- čestný prístup k hre, k práci

- zákon: „žatvy“ (každý zožne to, čo zasial)
- ľútosť a odpustenie (dieťa oveľa viac pochopí z odpustenia, ako z potrestania)
- mier (žiadne bitky, boje, krik, kňučanie a žobronenie)
- súhlas (dieťa má požiadať o dovoľenie, neodísť sám preč a nepovedať kam a s kým ide, nepozývať cudzích ľudí do bytu)
- poriadok (vo svojej izbe, v školskej taške, peračníku, v skrini, po jedle umyť tanier, príbor)
- počúvať svojich rodičov (urobiť, čo prikáže, používať slovo prosím)
- radšej odpúšťať, ako trestať
- byť príkladom, spravodlivý, mierny, láskavý, dôsledný
- učiť deti „deliť sa o niečo“, hrať sa spoločne
- učiť ich nesúdiť druhých, radšej ľuďom odpúšťať a porozumieť podľa múdrosti: „U druhého triesku v oku uvidíš, u seba nezbadáš brvno...“

„Všetci jednotlivci majú v sebe schopnosť riadiť svoj vlastný život spôsobom, ktorý je jednak osobne uspokojujúci a zároveň spoločensky konštruktívny. V konkrétnom type nápomocného vzťahu dávame jednotlivcovi slobodu... nájsť si svoju vnútornú múdrosť a dôveru, a on sa bude rozhodovať zdravšie a konštruktívnejšie.“(Feiberg, 1989; s.12)

1.1 Vznik a pôvod peňazí, ich význam v dnešnom ponímaní

Ťažko si vieme predstaviť svet bez peňazí. Každá krajina má svoje vlastné peniaze a zmienky o nich nachádzame už v prvých písomných záznamoch o ľudskej činnosti. Rozmýšľali ste už o tom, ako a prečo vznikli peniaze? Ak aj nie určite viete na čo slúžia, prečo ich potrebujeme. S peniazmi sa každý z nás stretáva takmer denne, pri nákupoch v obchode, na pošte, pri výbere v bankomate, v bankách... Kedysi ľudia peniaze nepoznali, lebo ich nepotrebovali. Kedysi však peniaze nemali takú podobu ako dnes. Boli to vtáčie perá, koráliky, kamene, mušle. Všetky tieto predmety slúžili na platenie. Kmene si najprv vyrábali všetko sami, či už potraviny, ošatenie, obuv, šperky. Neskôr sa však začali špecializovať na výrobu určitých statkov a služieb. Niektorí pestovali obilie, iní opracúvali kožušiny, ďalší sa venovali chovu

dobytku, vinárčieniu, kováčskemu remeslu a iným. Vyrobené tovary si postupne začali vymieňať. Tento výmenný tovar začali postupne špecializovať. Najčastejšie sa jednalo o kožušiny, dobytok, plátno. Boli vlastne prvou formou peňazí, mali tovarový charakter. Preto ich voláme tovarové peniaze. Čiže boli platidlom. Neboli však pri výmene tovaru praktické, lebo boli objemné, ťažko sa prepravovali. Ich nedostatky odstránil nový druh peňazí a to drahé kovy, predovšetkým zlato a striebro. Prvé záznamy o peniazoch sú zaznamenané v starovekej Mezopotámii (dnes územie južného Iraku) asi pred 4500 rokmi. Z klinových zápiskov v tomto období sa dozvedáme, že sa platilo odváženým množstvom striebra, čo viedlo k vynájdeniu mincí. Na presné váženie striebra mali v Mezopotámii úradné závažie v podobe husí, ktoré malo hmotnosť asi 30 šekelov. 60 šekelov tvorilo jednu minu. Podľa platných cenníkov sa v Mezopotámii za 1 šekel dali kúpiť tri merice jačmeňa, 12 mín vlny, 10 mín bronzu alebo 3 merice sezamového oleja. Drahé kovy sa ľahko prenášali, lebo aj malé kusy predstavovali veľkú hodnotu. Najprv sa používali rôzne úlomky, alebo ich zliatky bez označenia, v neskoršom období už niesli pečať panovníka, ktorý v tom období vládol. Prvé mince boli vyrobené v 7. storočí pred n. l. v Lýdii (dnešné Turecko). Lýdovia používali ako peniaze odvážené hrudky elektra, prírodnej zmesi zlata a striebra. Hrudky boli označené vzorom, ktoré označovali ich hmotnosť. Lýdski králi (v roku 600 pred n.l.) razili na svoje mince hlavu leva a jednotkou hmotnosti bol 1 statér, ktorý mal hmotnosť 14 gramov. Razili aj menšie mince, niektoré boli také malé, že mali hmotnosť 1/96 statéra. Používali sa aj liate medené mince (bývalé územie ZSSR, Rím), mince v tvare noža, v tvare motyky, mušlí, Thajské mince v tvare prsteňa (17. storočie), japonské mince v tvare ingotov (zlaté, strieborné odlievané doštičky) a iné. Postupne ich nahradil nový druh peňazí. Boli to papierové peniaze. Ich používanie sa veľmi rýchlo rozšírilo. Boli vhodným výmenným prostriedkom, ľahko sa prenášali a skladovali. Stali sa akousi spoločenskou konvenciou. Napríklad čínske papierové peniaze boli kryté. Bankovka zo 14. storočia nahrádzala 1000 mincí, ktoré by mali v podstate hmotnosť 3,5 kg. V 17. storočí sa chýr o papierových peniazoch rozšíril aj do Japonska a iných krajín. V Európe sa už dlhšiu dobu pred oficiálne tlačenými bankovkami objavovali

rukou písané papierové „peniaze“. Prvým bol platobný príkaz (z roku 1665), kedy v ňom istý pán John Lewis žiada pánov Morrisa a Claytona, aby z jeho peňazí vyplatili 50 libier jeho sluhovi. V tomto období sa vydala prvá bankovka vo Švédsku, Škótsku, Francúzku, Nórsku, objavila sa aj talianska pápežská bankovka (vydala ju banka sv. Ducha v Ríme, v roku 1786, za vlády pápeža Pia VI., mala hodnotu 31 scudov), alebo zmenka z New Jersey, pretože severoamerické kolónie boli slabo zásobené peniazmi a mincami, tak sa rozhodli vydávať svoje vlastné peniaze. Zdá sa, že peniaze a vojny kráčali vždy ruka v ruke. Hrali dôležitú úlohu v prípravách na vojnu, lebo sa za ne kupovali potrebné zbrane a mnohých na peniaze zlákali do vojska. Žoldnierom sa vyplácali obrovské sumy, aby bojovali za cudziu krajinu. Vojnové útrapy viedli vlády, ktoré minuli svoje peniaze, aby začali vydávať nové druhy peňazí. Náhle sa začali používať aj neoficiálne formy peňazí napríklad cigarety, šatstvo, potraviny a všetko, čoho bol nedostatok. Takto napríklad Alexander veľký vydal striebornú mincu (v roku 326 pred n. l.) na počesť víťazstva nad indickým kráľom.

Hovorí sa, že láska k peniazom je koreňom všetkého zla. Lakomci milujú vlastné peniaze a zlodeji peniaze iných. Peniaze priviedli mnoho ľudí k zločinu, no zároveň sa o nich traduje, že prinášajú šťastie. Treba skonštatovať, že peniaze žičia najmä tým, ktorí ich vlastnia priveľa. Pripisuje sa im akási zázračná moc. Odpradáva sa mince používali na odstraňovanie démonov, na zabezpečenie pokoja po smrti, na vyliečenie moru, na ochranu v bitkách, ale aj ako prísľub večnej lásky. Najznámejším príbehom o chamtivosti je legenda o kráľovi Midasovi, ktorý si vyprosil od bohov schopnosť premeniť na zlato všetko, čoho sa dotkol. Čoskoro však zistil, že to nebol dobrý dar. Jeho radosť sa zmenila v bolesť, keď všetky nápoje, jedlá a napokon aj jeho najmilšia dcéra sa premenili na zlato.

Sú koreňom všetkého zla. Vražda, lúpež, podpaľačstvo, úplatkárstvo, v každom z nich je ten istý dôvod a to peniaze. Ale peniaze samy o sebe určite nie sú zlé. Sú potrebnou súčasťou každodenného života. Prečo sa teda tak často stávajú motívom zločinu? Je na príčine chamtivosť a závisť alebo chudoba

a núdza, alebo je to preto, že zločinci vidia v peniazoch prostriedok na získanie šťastia, ktoré im chýba? Za jeden z najznámejších zločinov na svete za zradu Ježiša dostal Judáš odmenu – 30 strieborných. Išlo pravdepodobne o strieborné šekely z fénického mesta Tyre, v Palestíne v 1. storočí.

V Číne vešali nad posteľ chorého meč z peňazí, aby ich strážili pred zlými duchmi. Vo Veľkej Británii dávali chorým zlatú mincu, aby im pomohla vyliečiť sa. V Nemecku verili, že strieborné medaily ochránia človeka pred morom. Podľa mytológie starovekých Grékov vkladali mŕtvemu do úst striebornú mincu „obolus“, aby mohol zaplatiť prevozníkovi Cháronovi za prevoz cez rieku Styx do ríše mŕtvych. Číňania posielali peniaze svojim mŕtvym tak, že pravidelne pálili špeciálne bankovky napríklad s nápisom, že ich vydala Pekelná banka. Takáto minca sa našla v ústach mŕtveho Peržana. Cestovatelia nosili pri sebe strieborné mince ako talizman, aby získali ochranu sv. Juraja, patróna jazdcov. Indickí moslimovia nosili Mohamedovo meno na štvorcovej striebornej rupii, Hindovia zase obraz opičieho kráľa Hanumana na okrúhlej striebornej rupii. Je správne, ak dohliadate na svoje peniaze, ale ak ste taký lakomý, že z nich neminiete pre seba ani pre iných, tak ste sa stali ich obeťou. Niektorí ľudia radi míňajú peniaze v hazardných hrách. Vzrušenie z hry, v ktorej majú šancu zväčšiť svoj majetok, je pre nich ako droga, alebo svoje peniaze míňajú v aukčných sieňach. Sú zberateľmi všetkého, do čoho vedia investovať svoje peniaze napríklad vzácne obrazy, známky, mince, vína a v dnešnej modernej dobe aj autá, domy, vily, diamanty a vzácne drahokamy a pod. Každá krajina má svoju menu. V Spojených štátoch amerických sú americké doláre a centy. V iných krajinách ako Kanada alebo Austrália sa vývoj peňazí odvíjal od toho pod akou kolóniou sa práve nachádzali. V Číne a v Japonsku sa mincovníctvo vzniklo v 6. storočí pred n. l. V roku 1626 zaviedol japonský šogún bronzové mince, na ktorých bol nápis: „*že peniaze sú ušľachtilé a večné*“. Taktiež veľká zlatá minca „Oban“, z roku 1860 je typickou japonskou zlatou mincou z obdobia šogunátu Tokugawa (1603 – 1868). Mala hmotnosť 165 gramov, neskôr menšiu jednotku koban a základnú ban. Vyrábali ju remeselníckym spôsobom a ručne popisovali japonským atramentom (B. Hlinka, P. Radoměský, Peniaze celého sveta, Malá

encyklopédia, 1983, s. 152). V 19. storočí v Číne sa začali vyrábať vlastné doláre s cisárskym drakom. Tlačili aj papierové peniaze tzv. „papierové draky“. Ich nominálna hodnota bola v dolároch. Vydala ju v roku 1906 Imperial Bank v provincii Ťiang – su.. Aj Japonci boli dolármi ovplyvnení a preto v roku 1870 cisár z rodu Meidži nahradil tradičné šogúnske mince vlastným dolárom so zobrazením draka. Číňania nazývali svoj dolár „jüan“ (okružla minca) a cent „fen“ (jedna stotina). Vydala ich čínska ľudová banka v roku 1953. V roku 1934 vydala komunistická armáda v severozápadnej Číne čínsky dolár s heslom „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“ Na rozdiel Japonci svoj dolár nazvali „jen“ (okružla minca) a cent „sen“ (bronzová minca) za vlády cisára z rodu Meidži, v roku 1872. Prvé mince v Afrike vydala grécka kolónia na líbyjskom pobreží okolo roku 500 pred n. l. Čoskoro sa rozšírili po území Egypta, až po Maroko. Od 8. storočia začali arabskí a berberskí obchodníci karavánami cez Saharskú púšť prepravovať západoafrické zlato do islamských mincovní v severnej Afrike, odkiaľ sa potom loďami prevážalo do Európy na výrobu mincí. Nižšie na juhu sa naďalej používali výlučne tradičné platidlá, ako soľ, dobytok, látky a nástroje, až kým európski obchodníci a usadlíci nezaviedli mince a bankovky. V niektorých oblastiach sa tradičná mena zachovala až do nášho storočia. Takto sa v Kartágu zobrazením koňa „Pegasa“ na striebornej minci vyplácal žold vojakom (nápis je vo feničtine). Africké štáty vydali mnoho pamätných mincí pri príležitosti získania nezávislosti (napríklad z roku 1966 Jomo Kenyatta „otec kenského národa“. Francúzsky Madagaskar: bol ním kolok v hodnote 10 centimov z roku 1916. Juhoafrická republika je jedným z popredných svetových producentov zlata, z ktorého sa väčšina vyváža vo forme zlatých mincí pod menom „krügerrand“. Každý zlatý krügerrand je vyrobený z 28g (1 unca) čistého zlata. Francúzsko, Nemecko, Veľká Británia, Taliansko a Portugalsko vydávali mince a bankovky pre svoje kolónie vo východnej Afrike. Nie vždy zavádzali v týchto krajinách vlastné formy peňazí, ale emisie prispôbovali peniazom, ktoré sa tam používali. Veľmi rozšírené boli indické mince, preto aj Briti vydali roku 1888 pre Keňu mombaské rupie. Rupie vydávali aj Nemci v Tanganike (teraz časť Tanzánie) a Taliani

v Somálsku. V 19. storočí zaviedli Francúzi na Madagaskare vlastné strieborné mince, ale miestni obyvatelia ich rozrezávali a jednotlivé časti mincí pri platení hodnotili podľa ich hmotnosti.

V minulosti si ľudia ukladali peniaze rôznym spôsobom. Pred vznikom sporiteľní si človek mohol uložiť veľké množstvo peňazí u obchodníka, či zlatníka. Najbezpečnejšie však bolo peniaze zakopať alebo ukryť. Doma si úspory často uchovávali do sporiteľničky – prasiatka. Pre uchovávanie peňazí vznikali aj prvé peňaženky. Prvým bol mešec, potom kožená peňaženka, kovová sporiteľnička, ponožka a iné.

Aj krajiny Európy mali kedysi svoje vlastné peniaze, dokedy sa nezjednotili pod jednu spoločnú menu – Euro.

V súčasnosti sa používajú papierové peniaze, majú formu bankoviek, vydáva ich centrálna banka v štáte. Používajú sa aj drobné mince, ktoré spolu s bankovkami slúžia na platenie za tovary a služby v hotovosti. Existujú však ešte aj bankové depozitné peniaze. Tieto sú bezhotovostné, prevládajúce v ponuke peňazí. Peniaze si väčšinou predstavujeme ako mince a bankovky vo vreckách, no väčšinu dnešných peňazí nemôžeme zobrať a vložiť do vrečka, lebo existujú ako elektronické údaje v banke a v počítačoch. Niekedy ich pred použitím zmeníme na hotovosť, ale väčšina platieb sa realizuje priamo z počítača, do počítača. Pred vynájdením počítačov sa peniaze registrovali v písomných záznamoch a platby sa uskutočňovali na základe písomných príkazov, ktoré boli zväčša na vytlačených formulároch nazývaných „šeky“. V posledných dvoch desaťročiach ich začali nahrádzať platobné karty, niektoré z nich majú zabudovaný počítač. Sú rôzne zmienky o prevode peňazí napríklad čínska zmenka v roku 1928 dala príkaz vyplatiť 500 uncí striebra, alebo francúzska cukráreň zaplatila 13 frankov, 20 centimov za dodávku tovaru. Kolok v spodnom rohu peňažného príkazu bol potvrdením o zaplatení 5 centimovej dane z peňažného príkazu. Existovali aj cestovné šeky. Tie si kupovali ľudia, ktorí cestovali do zahraničia a v krajine, do ktorej pricestovali ich vymenili za potrebné valuty. V roku 1970 istý prispievateľ do časopisu dostal za svoj honorár šek napísaný na krave. V súčasnosti sa používajú na

platby aj rôzne platobné karty. Bankové karty sa dajú použiť ako záruka na šeky, na vyberanie peňazí z bankových automatov z účtu majiteľa karty. Podobné sú aj telefónne karty. Sú nabíjateľné určitou sumou peňazí a potom umožňujú telefonovanie. Slúžia na telefonovanie najmä z verejných telefónnych automatov. Úverové karty sú vydávané úverovými spoločnosťami a obchodmi. Francúzsko preferuje svoju „múдру kartu“ so zabudovaným mikropočítačom, ktorý je vložený do karty a zaznamenáva každú platobnú operáciu. Počítače priniesli revolučné zmeny v používaní peňazí a začali sa používať elektronické čipy.

Obrazy a nápisy na minciach poskytujú fascinujúci obraz do svetových dejín. Prezrádajú veľa o cisároch, kráľoch, kráľovných, ktorí ich vydávali, ale aj o obchodníkoch a obyčajných ľuďoch, ktorí ich používali. Zbieranie mincí – numizmatika nás vtáhuje do pôvodu a vzniku vývoja peňazí v jednotlivých časových obdobiach a poukazuje na ľudskú snahu získať nový originálny pohľad na peniaze a bankovky. Peniaze majú niekoľko funkcií. Sprostredkujú výmenu tovarov, slúžia na rôzne bankové operácie, transakcie a sú uchovávateľom hodnoty, čo v preklade znamená, že či ich máme doma alebo odložené v banke, uchovávame ich do budúcnosti, teda ide o odložené peniaze. Ak sú odložené v banke, banka peniaze zúročuje. Najdôležitejšou bankou v krajine je Národná banka Slovenska. Prvá banka na svete, ktorá bola oprávnená vydávať peniaze bola Bank of England.

ZDROJ:Údaje čerpané z knihy: „ Peniaze“ v anglickom orgináli MONEY(Dorling Kindersley Limited, London, 1990), preložila Dana Brenčíčová, 1993, Fortuna Print, Bratislava.

1.2 Hodnotová orientácia, všeobecná charakteristika

Pre hodnoty a ďalšie prospešné vlastnosti platí, že ich získavame tým, že ich rozdáваме. Rešpektovaná a univerzálne „prijateľná“ hodnota prospieva jednak človeku, ktorý ju uznáva, takisto ľuďom, s ktorými jedná. V dnešnom svete sa dáva prednosť vlastneniu a získavaniu. Hodnoty však súvisia s bytím, ale aj dávaním. Hodnoty bytia nám vypovedajú o tom, kto sme. Patrí sem poctivosť, odvaha, mierumilovnosť, samostatnosť a výkonnosť, sebadisciplína a striedmosť, vernosť a zdržanlivosť. Hodnoty dávania hovoria o tom, čo vlastne druhým dávame. Či je to oddanosť a spoľahlivosť, rešpekt a úcta, láska, nesebeckosť a citlivosť, vľúdnosť a srdečnosť, spravodlivosť a milosrdenstvo. Pýtate sa kde je múdrosť, humor, viera, opatrnosť, hospodárnosť? Kritérium výberu je vlastne na každom z nás, aké hodnoty si práve vyberie do košíka svojej vlastnej morálky. Mohli by sme citovať Ernesta Hemingwaya, ktorý povedal: „*Vaše chovanie je morálne, keď sa po ňom cítite dobre. Keď sa cítite špatne, chovali ste sa nemorálne.*“

Hodnota, hodnotový systém a hodnotová orientácia sú významnými pojmami a preto je potrebné najprv si objasniť ich význam. Hodnota je často používaný pojem aj v iných vedných disciplínach ako napr. vo filozofii, psychológii, etike, pedagogike, ekonomike a v ďalších vedných odboroch. Podľa Gráca (1979) „*záujmy s hodnotami nemožno stotožňovať aj preto, že záujmy zo subjektívneho hľadiska sú vždy kladné, človeka priťahujú, kým hodnoty môže človek uznávať i vtedy, keď ho osobne nepriťahujú*“. Hodnoty sa v minulosti vytvárali v procese dlhého historického vývoja. Ich podstatu skúma moderná filozofická disciplína – axiológia, ktorá sa považuje za všeobecnú v teórii hodnôt. V odbornej literatúre sa stretávame s viacerými typmi definícií.

Vo všeobecnosti sa definície hodnôt rozdeľujú- podľa aspektu, na ktorý sa zameriavajú a triedime ich do nasledovných skupín:

- psychologický prístup k hodnotám
- hodnoty, ako etický problém

- hodnoty, ako prostriedok, ktorým mocní vnucujú svoju vôľu slabým
- hodnoty, ako výber
- hodnoty, ako autentické vyjadrenie podstaty jednotlivca
- hodnoty, ako kultúrny a historický pojem

Psychologickými prístupmi k hodnotám sa zaoberal B. F. Skinner, ktorý tvrdil, že: „ posudzovať hodnoty, ako dobré a zlé znamená, klasifikovať ich posilňujúce účinky.“ Ak jedinec prežíva vzdelanie ako hodnotu, tak každé správanie v spojitosti so vzdelaním ho posilňuje. *Hodnoty, ako etický pojem* definoval W. K. Franken, ktorý pod hodnotou chápe: „*veci, ktoré majú cenu, veci, ktoré sú dobré, nevyhnutné, správne, krásne alebo pravdivé.*“ V období postmoderny niektorí vedci, psychológovia chápali *hodnoty, ako prostriedok, ktorým mocní vnucovali svoju vôľu slabým*. Domnievali sa, že určené hodnoty mohli slúžiť na ospravedlnenie diskriminácie. Reprezentati ďalšieho typu definície hodnôt (*Hodnoty ako výber*) chápali hodnoty v kontexte slobody. Slobodu považujú za zdroj všetkých hodnôt (porov. Dickson, 1994). V kategórii hodnôt ako *autentického vyjadrenia podstaty jednotlivca* napríklad A. H. Maslow (1987) hľadá odpoveď na otázku: „*Ako sa môžem stať dobrým, šťastným, užitočným?*“ Kladie dôraz na individualizmus a jedinečnosť individuálneho hodnotenia, hlása teóriu univerzálnych hodnôt zdravého jedinca, ktoré v sebe objaví. Napokon posledná kategória definície hodnôt chápe *hodnoty ako kultúrny a historický pojem*. B. Schwartz (1990,s.7) v nich vypovedá o tom, že „*hodnoty často kontextuálne determinované, sú sociohistorickým fenoménom, ktorý môže byť vytvorený alebo zavrhnutý tými istými ľuďmi, ktorých správanie je nimi (týmito hodnotami) ovplyvňované.*“ Hodnoty sú charakterizované pre konkrétnu kultúru a dobu, ktorá ich vytvorila. Hodnoty sú tak historickou a kultúrnou možnosťou. V širšom slova zmysle hodnoty sú v logoteoretickom chápaní – *pre človeka tým, čo ho priťahuje, usmerňuje a formuje jeho osobu vo všetkých rozmeroch jeho ľudskej existencie*. Sú tým, k čomu smerujú potreby jednotlivca. Často predmetom záujmu logoteórie sú predovšetkým otázky dôležitosti *zmyslu a hodnôt* pre ľudskú existenciu. V. E. Frankl vo svojej práci zdôrazňoval *objektívitu hodnôt*. Podľa autora všetko, čo človek má robiť, je mu vždy dané len v konkrétnosti toho, čo

„má“ robiť „ tu a teraz“. Hodnoty sa objavovali v požiadavkách dňa, v konkrétnych osobných úlohách, kde rozlišoval tri kategórie hodnôt (*tvorivé, zážitkové a postojové hodnoty*). V tvorivých hodnotách poukazuje na to, že nie je dôležité, čo človek robí, ale ako to robí. Podobne sa vyjadrila aj Matka Tereza z Kalkaty, keď v jednom rozhovore sa vyjadrila, že: „ je dôležité, aby človek všetko, čo robí, vykonával s láskou.“ Človek môže prežiť zmysluplný život, aj vtedy, keď nie je tvorivo plodný, ani bohatý na zážitky. Realizácia postojových hodnôt spočíva práve v tom, ako sa človek stavia k obmedzeniam svojho života. Záleží vždy na tom, aký postoj človek zaujme k nezameniteľnému osudu (napríklad statočnosť v utrpení, dôstojnosť v ohrození života, nevyliečiteľná choroba, prírodná katastrofa, ktorá zničila domov).

Hodnotová orientácia (ďalej len HO) predstavuje spôsob rozlišovania objektov podľa ich významnosti. Utvára sa pri osvojovaní sociálnej skúsenosti (socializácia) a prejavuje sa v cieľoch, ideáloch, presvedčeniach, záujmoch a pod. „V štruktúre ľudskej činnosti je HO úzko spätá s poznávacou a vôľovou stránkou činnosti. Ďalej predstavuje obsahovú stránku zamerania osobnosti a vyjadruje vnútorný základ jej vzťahov ku skutočnosti.“ (Stručný psychologický slovník, 1987).

Hodnotová orientácia sa formuje vštepovaním základných povinností vyplývajúcich zo slobody:

- sloboda znamená prijatie zodpovednosti, rešpektovanie práv ostatných ľudí na slobodu,
- rešpektovanie rovnosti medzi ľuďmi,
- pomoc jedincom, ktorým nebolo dožičené mať dostatočnú silu či plnú hodnotu rozumu,
- nezneužívať dar rozumu, ani morálku, človek nemá právo škodiť sebe ani iným

HO bezprostredne súvisí s tým, ako sa človek orientuje pri vzniku hodnotového systému a ako potom vzniknutý hodnotový systém ďalej orientuje jeho správanie.

To znamená, že „*hodnoty, ktoré človek uznáva a ktoré ho priťahujú netvoria nejaké náhodné zoskupenia, ale sú usporiadané, predstavujú určitý poriadok–hodnotový systém*“ (Boroš, 1999, s. 187).

Neexistuje zoznam univerzálnych hodnôt, ktorým by sme naše deti mali naučiť, ale mali by byť v súlade s nasledovnou definíciou: „*Každá rešpektovaná univerzálne prijateľná hodnota prospieva nielen človeku, ktorý ju uznáva, ale aj ľuďom, s ktorými v jej duchu jedná.*“ (Linda a Richard Eyrovi, 2007, s.12).

Celý život si nesieme zodpovednosť za hodnoty a len vtedy, ak život chápeme ako hodnotu, ako niečo, čo má rozhodne zmysel, len vtedy budeme schopní dať mu obsah, či nájsť cieľ svojho života.

Vedomie robí človeka nezastupiteľným a nenahradiťelným a dáva jeho životu hodnotu jedinečnosti. Ale aj neúspešnosť môže mať vlastne svoj zmysel. Bolesť, či utrpenie v živote človeka často nie je nenaplnením, ale naopak príležitosťou, k dozrievaniu, k osobnému rastu, prehlbovaniu a práci na sebe. E. Lukasová (1998) považuje realizáciu postojoyých hodnôt za „*rozmnžovanie dobra*“.

Aj čas a životné skúsenosti približujú naše chovanie a správanie k hodnotám, ktoré si v mladosti ani dostatočne neuvedomujeme. Často potom zachytávame konštatovania skúsených ľudí: „Dnes, by som to určite urobil inak...“.

1.3 Vymedzenie základných terminologických pojmov

Hodnota

Morálka

Hodnotový systém

Delenie hodnôt

Pravé hodnoty (morálne vedomie, mravnosť)

Tvorba a formovanie hodnotovej orientácie (svedomie)

Hodnota

Hodnota je pre človeka tým, čo ho priťahuje, usmerňuje a formuje jeho osobu vo všetkých rozmeroch jeho ľudskej existencie. (Popielski,1987).

Pojem hodnota má podľa Gráca (1979) v odbornej literatúre širší interdisciplinárny význam. Najviac sa používa v ekonómii, častý je aj v matematike a elektrotechnike. Pojem hodnota sa vyskytuje aj v potravinárstve, kde sa poníma výživná hodnota potravín. Nás zaujíma hlavne pojem hodnoty ako ho používajú ekonómia a také spoločenské vedy, ako sú filozofia, sociológia a etika, pretože tieto majú najbližšie k psychologickým disciplinám a pretože očakávame, že interdisciplinárne poňatie tohto pojmu nám nepriamo napomôže aj pri odhaľovaní jeho psychologickéj podstaty (Grác, 1979, s. 16). „V širšom slova zmysle možno hodnotu chápať ako špecifickú vlastnosť všetkých spoločenských a prírodných javov, v ktorých sa prejavuje ich pozitívny alebo negatívny význam pre človeka“.

Hodnoty sú významným faktorom v sociálnej regulácii správania osobnosti a vo vzájomných vzťahoch medzi ľuďmi. Je to vzťah a ako vzťah má dva póly. Hodnota nie je apriórnu vlastnosťou človeka—je to súhrn jeho vzťahov. Tieto vzťahy sa prejavujú v jeho konaní, správaní a prežívaní života. Z uvedených definícií vyplýva, že hodnoty si vytvára človek v každodennom styku so spoločenským prostredím, s ľuďmi, predmetmi, či javmi. Človek ich vníma, pripisuje im určitý význam, vytvára si k nim istý vzťah. Čiže sú vyjadrením hodnotiaceho vzťahu osobnosti ku skutočnosti. Hodnoty, ktoré si človek osvojuje, objavuje, vytvára svojim životom, tvárou v tvár v skutočnosti, sa najviac prezentujú v jeho názoroch, postojoch, v správaní a v konaní. Určujú jeho životné ciele.

Morálka

Morálka (z latinského mos, mrav, zvyk, obyčaj) môžeme ju charakterizovať, ako súhrn kladných hodnôt, noriem, ktoré vyznávame, a o ktoré sa vo svojom živote usilujeme. Vyjadruje chápanie dobra a zla. Sú to pravidlá, ktoré nás vedú ku kladným hodnotám a nabádajú nás vystríhať sa

zlých skutkov. Základné kladné hodnoty ľudského života sú česť a osobná dôstojnosť, spravodlivosť a úcta k iným ľuďom, ohľaduplnosť a láska v našich činoch a v správaní sa k ostatným. Morálny prístup vytvára silu medziľudských vzťahov v rodine, v spoločnosti, medzi národmi. Každý z nás je svojim prístupom k svojmu okoliu zodpovedný za svet budúcich generácií. Tajomstvo morálky je láska k sebe a k iným ľuďom, čiže *ľudskosť*.

E. Durkheim chápe preto morálku, ako základnú silu spoločnosti. Na rozdiel V. Gluchman (1997,s.19) pod morálkou rozumie- „*aktuálny stav mravného vedomia a mravných vzťahov, ktoré vládnu v danej sociálnej komunite v celej spoločnosti. Jej súčasťou sú aj morálne predstavy, ciele, mravné ideály sociálnej komunity a vlastne celej spoločnosti, ktoré vyjadrujú určitú morálnu perspektívu.*“

Hodnotový systém

Morálka ako normatívny systém zahŕňa v sebe vlastnú identitu člena spoločenstva, jeho pocit hanby, viny, nevôle, mrzutosti, ktorú na základe hodnotiaceho systému vyžaduje od každého člena spoločenstva. Často je ovplyvňovaný mnohými faktormi, ako sú rodina, výchova, náboženstvo, osobné skúsenosti a ďalšie zdroje akým sú vzdelanie, zamestnanie, materiálny status a pod. Vplyvom prírodného a sociálneho prostredia sa hodnoty stávajú regulátorom správania sa človeka. Kvalita a stabilita usporiadania hodnôt do určitého hierarchického systému zásadne vplýva na prijaté vzorce správania a zviditeľňuje sa ako životný štýl danej osobnosti. *Význam hodnôt a hodnotových systémov spočíva v tom, že sú podstatným prvkom kultúry* (Mráz, 2001).

Rozhodnúť sa pre dobro ako také, je vďaka slobodnej voľbe, možnosti výberu a rozhodovaniu. Veľmi dôležitou podmienkou je poznanie, lebo iba na základe poznania určitých hodnôt si vieme vybudovať vlastný a konkrétny hodnotový systém.

Delenie hodnôt

Prirodzené hodnoty sú také hodnoty, ktoré súvisia s duchovnou alebo zmyslovou podstatou človeka. Väčšinou ide o (in Rulla, 1986, 1990) :

1. *infrahumánne hodnoty* (tieto nie sú špecificky ľudské, t.j. nerozlišujú človeka od zvierat'a napr. senzitivita, biologický život, bolesť, zdravie, choroba a pod.),
2. *inframorálne hodnoty* (odlišujú človeka od zvierat'a, ale neobsahujú v sebe možnosť využitia slobody, zodpovednosti a ľudskosti.)

Väčšinou túto oblasť hodnôt ďalej delíme na ďalšie dve kategórie a to na *ekonomické hodnoty* (zahŕňajú tzv. eudaimonické hodnoty ako napr. bohatstvo a chudoba, osobný úspech, či neúspech, považovanie seba samého za šťastného alebo nešťastného), ďalej na *duchovné hodnoty* (myslí sa tým na hodnoty neovplyvňované biologickým faktorom človeka a túto skupinu hodnôt môžeme ešte rozdeliť na: a) *moetické hodnoty* (týkajúce sa poznania–pravda, poznanie pravdy, subjektívna a objektívna hodnota), b) *estetické a umelecké hodnoty* (krása, špatnosť, dobrý alebo zlý vkus), c) *sociálne hodnoty* (prosperita, poriadok, neporiadok v skupine, rešpektovanie poriadku, protiklady), d) *vôľové hodnoty* (sila charakteru, schopnosť konať proti, empatia, protiklady). Opakom prirodzených hodnôt sú *sebatranscendentné hodnoty*. V nich autor rozlišuje morálnu hodnotu a náboženskú hodnotu. Často morálnu hodnotu považujeme za meradlo hodnoty ľudskej osoby. Oceňuje sa najmä vtedy, ak konateľ pociťuje túžbu konať „Dobro“.

Pravé hodnoty

Morálne vedomie si pýta vždy nejaké zdôvodnenie. Ako už vieme morálne normy, štandardy nám slúžia na regulovanie činnosti človeka, ale sú záväzné iba do tej miery, do akej sme presvedčení o ich odôvodniteľnosti. Ak je ich normatívna platnosť spochybiteľná, mal by nastať proces etickej reflexie a morálneho konania a správania. „*Zodpovedné morálne konanie je možné do tej miery, do akej človek rešpektuje princípy a hľadiská, ktoré riadia jeho konanie.*“ (Ricken, 1995). Podľa Aristotela etické uvažovanie musí ísť vzostupnou cestou, má vychádzať z jednotlivého morálneho súdu a pýtať sa na princípy, na ktorých spočíva.

S morálkou úzko súvisí aj *mravnosť*. V. Gluchman (1997,s.26) definuje mravnosť ako „ *subjektívne vyjadrenie étosu v kontexte morálky spoločnosti, ktorej je mravný subjekt (jednotlivec) členom. Podľa dosiahnutého stupňa mravného vývoja jednotlivca môže byť jeho mravnosť totožná s morálkou danej spoločnosti, môže ju však aj prevýšiť. Dôležitú úlohu vo vývine mravnosti má svedomie.*“ Čin, skutok, konanie sa za mravne dobré považuje, nielen vtedy, ak je v mravnej zhode so zákonom, ale hlavne vtedy, ak vychádza z mravného zmýšľania. Mravne dobrým sa človek stáva prostredníctvom odovzdania sa predom kladnému svetu hodnôt, dobru. Dobro má schopnosť zaviesť ľudskú osobu ako celok a chrániť jej ľudskú dôstojnosť. „*Pod pojmom mravnosť sa rozumie i zameranie na dobro, poznávané a prakticky prežívané v prijatom étose, spôsobilosť poznať a konať dobro. Je to súhrn zmýšľania a konania zviditeľňovaný v konkrétnom životnom štýle a v danej kultúre* (Mráz, 2001).“

Tvorba a formovanie hodnotovej orientácie.

Svedomie by sme mohli definovať aj ako normu morálnosti. V najširšom slova zmysle, znamená schopnosť človeka poznať morálne hodnoty, príkazy a zákony. V užšom slova zmysle označuje osobné presvedčenie založené na nespochybňovanom prijatí určitých morálnych noriem, ktoré sa stávajú meradlom posudzovania, najmä vlastného správania. Svedomie alias úsudok o morálnosti našich skutkov, na základe ktorého človek dokáže rozoznávať morálne hodnoty ako sú dobro a zlo. Spolu s rozumom umožňuje aplikovať morálne zásady na konkrétne konanie. Jednotlivcovi slúži na posúdenie vlastného správania, je tiež akousi normou morálnosti. Dôležitú úlohu zohráva jeho stav a kvalita. Zaručuje slobodu a prináša pokoj. Ak jednotlivec nemá ujasnené svoje vlastné pravé hodnoty vhodnou terapeutickou metódou pre neho je, ak sa konfrontuje so svojimi antihodnotami, uvedomí si ich fyzicky, emocionálne a napokon upriami svoju pozornosť na hodnoty pravé, kľúčové, tie, ktoré v ňom nevyvolávajú pocit viny, úzkosť, depresiu a nízke sebavedomie. Vyvolávajú pocit morálnej a osobnej zodpovednosti za naše konanie a správanie.

1.4 Význam hodnôt

Človek nemôže ľubovoľné hodnoty vytvárať alebo rušiť. Hodnoty ostávajú hodnotami nezávisle od toho, či si ich človek, ľudia, ľudstvo uvedomuje alebo nie. Ich význam je väčšinou nadčasový, posúva sa iba vedomie hodnôt. Mnohí z nás môžu hodnoty objavovať a realizovať. Tento dej každý z nás uskutočňuje v osobnom akte a samotná jednota týchto aktov utvára našu osobnosť. Uskutočňovanie hodnôt utvára dosahovanie nášho šťastia, no zároveň je aj príčinou konfliktov rôznych krízových stavov. Znamená to, že každú aktivitu sprevádza štruktúrované uvažovanie, rozhodovanie, voľba, realizácia a následná reflexia, ktorá má povahu etického hodnotenia. Každé rozhodnutie má teda etickú povahu.

Hodnoty sú charakteristické pre konkrétnu kultúru a dobu, ktorá ich vytvorila. Stávajú sa tak historickou a kultúrnou možnosťou. Potrebujeme najmä také hodnoty, ktoré nás uspokojujú, usmerňujú a umožňujú nám dávať veci do poriadku. Dávajú nám v každom období nášho rozvoja pocit istoty, bezpečia a spolupatričnosti, čo je vlastne i východiskom nášho celoživotného úsilia.

K. Popielski (2004) rozlišuje medzi dvoma existenciálnymi hodnotami „v živote“ a hodnotami „pre život.“ Hodnoty v živote nazýva hodnotami ako „moje hodnoty“, ktorých výberom si formujeme vlastnú existenciu. Vďaka hierarchickému usporiadaniu hodnôt a rozhodnutiu sa pre konkrétnu hodnotu dostáva ľudská (teda i naša) existencia originalitu, mravný a morálny výraz, vytvárajúci konkrétny reálny život.

Predstavitelia Frankl (1979) a Popielski (1996) prikladajú viacero významov hodnotám v živote človeka napríklad:

- realita a kvalita existenciálneho charakteru
- napomáhajú rozvoju a dozrievaniu človeka
- majú schopnosť usporadúvať
- umožňujú človeku transcendovať seba a podmienky

- umožňujú tvorivé zvládnutie utrpenia
- dávajú životu človeka význam
- majú charakter, ktorý vytvára zmysel

V chápaní hodnôt pre život si daný subjekt vytvára seba ako hodnotu a vytvára si k hodnotám vzťah. Ak hodnotu iba poznáme, stáva sa pre nás pojmom, kategóriou alebo opisom. Tie hodnoty, s ktorými už máme skúsenosť vyvolávajú v nás emócie, prežívanie alebo pocity. Hodnoty vo svojom živote prežívame ako prirodzenú vnútornú aktivitu človeka a spôsob vytvárania si vzťahu ku skutočnosti. Sú ovplyvňované potrebami, túžbami, hodnotovou orientáciou, preferenciou hodnôt, či prijatými postojmi.

V plynutí času často prichádzame k záveru, že hodnoty, ktoré sme správne nerozpoznali, nezrealizovali, zamietli, či ignorovali sa stali pre nás stratenými hodnotami. Vďaka hodnotám človek prežíva skúsenosť vlastného bytia zo zmyslu svojho života s charakteristickou črtou vlastnou hodnotám a to záväzku. Takýmto zaväzujúcim vzťahom je vlastne syntéza vedy a etiky. Veda síce zakladá na faktoch poznania, ale nie je schopná odpovedať na otázky etiky, napríklad čo je a čo nie je dobré, správne, cnostné. Na rozdiel od etiky, ktorá vychádza z tvrdenia, že správanie vzhľadom na dôsledky má *morálnu hodnotu*. Napríklad byť čestným nie je, ani nemôže byť striktne vedeckým poznatkom. Však vedecká analýza svedomia, ako subjektívnej normy morálnosti s umožnením aplikovania morálnych zásad na konkrétne konanie, by umožňovalo chápanie a zdôvodnenie vzťahov etiky, morálky a mravnosti.

Morálny vývin človeka je mimoriadne zložitý a mnohostranný proces založený na vývine sféry potrieb a motivácie, utvárania životných hodnôt, svetonázoru, vzťahu k iným ľuďom. Obsah potrieb a motívov môže byť taký, že pri ich uspokojovaní sa človek dostáva do protikladu so záujmami iných ľudí, do protikladu so zákonom a preto vyžaduje morálnu kontrolu. Systém hodnôt určuje obsah tých morálnych problémov, aké musí v živote človek riešiť. Je pravdepodobné, že ľudia, ktorí považujú za životnú hodnotu pomoc iným ľuďom, alebo hľadajú vedeckú pravdu sa stretávajú s inými morálnymi hodnotami, ako takí, ktorí za životne dôležité považujú materiálny blahobyt.

Preto je dôležitým aspektom vývin takých morálnych vlastností osobností človeka – ako je čestnosť, spravodlivosť, nezištnosť a iné. Osvojením si obsahu morálnych princípov, noriem, či požiadaviek, teda vývinom a reguláciou morálneho správania a vlastností jednotlivca sa formuje morálne vedomie, vytvára sa morálne cítenie a návyky a vzniká základ pre mravnosť, ktorej podstata tkvie v našich činoch, správani a konaní. Cieľom takejto výchovy je harmonicky a všestranne rozvinutá osobnosť jednotlivca s patričným morálnym kreditom vlastností – čestnosť, dobrota, pravdovravnosť, principiálnosť a ušľachtilosť charakteru postaveného na základoch vedeckého poznania.

2. RODINA A JEJ VÝZNAMNÝ PODIEL NA UTVÁRANÍ HODNOTOVEJ ORIENTÁCIE DETÍ

Každý človek sa narodí do určitej rodiny. Buď do funkčnej alebo nefunkčnej. Keďže je ešte malým bezbranným tvorom nedokáže sa sám rozhodovať o svojom ďalšom vývoji, napredovaní. Od svojich predkov preberá vzorce správania, tradície zachované v rodine, kultúru, či nekultúru prejavu, reč a spôsob vyjadrovania a nie v malej miere chovanie, zmýšľanie a konanie najmä svojich priamych príbuzných, rodičov – otca a matky. Každý člen tejto najmenšej bunky spoločnosti, teda rodiny je nesmierne dôležitý pre plnohodnotný všestranný rozvoj tohto malého, ešte ničím nepokazeného človečika. Dieťa vo svojom najmladšom veku asi do šiestich rokov odpozerá najhlavnejšie vzorce správania svojho otca, matky, a všetkých blízkych vo svojom okolí. Učí sa všetkému, čo už vedia jeho rodičia, uznávajú hodnoty, aké preferujú jeho rodičia. Prečo teda učiť naše deti základným morálnym hodnotám? Odpoveď nebude taká jednoznačná, ale podstatou je, že uznávaním základných morálnych hodnôt je najdôležitejším a najefektívnejším spôsobom výchovy, akým my rodičia môžeme prispieť k tomu, aby sa naše deti cítili šťastné. Múdrosť overená vekmi a našimi osobnými skúsenosťami nás učí, že individuálne spoločenské šťastie sa spája s chovaním založeným na istých morálnych zásadách. Nie je náhodou, že ľudia v odlišných krajinách a kultúrach učia svoje deti rovnakým základným hodnotám. Naše potomstvo, naše deti potom zisťujú metódou pokusu a omylu, že medzi životom založeným na hodnotách a pocitom šťastia skutočne existuje vzájomná súvislosť. Zlyhanie a nepríjemné pocity zo špatného chovania môžu tieto deti priviesť k poznaniu základných hodnôt a naučiť ich k čestnému prístupu k životu. Takáto cesta je však veľmi tvrdá a bolestivá. Ľudský život je príliš krátky na to, aby každý človek všetko vynachádzal od počiatku. Preto je našou rodičovskou povinnosťou naučiť naše deti tomu, čo sme sa naučili a overili si v priebehu života.

Najlepšie to definoval Ralph Waldo Emerson: „*Príčina a následok sú dve strany jednej mince. Každé tajomstvo je nakoniec prezradené, každý zločin je potrestaný, každá cnosť je odmenená, každá chyba odčinená... príčina a následok spolu neodvolateľne súvisia ako semeno a plod–tak ako ovocie existuje v semenníku, následok vyrastá z príčiny.*“ Naše presvedčenie nám hovorí, že spokojnosť a šťastie pochádzajú z jasných a silných morálnych zásad, teda aj šťastie našich detí sa odvíja od ich základných morálnych hodnôt.

2.1 Nefunkčnosť rodiny, príčiny, rozpad

Náš štát svojim zákonodarstvom, správnymi opatreniami a výchovnými opatreniami chráni práva a záujmy maloletých detí aj v tom prípade, ak rodina nezabezpečuje riadne podmienky na výchovu dieťaťa, či už z dôvodu, že nemôže, nevie alebo sa nechce postarať o svoje dieťa. V každom prípade je rodina prvým spoločenským prostredím, do ktorého dieťa po narodení príde. Vplyv rodinného prostredia a rodinnej výchovy je najvýznamnejším v najútlejšom veku dieťaťa. Skúsenosti a zážitky nadobudnuté v tomto období, zanechávajú v dieťati hlboké stopy po celý život. V rodine ako takej začína proces výchovy a socializácie dieťaťa, pôsobí na vývin jeho osobnosti po stránke citovej, rozumovej, vôľovej. Je pre dieťa modelom medziľudských vzťahov, odovzdáva mu systém spoločenských noriem a hodnôt správania a najprirodzenejším spôsobom uspokojuje jeho základné psychické potreby – potrebu istoty, bezpečia, lásky prostredníctvom silných citových väzieb na rodičov. „*Rodina je miesto vzniku života, formovanie charakteru človeka, osvojovania hodnôt ako najcennejšieho potenciálu človeka. Aby mohla plniť svoje funkcie voči svojim členom, aj voči spoločnosti, potrebuje také prostredie, ktoré podporuje jej stabilitu a sociálnu kvalitu vzťahov.*“ (Danek, J., 2007, s.74). Láskový prístup k svojim deťom a pozitívny príklad vzájomných vzťahov rodičov patria k základným predpokladom pre osvojenie pozitívnych životných a ľudských hodnôt. Toto poslanie dokáže splniť iba hodnotná harmonická rodina, ktorá plní svoje základné funkcie a vytvára čo najlepšie podmienky pre rozvoj osobnosti dieťaťa a zároveň formuje jeho charakter.

Zdôrazňuje význam matky, jej seba hodnotenie, ako zvláda rolu matky, pretože jej vlastné nízke seba hodnotenie vyvoláva v dieťati nízku sebadôveru. S tým súvisia neskôr pochybnosti o sebe samom a tiež nejasnosť a nezrelosť seba poňatia. Pre dieťa, ktoré pochádza z disharmonickej a z disfunkčnej rodiny, takej ktorá si neplní ani svoje primárne funkcie, je charakteristickým, že takéto deti nezískavajú pozitívne skúsenosti, pretože ich rodinné prostredie bolo veľmi ochudobnené najmä o dobré medziľudské vzťahy a vzájomnú úctu medzi rodičmi. Takto zostávajú základné psychické potreby detí neuspokojené. Výrazný deficit postrádajú deti aj po citovej stránke. Disharmonické vzťahy majú aj negatívny dopad na hodnotový systém detí, pretože ich identifikácia s hodnotou, či už s vlastnou alebo spoločenskou sa uskutočňuje cez vzory správania sa rodičov a blízkeho okolia. Takýto nesprávny príklad rodičov vedie k osvojeniu nesprávnych hodnôt, ktoré sa následne prejavujú i v názoroch detí, v ich medziľudských vzťahoch, v postoji k okolitému svetu, k ľuďom, k sebe samému. V niektorých prípadoch sú deti a mládež umiestňované do detských domovov v dôsledku porušenia celistvosti rodiny. Ide najmä o deti a mládež z neúplných rodín, v ktorých chýbajú buď obaja rodičia alebo iba jeden z nich (rodiny rozvrátené pre rozvod rodičov, opustenie rodiny, alebo neúplné rodiny–slobodná matka).

Dnešná generácia láme rekordy v užívaní drog, v seba vražednom konaní, nestabilite rodiny, vo fungovaní rodín bez manželského puta „na divoko“, v osobnej nespokojnosti. Tak povediac takzvaná demokratická, liberálna, oslobodzujúca výchova akoby sme tento prístup výchovy mohli nazvať odmieta učiť deti morálnym hodnotám, pokiaľ nebudú dosť staré na to, aby si vytvorili svoj vlastný hodnotový systém, čo však má katastrofické následky. Aj keď sa rodičia nesnažia odovzdávať svojim deťom žiadne vlastné hodnoty dieťa ich aj bez ich pričinenia už v predškolskom veku veľmi ľahko získava, a to buď vedome alebo nevedome. Pochytí ich od svojich rovesníkov, z televízie, ale najviac z rodiny. Tieto hodnoty prechádzajú určitými skúškami a možno sa zmenia pri vstupe do školy. Dospievajúce deti potom začnú bojovať o svoju samostatnosť a vytvoria si vlastný hodnotový systém, ktorý je síce nezávislý od hodnotového systému svojich rodičov, ale v podstate sa od

neho príliš nelíši. V poslednom období nachádzame v dennej tlači a iných časopisoch rôzne polemiky o tom, či učiť deti morálnym hodnotám v škole a či nie. Odhliadnuc od tohto názoru, je oveľa dôležitejšie to, čo sa deti naučia doma, či už pozitívne alebo negatívne, pretože to má na ne ďaleko hlbší vplyv, ako čokoľvek, čo by sa mohli naučiť v škole, či v akejkolvek inej situácii. Je to z jediného jedného dôvodu, pretože rodičia majú k svojim deťom ďaleko bližší vzťah a tým aj oveľa väčší a silnejší vplyv, ako ktorákoľvek osoba, skupina alebo inštitúcia. Rodina je pre dieťa najdôležitejšou skupinou a rodičia majú najväčšiu zodpovednosť za ich výchovu. Odmenou im bude, že naučia svoje deti správnym vzťahom k okoliu a základným morálnym hodnotám.

2.2 Vymedzenie obdobia dospievania

Toto obdobie odborná literatúra nejednotne rozdeľuje na tri časti:

- Obdobie prepuberty (10-11, až 12 rokov),
- Obdobie puberty (11 až 13-15 rokov),
- Obdobie adolescencie (15 až 16-20, až 22 rokov).

Prepuberta – v tomto období dominuje hľadanie nového vzťahu k okoliu, najmä k svetu a hodnotám dospelých, ku ktorým mladý človek zaujíma často kritický postoj, hľadá svoj vlastný názor na najrôznejšie javy a vzťahy. Dorastajúce dieťa odvráva, odmieta plniť príkazy, požiadavky a niekedy skĺza do otvoreného nepriateľského postoja k dospelým. Často toto obdobie nazývame obdobím negativizmu a vzdoru. Dieťa veľmi citlivo reaguje na tresty, ktoré ho nesmierne ponížujú, pretože sa už prestáva cítiť byť dieťaťom. Mení svoje postoje a vzťahy k rovesníkom, nepriateľstvo medzi chlapcami a dievčatami je už na ústupe. Začína záujem o druhé pohlavie rôznym upozorňovaním na seba. Nastáva rýchly nástup telesných a psychických zmien a pozorovať väčší rozdiel fyzických a biologických zmien medzi pohlaviami. Zatiaľ čo chlapci v priebehu prepuberty sa stanú pokojnejšími, dievčatá sú často hašterivé, neposlušné, s veľkými výkyvmi nálad.

Puberta-z fyziologického hľadiska prechádzajú obidve pohlavia významnými zmenami- u dievčat dochádza k menarché a u chlapcov k polúcii. Tieto skutočnosti môžu niektorí jednotlivci prežívať traumaticky, najmä ak na ne nie sú pripravení (najmä u dievčat z disharmonických rodín). „*Dievčatá, ktoré neboli o princípoch a príčinách menarché poučené a pripravené na menštruačné krvácanie, navyše ak toto prebieha bolestivo a s nevoľnosťou, prežívajú pocity strachu a hanblivosti. Môže im vzniknúť dlhotrvajúci pocit nepriateľstva k pohlavnosti, najmä u citlivých dievčat s neurotickými sklonmi. Takto sa môže pripravovať pôda pre neskoršiu frigiditu.*“(Hynie, 1978). V tomto čase prestáva detské zanedbávanie hygieny a strieda ho až príliš prehnané sledovanie vlastného tela, pokožky, vlasov, zovňajšku. Niekedy sú to rituály trávené pred zrkadlom z dôvodu pocitu neistoty, ktorý majú z toho, aký dojem vyvolávajú vo svojom okolí. Vynára sa otázka masturbácie a v erotickej sfére záujem o bližší telesný kontakt. Preto v tomto období je potrebné eliminovať neusporiadané vzťahy, ktoré môžu u mnohých viesť k samotárstvu, úteku z reality do snenia, k nadmernej ľútostivosti a k depresiám. Takéto deti pociťujú rôzny strach zo zlyhania, z neúspechu, zo straty priateľstva, z výberu povolania, ale aj zo zmyslu života. Pokračuje proces tvorby hodnôt a postojov a vnútorný zápas o pocit samostatnosti a nezávislosti, ktorý vedie často ku kritickému postoju k autoritám, názorom a azda k celému svetu dospelých. Tvrdohlavosť, odvrávanie, nekonvenčné obliekanie a účesy, vyznávanie hlučnej, modernej hudby sú len niektoré najčastejšie formy odmietania hodnôt dospelého sveta, do ktorého chcú tak veľmi patriť. Iní svoj posun k dospelosti prežívajú pomocou fajčiarskeho rituálu, čo má aj svoje dôsledky, pretože si mnohí na fajčenie aj zvyknú. Takto koketujú a unikajú i k iným nežiaducim návykom ako sú alkohol, drogy. Mnohokrát pitie alkoholických nápojov kompenzuje pocity menejcennosti a odmietanie pitia sa hodnotí ako prejav slabosti a zbabelosti v danej komunite, societe. Najčastejším motívom pitia alkoholu u detí v rozmedzí medzi 10-17, až 18. rokom veku života býva úsilie vyzerat' dospelo, imponovať rovesníkom, najmä vtedy, ak sa im nevedia rovnať v spoločensky kladne hodnotenej činnosti. Ťažšou sa stáva aj adaptácia

pri prechode zo základnej školy na strednú školu, čo vyúsťuje vo zvýšenej kritickosti voči pedagógom a vo vzťahu k nim.

Adolescencia–„toto obdobie začína fungovať medzi 15. až 16. rokom a končí sa individuálne medzi 20. až 22. rokom života. V tejto vekovej hranici končí rozvoj telesných a duševných schopností a na konci tohto obdobia sa mladý človek stáva emocionálne aj ekonomicky nezávislým od svojich rodičov“ (Kuric a kol., 1986). „I keď obdobie adolescencie sa považuje za obdobie ustálenia telesného a duševného vývoja máva však nespočetné množstvo problémov s utváraním vlastnej identity. Významnú rolu pri tom utvárajú postoje a mienka dospelých, rovesníkov, vlastné úspechy a neúspechy a porovnávanie sa s inými.“(Rybárová, 1992). Vo funkčných rodinách ide často o zásahy starých rodičov do záležitostí a výchovy rodičov, čo ovplyvňuje výchovu vnúčať. Preto sa často stáva, že „konfliktná rodinná interakcia môže spôsobovať vytváranie nevhodných vzorcov správania, ktoré potom dieťa-adolescent prenáša aj do iného prostredia. Napriek frustračnému vplyvu neurovnaných rodinných pomerov vznikol názor, že adolescenti pochádzajúci z menej priaznivého rodinného prostredia, zvyknutí na negatívne zážitky sú odolnejší a lepšie sa vyrovnávajú so stresovými situáciami.“(Burt a spoluprac., 1988). V tomto období v oblasti emocionálneho prežívania a dozrievania sa formujú vzťahy k opačnému pohlaviu. Vznikajú prvé zamilovania, silné emočné vzplanutia s nedostatkom kritickosti, s následným vytriezvením, ktoré býva bolestne prežívané. Utvára sa a formuje vzťah k opačnému pohlaviu, partnerstvu, k sexualite. Emočná labilita, proces dozrievania, stavba hodnotového systému prinášajú pre tento vek osobitné pocity, často oscilujúce od šťastia k nešťastiu a sveta bôľu, od výhry k prehre. Reakcie na prežívané pocity bývajú nezriedka veľmi jednoznačné, nepoznajú kompromis. Tak vzniká reálna možnosť rôznych neurotických chorôb zapríčinených nespokojnosťou so sebou samým a hlavne reakciou na svoje okolie napríklad u dospievajúcich dievčat strach z obezity môže spôsobiť aj mentálnu anorexiu. Súčasne s uvedomovaním si svojej jedinečnosti, neopakovateľnosti a odlišnosti od ostatných prichádza často pocit osamelosti. „Ja“ dospievajúceho je neurčité, prežívané ako búrlivý nepokoj alebo pocit vnútornej prázdnoty, ktorú je

potrebné niečím zaplniť. Z toho potom rastie potreba stať sa súčasťou spoločnosti a súčasne sa zvyšuje výberovosť spoločenského styku a potreba triedenia. Dochádza k nástupu vyspelého spôsobu myslenia s dosiahnutím vrcholu jeho rozvoja. Paralelne s tým dochádza aj k novému sociálnemu zaradeniu jednotlivca do spoločnosti.

V nasledujúcej časti sa budeme venovať predovšetkým obdobiu puberty, hlavne z toho dôvodu, že práve puberta je obdobím, na ktoré sa potrebujeme v tejto práci zamerať.

2.3 Puberta a jej hlavné psychologické aspekty

Obdobie puberty môžeme väčšinou charakterizovať ako obdobie emočnej lability, ktorá je podmienená vnútornými zmenami v organizme. Označujeme ho aj „obdobím búrok a kríz“ a to z toho dôvodu, že prejavy citových konfliktov sú silnej intenzity a veľmi nápadné. Emočná instabilita, časté a nápadné zmeny nálad, impulzivita konania, nestálosť, nepredvídateľnosť reakcií a postojov sú častými doprevádzajúcimi znakmi dospievania. Nielen emočná nestálosť, ale aj ťažkosti pri koncentrácii pozornosti spôsobujú ťažkosti pri učení. K tomu sa často pridružuje zvýšená unaviteľnosť, striedanie ochabnutia a apatií s krátkymi fázami vystupňovanej aktivity. Súhrnne môžeme zvláštnosti psychiky dospievajúceho človeka chápať ako úsilie o prispôsobenie sa biologickým, psychickým a sociálnym podmienkam.

Podľa Kanner (In Langmeier, Krejčířová, 1998, str. 144) je toto obdobie dospievania ako *„veľký prekladateľ“*, ktorý biologické, sociálne a kultúrne normy prekladá do individuálneho jazyka jedinca, a tým ho núti voliť základné formy osobnej existencie.

V tomto období je výrazný rozvoj motoriky, vývinu základných schopností, zručností. Dochádza k rýchlemu získaniu zručností vyžadujúcich si značnú silu, hĺbivosť, jemnú pohybovú koordináciu, ako aj zmysel pre rovnováhu. Významný je i vývoj vnímania, predovšetkým vizuálne vnímanie

dosahuje maximum a súvisí oveľa viac s abstraktným myslením. Preto i predstavy sú menej živé, sú skôr všeobecnejšie, eidetická schopnosť (popisovaná ako zvláštna psychická vlastnosť, ktorá dovoľuje podrobne si vybaviť mnohé detaily skôr vnímaného obrazu) zreteľne klesá. Ďalej pokračuje i vývoj reči rastie a rozširuje sa slovná zásoba, zložitosť vetnej skladby, ako aj celková výrazová schopnosť. Rýchly rozvoj motorických, i ostatných schopností vedie k novým a hlbším záujmom (o šport, čítanie, hudbu a pod).

Vnímanie– až v puberte dochádza k analyticko-syntetickej činnosti tak účelne, že vedie k zreteľným percepciám nielen jednotlivostí, ale i celkových situácií. Až tento vyšší útvar percepcií umožňuje chápanie hlbších vzťahov medzi predmetmi a osobami. V tomto období nastáva i pokrok v *pamäti* (je logickejšia a operatívnejšia), aj v orientačné schopnosti sa vylepšujú. V časopriestorovej orientácii dospelá osoba v ďalšom vývoji ku osobnej skúsenosti, predovšetkým sústavným vzdelávaním, ale hlavne vlastným rozvojom psychických mechanizmov, ktoré mu umožnia, aby skutočne porozumel tomu, čomu sa učí. Dochádza i ku zmene vo *vigilite pozornosti*.

Jedným z hlavných činiteľov v ontogenéze je postup od syntetického nazerania a *myslenia* k analytickému, od komplexnej celistvosti k diferenciacii v časti. Jednotlivec si viac všíma konštruktívne prvky v celkovej situácii, takže hlbšie preniká k podstate veci a k celkovej jeho charakteristike. I slová nadobúdajú pojmového obsahu a strácajú svoju obrysovosť, pretože sa viažu k predmetom i k predstavám bohato preanalyzovaným a k ich tesnejšej syntéze. Vývoj *inteligencie* dosahuje nielen kvantitatívny, ale aj kvalitatívny vrchol. Objavuje sa nový operačný systém– „systém formálnych operácií“ (konkrétne operácie, ktoré sa samy opäť berú za objekt ďalších operácií, teda vyvodzujú sa sudy o súdoch, myslí sa o myslení). „Dôsledky takéhoto myslenia sa prejavujú v tom, že dospelávajúci je schopný pracovať s pojmami, ktoré sú vzdialené od bezprostrednej zmyslovej skúsenosti; v prípade nejakého problému sa neuspokojí len s jedným, najľahším, riešením, ale uvažuje o možných alternatívnych riešeniach a systematicky ich skúša a hodnotí;“(Langmeier, Krejčířová, 1998).

Fáza puberty je pokračovaním prvotnej socializácie. Ako uvádza. Kon L.S.(1986), „všetci jednotlivci tohto veku sú školáci, sú v úplnom zaopatrení rodičov alebo štátu a ich hlavnou činnosťou zostáva štúdium. Sociálny status dospelujúceho sa iba málo odlišuje od statusu detského. Psychologicky je tento vek rozporný. Sú preň príznačné maximálne disproporcie pokiaľ ide o úroveň a tempo vývoja; do značnej miery sú podmienené biologicky. Najdôležitejšie psychologické novum tohto veku–pocit dospelosti–predstavuje hlavne novú úroveň ambícií, ktoré reflektujú na budúce postavenie, ktoré dospelujúci ešte nedosiahol. Z toho vyplývajú typické vekové konflikty a ich premena v sebauvedomovaní. Ak to chceme zhrnúť, je to štádium ukončenia detstva a vyrastaním z detských topánok.“

Medzi hlavné vývojové úlohy obdobia dospievania patria hlavne uvoľňovanie z prílišnej závislosti na rodičoch a na strane druhej nadväzovanie diferencovanejších a významnejších vzťahov k vrstovníkom obidvoch pohlaví. Podľa Langmeiera a Krejčírovej (1998), „si každé dieťa hľadá svoj zvláštny spôsob, ako dosiahnuť postupne potrebnú samostatnosť, hovoríme o tzv. emancipácii od rodiny. Toto premiestňovanie citových vzťahov býva často sprevádzané preháňaním rozdielov, ktoré dospelujúci hľadá v správaní, v názoroch, v záujmoch a hodnotách rodičov a nových osôb, ku ktorým sa teraz prikláňa. Mnohí preto rebelujú proti rodičom, kritizujú ich, vytýkajú im skutočné alebo fiktívne nedostatky, hanbia sa za prejavy ich lásky a nežnosti, odmietajú ich prílišnú kontrolu. Tam, kde sa dospelujúcim nepodarí uvoľniť sa z prílišnej závislosti na rodičoch a premiestniť sčasti svoje väzby na vrstovníkov, môže dôjsť k rôznym ťažkostiam, ktoré si okolie, ale ani sám dospelujúci, nedokáže vysvetliť. Sú však i takí dospelujúci, ktorí volia skôr pasívne odmietanie nových vzťahov alebo sa uzatvárajú do vlastného vnútra, odmietajú životný štýl svojich vrstovníkov. Za normálnych okolností si však dospelujúci aj cez svoju túžbu po emancipácii udržiavajú pozitívne vzťahy k rodičom.“

Pri nadväzovaní vzťahov k vrstovníkom a rovesníkom, môžeme hovoriť o viacerých fázach. V období puberty prevažuje u detí skôr sklon vytvárať

skupiny zložené z jedincov rovnakého pohlavia, ide o skupinovú izosexuálnu fázu. Táto účasť na skupinovom živote môže pretrvávať dlhú dobu, ale predsa sa (spravidla vo vlastnej puberte) silno ozýva potreba intímneho párového priateľstva, vtedy hovoríme o individuálnej izosexuálnej fáze. Tento užší emočný vzťah k dôvernému priateľovi (priateľke) dovoľuje vymieňať si vlastné pocity a osobné skúsenosti. Rovnako v období puberty sa najčastejšie začína ohlasovať záujem o druhé pohlavie, vtedy hovoríme o prechodnej etape. Mnohí chlapci a dievčatá (ktorí majú ťažkosti s prekonávaním skupinového tabu orientácie na druhé pohlavie) však i naďalej zostávajú v skupine a prejavujú záujem len „na diaľku“. Až oveľa neskôr sa vzťah jednotlivca k druhému pohlaviu ustáli a v kladnom prípade vyústi v hlbokú viazanosť, vtedy ide o etapu zamilovanosti. Je však potrebné zdôrazniť, že uvedená sekvencia nie je pravidlom u všetkých dospievajúcich a že rôzni jednotlivci dosahujú uvedené stupne vo veľmi rozdielnom veku. Závisí to od ich osobnosti, podmienok rodiny a celej spoločnosti.

Sexualita. Nie je pochyb o tom, že sexuálna aktivita v určitej primitívnej forme nezačína v období dospievania, ale už dávno predtým. V tomto období však rýchlo narastá frekvencia aktivít a ich diferenciácia. Sexuálny pud je závislý na fyziologických procesoch, ale spôsoby sexuálneho správania sú výrazne modifikované výchovnými a sociálnymi podmienkami, hlavne súčasnými kultúrnymi normami.

Voľba a výber povolania. Veľká časť mladistvých začína svoju profesionálnu dráhu s nejasnými a falošnými predstavami a nepresnými a málo detailnými informáciami. Potrebujú pomoc, ktorá by mala byť zameraná na to, aby ich podporila v ich úsilí vyvinúť a prijať integrovaný a primeraný obraz seba samých a svojej role vo svete práce, overiť si ponímanie skutočnosti a priviesť ho do reality tak, aby v ňom našli svoje vlastné uspokojenie a zaistili tiež prospech spoločnosti.

Vývoj uvedomovania si seba samého (vlastnej identity). „Pri hľadaní vlastnej identity nejde len o pasívne poznávanie seba samého (sebapozorovaním, skúmaním svojho zjavu a svojich psychických vlastností, snahu o porozumenie vlastným myšlienkam a emóciám), ale aj o aktívnu experimentáciu.“ (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Kritickosť. V tomto kritickom období pozoruje dospievajúca mládež spoločenské rozpory a podrobuje ich nekompromisnému odsúdeniu. Kritizované sú aj otázky svetonázoru. Už neprijímajú naivne za pravdu všetko, čo im hovoria rodičia a učitelia alebo to, čo počujú, či čítajú.

Citová oblasť. „Pre celé obdobie je charakteristická citová vzrušenosť, výbušnosť, ktorá býva nesprávne považovaná za intenzitu.“ (Příhoda, 1971).

Morálny vývin. U dospievajúceho človeka je to mimoriadne zložitý a mnohostranný proces. Jedným z jeho najdôležitejších aspektov je vývin sféry potrieb a motivácie, utváranie životných hodnôt, vzťah k iným ľuďom a tiež svetonázoru. Systém hodnôt určuje obsah tých morálnych problémov, ktoré musí človek riešiť. „V období puberty dochádza k vnútornej rozpornosti mravného vedomia. Dospievajúci popiera autority z dôvodu potreby vlastného a intelektuálneho hľadania. Ak si nevytvorí vlastný systém hodnôt, môže dôjsť k tomu, že podľahne morálnemu realizmu a (všetko je relatívne, a teda dovolené). Snaha zovšeobecňovať a hodnotiť núti dospievajúcich vidieť nielen konkrétne následky, ale aj všeobecný mravný zmysel jednania, čo sa výraznejšie prejavuje až v adolescencii.“ (Kon L. S., 1986). Obdobie dospievania je charakteristické trendom morálneho vývinu. Platí to pre intaktnú populáciu, ako i pre emocionálne postihnutých.

Duševný život. U týchto detí dozrieva a obohacuje sa po každej stránke, či už po rozumovej stránke, citovej stránke, vôľovej stránke a zároveň sa stabilizujú aj charakterové vlastnosti a povahové vlastnosti. Deti dozrievajú v harmonicky rozvinutú osobnosť okolo 12 roku. V tomto veku ich pridružujeme v intaktnej skupine detí do skupiny adolescentov. Vtedy u nich vrcholí aj rozvoj myslenia, sú schopní už samostatného nezávislého úsudku.

Zdokonaľuje sa u nich schopnosť deduktívneho myslenia, zlepšuje sa pamäť, prevláda logické myslenie. Typická pre nich je veľká intelektuálna aktivita a túžba po poznaní, či sebavzdelávaní. Radi diskutujú o rôznych teoretických problémoch a životných situáciách. Tieto diskusie kladne hodnotia, formuje sa u nich svetonázor a zamýšľajú sa nad otázkami zmyslu života. Hľadajú svoje miesto vo svete a zároveň si vytvárajú pod vplyvom prostredia svoj vlastný hodnotový systém. Ich rozumové schopnosti a inteligenčná úroveň je závislá od citovej deprivácie a ťažkostí v sociabilite dieťaťa. Táto deprivácia sa prejavuje znížením rozumových schopností, najmä v slabšej verbálnej schopnosti a slabej slovnej zásobe. Málo sa rozvíja aj poznávací potreba sebavzdelávania, nižšia je aj ich úroveň profesionálnej aspirácie, ktoré často vyplývajú z vlastnej nedôvery a v schopnosti seba docenenia a seba hodnotenia.

3. MORÁLKA, MORÁLNY VÝVIN DIEŤAŤA VYRASTAJÚCEHO V RODINE A BEZ NEJ

Všetko sa vlastne odvíja od kolísky. Rodinu môžeme definovať, ako kolísku hodnôt, ktoré sú nám pridelené do vienka a ktoré si po celý život nesieme so sebou. Pretože identita človeka je úzko spojená s tým, čomu verí. Skutočný hodnotový rebríček nemôže byť diametrálne odlišný od toho, ako cítime svoje „Ja“. Pokúsme sa teda zamyslieť sa nad tým, čo sa odohráva práve v tejto etape vývoja dospelujúceho, keď práve pevný bod vo vesmíre – jeho identita je v tzv. rekonštrukcii, prerába sa a znovu sa utvára. V detstve silno vnímame svoje najbližšie okolie, rodinu a školu a s vnímaním chovania svojho okolia buď racionálne súhlasíme alebo nesúhlasíme. Výchova v nás vytvára predstavy medzi dobrom a zlom a viac inklinujeme k rebríčku hodnôt, ktoré okolo seba môžeme vidieť, počuť, zaznamenávať na konkrétnom chovaní ľudí v našej priamej blízkosti. U dospelujúcich sa mení identita a s ním aj rebríček hodnôt. Majú sa o čo oprieť? Tu nastupuje prvok spolupatričnosti. Každý živý tvor, systém má potrebu niekam patriť. To znamená, že si vytvárame vzťahy, sympatie k určitému rebríčku hodnôt (i keď nie hodnotám nám vlastným) v rámci skupiny, spoločenstva, rodiny. Cítime sa byť: „teenagermi“, mladými ľuďmi, fanúšikmi, divákmi, kupujúcimi, cestujúcimi, vychovávateľmi, učiteľmi, odborníkmi, zamestnancami, alebo sympatizujeme s pravidlami, podľa ktorých sa chováme, s krajinou, v ktorej žijeme... V každom prípade sa jedná o určitú škálu hodnôt, ktorá bude v budúcnosti ovplyvňovať naše chovanie a jednanie. O to viac u dospelujúcich, ktorí nemajú ešte plne aktivovaný rebríček hodnôt, často preto podliehajú ovplyvniteľnosti davom, skupinou, rodinou. Práve rodina je tvorcom trvalého hodnotového rebríčka v období dospelujúceho. Bez účasti rodiny sa tento rebríček značne ochudobňuje o pravé hodnoty, pretože práve rodina je tá, ktorá poskytuje oporu, bezpečie, zázemie, nachádzame v nej útočisko, domov, ktorý dodáva človeku silu. Bez ohľaduplnosti a tolerancie rodina nemôže fungovať. Utvárajú sa v nej mravné city, túžba pomáhať druhým, ochraňovať slabších. Láska v takýchto prípadoch zbavuje ľudí sebeckta, milujúci človek nezávidí

a nežiarli, ctí si druhého, rešpektuje jeho nadanie, vlastnosti, túžby. Členovia rodiny sú solidárni, vzájomne sa podporujú. Obvykle platí, že ten, kto vyrastá v harmonickej rodine, má šancu si v budúcnosti založiť a vybudovať svoju vlastnú harmonickú rodinu. Podľa M. Vitruvia majú rodičia dať svojim deťom na cestu tak veľkú výbavu, ktorá by: „ *pri stroskotaní lode vyplávala nad hladinu*“. Podľa Leva Nikolajeviča Tolstého je rodina jednou z nevyhnutných podmienok šťastia. Pretože sa v živote vysporiadavame s chorobami krízami, venujeme pozornosť cieľom, ktoré sme si stanovili . Chceme byť prítomní na vytváraní života svojich detí, vnukov, príbuzných a to práve svojimi životnými skúsenosťami a takto môžeme vnímať, ako sa v nás naplňa živý rodinný duch a rodinný mýtus. A na záver: „ *Chovaj sa ku svojim rodičom tak, ako chceš, aby sa k tebe chovali tvoje deti.*“ (Ísokratés z Athén).

3.1 Psychologické aspekty morálneho vývinu osobnosti

Morálny vývin človeka je mimoriadne zložitý a mnohostranný proces. Jedným z jeho najdôležitejších aspektov je vývin sféry potrieb a motivácie, utváranie životných hodnôt, vzťahov k iným ľuďom, svetonázoru, konania dobra. Rozvoj osobnosti dieťaťa určujú spoločenské podmienky jeho výchovy, konkrétne historické prostredie, v ktorom sa dieťa vyvíja. Začína v dôsledku dostatočného rozvoja myslenia, osvojovania si všeobecných pojmov a zákonitostí chápať pomerne skoro otázky spoločenského zriadenia, pojmy, morálku a mravnosť. Pri rozbere hlavných charakteristických znakov osobnosti sa často stretávame s problematikou seba hodnotenia, ako určitého aspektu seba chápania. Na utváranie seba hodnotenia pôsobia neustále protikladné vplyvy. Najprv v raných fázach vývinu sú to vplyvy rodinného prostredia. Často krát hodnotenie výkonov dieťaťa rodinnými príslušníkmi nie je v zhode s realitou (neprimerané vysoké hodnotenie sebe menších úspechov a pokrokov dieťaťa alebo na strane druhej ignorácia a podceňovanie dieťaťa). Vstupom do školy prístupujú nové faktory, úspech a neúspech, hodnotenie jeho výkonov zo strany rovesníkov. Na formulovaní seba ponímania sa podieľa aj to, ako je jednotliviec hodnotený inými ľuďmi, ako on sám vníma takéto hodnotenie a sám akceptuje seba inými. Mnohí autori sa zhodujú v tom, že seba hodnotenie

sa mení s vekom, a to nielen vzhľadom na príčinu, ale aj v zmysle jeho zrealňovania, čo sa pripisuje najmä špecificky usmerňovanej praktickej činnosti. Je značným problémom vzbudiť a zamerať pozornosť, vytvoriť a udržať dominantu. Rýchlejšie prichádza únava.

S. L. Rubinštejn napísal: „*Osobnosť je určovaná svojimi vzťahmi k okolitému svetu, k spoločenskému prostrediu, k iným ľuďom. Tieto vzťahy sa realizujú v činnostiach jednotlivých ľudí... Človek je osobnosťou v dôsledku toho, že si uvedomene vymedzuje svoj vzťah k okoliu.*“ Na rozdiel A. N. Leontiev chápe jadro osobnosti ako hierarchiu činností človeka, píše: „*V základoch osobnosti sa nachádzajú vzťahy vzájomnej podriadenosti ľudských činností, ku ktorým dochádza v priebehu ich rozvoja. Za vzájomným vzťahom medzi činnosťami sa skrýva vzájomný vzťah motívov.*“ (Leontiev, 1975). Podľa Merlina sú východiskovými elementmi štruktúry osobnosti jej vlastnosti. „*Každá vlastnosť osobnosti je súčasne vyjadrením zameranosti, charakteru i schopností. Formuje sa v činnosti a súčasne do istej miery závisí od dedičnosti, vlôh. Preto štruktúru osobnosti treba chápať ako vzťah, organizáciu vlastností osobnosti*“ (Merlin, 1970). Ale podľa Kovaleva, ktorý píše: „*Podstatnými vzťahmi osobnosti sú vzťahy k spoločnosti a k ľuďom, vzťahy k sebe, k vlastným spoločenským a pracovným povinnostiam. Tieto vzťahy charakterizujú morálny profil osobnosti, jej životnú pozíciu v spoločnosti, v kolektíve*“ (Kovalev, 1967). Teda pri skúmaní morálneho vývinu detí vychádzame z črtovej teórie, pričom sa usilujeme spomedzi morálnych črt vybrať tie, ktoré tvoria jadro osobnosti.

3.2 Morálny vývin jedincov – adolescentov

Obdobie dospievania môžeme jednoducho charakterizovať ako rizikové obdobie života. Človek v období puberty je značne citlivý, hľadá svoje možnosti, rozvíja tvorivosť, odhaľuje a stanovuje si svoje hranice, chce sa realizovať a túži po docenení. Vo veľkej miere záleží na tom, akú výbavu si nesie z domu vzhľadom na hodnoty, aké je jeho hodnotové nastavenie, aké sú jeho ideály, ako si vlastne predstavuje svoj život, čo očakáva od budúcnosti, či

verí na lásku a priateľstvo a čo sa vlastne počas školy naučí. Myslí sa tým tímová spolupráca, nadšenie pre určité ideály, ktoré sú súčasťou ľudskosti. Toto obdobie preveruje jeho schopnosti, či sa dokáže vyrovnat' s negatívnymi skúsenosťami napríklad aj so šikanou a naopak, či dokáže tolerovať authority. Je dôležité zmieniť sa aj o syndróme rizikového chovania v dospievaní (ďalej len SRCHD) a zároveň si uvedomovať kontext a súvislosť s etickým hľadiskom veci. Tento syndróm je pojmom zahrňujúcim v podstate javy ako je: šikana, záškoláctvo, úteky z domu, agresivita v škole, toxikománia, alkoholizmus, gamblerstvo, sexuálne rizikové chovanie, poruchy príjmu potravy. Je to také chovanie, pri ktorom jedinec neakceptuje normy, zákony a hodnoty prijímané v danej spoločnosti. V ekonomicky vyspelých krajinách túto pubescenti a adolescenti podliehajú nebezpečným trendom, že ich to bezprostredne ohrozuje na živote, poprípade ich jednanie vedie k trvalým zdravotným následkom. O takomto správaní sa dlho nehovorilo. Neobjavovalo sa to ani v časopisoch, novinách, či médiách. Až prelom posledných rokov vyniesol na svetlo nové pojmy v tejto oblasti, no asi najviac skloňovaným slovom bolo slovo šikana. Šikana ako patologický jav je vážnou chorobou spoločnosti. Dochádza pri nej k poškodzovaniu zdravia jednotlivca, rodín, kolektívov, ale aj celej spoločnosti, kde silnejší zneužíva slabšieho. V demokratickej spoločnosti sa v takomto prípade jedná o porušovanie ľudských práv a o obmedzovanie osobnej slobody.

3.3 Čestnosť, ako kritérium posudzovania úrovne morálneho vývinu

Čestnosť je rozhodne profilujúca vlastnosť morálneho vývinu. Pod pojmom charakterný človek alebo morálna osobnosť si môžeme predstavovať človeka, ktorý je možno niekedy aj nepresný, nedochvilný alebo možno mierne nedisciplinovaný, no určite si nedokážeme predstaviť, že je nečestný. Čestnosť teda zásadne ovplyvňuje hodnotenie človeka inými ľuďmi. „Čestnosť predstavuje spôsob a kvalitu plnenia morálnych záväzkov a požiadaviek.“ (Nytrová, Pikálková, 2011, s.321). V rodine sa učíme byť počestnými. Sú otcovia, ktorí svojim príkladom učia žiť svoje deti túto hodnotu, tak veľmi

potrebnú najmä pre dobré rodinné a spoločenské vzťahy. Ak sú počestní oni, budú mať morálnu autoritu na vyžadovanie dobrého správania sa od svojich detí. V prípade, že títo otcovia nekonajú počestne, nemôžu túto hodnotu požadovať ani od svojich detí. Otec, ktorý prinesie svojim deťom niečo, čo ukradol v robote, hoci len maličkosť, ich učí, že kradnúť je dobré. Mama, ktorá potlačí svoje dieťa v autobuse dopredu bez platenia, ho učí byť podliakom, ktorý si celý život bude myslieť, že je v poriadku robiť zlo, ak nie sme videní. Naopak chlapec, ktorý sa pri futbale prizná, že pri góle si pomohol rukou, poukazuje na to, že je hoden dôvery, pretože je čestný. Opisovať počas skúšky sa považuje za podvod a nečestné konanie. No uvedomuje si to iba ten, kto jedná čestne. Nezastať na stopke autom je chyba, ale dať policajtovi peniaze, aby mu nedal pokutu, by nás urobilo pred našimi deťmi skazenými. Ako sa naučiť byť čestným, ak moji rodičia, blízki a okolie tak nekoná? Ak náš život nezodpovedá zákonným a predovšetkým morálnym princípom, nie sme hodní dôvery. Strácame na dôveryhodnosti a morálnej prestíži. Nikto nenakupuje u nečestného obchodníka, pretože zlá povest' mu spôsobí, že obchod skrachuje a jeho to zruinuje. Počestnosť požadujeme aj od našich politikov, ktorí neraz „vo svojej počestnosti“ vo svojich parlamentných vojnách vynášajú na povrch „špinavé prádlo“ svojich rivalov, aby ľudia nevolili „nečestného kandidáta“. Nečestní sa sami izolujú a strácajú možnosť spolunažívania s dobrými ľuďmi, zostáva im len obklopovať sa ľuďmi a osobami bez princípov, takými istými nečestnými, ako sú oni sami. V náboženstve je nečestnosť považovaná za hriech, pretože ide o vedomé porušovanie zákona spravodlivosti a Božieho zákona. Najlepšie sa táto hodnota pestuje v samotných rodinách, doma medzi najbližšími.

Existuje niekoľko pravidiel, ktoré podporujú správanie *byť čestným*:

- Prijímať spravodlivosť od autority a dodržiavať ju
- Nikdy nekonať proti svojim morálnym princípom, hoci by sme sa tým vzdali určitých výhod
- Neoklamať osoby, s ktorými prichádzame do styku

- Máme konať tak, aby bol súlad medzi tým, čo hovoríme a ako konáme
- Chváliť počestnosť druhých
- Nepodvádzať v hre
- Nikdy nezmeniť alebo nefalšovať dokumenty za žiadnym účelom
- Nevchádzať bez platenia, alebo nestávať sa na výhodnejšie miesto v rade
- Nevyužívať vlastný vplyv na dosiahnutie služieb, ktorá je iným odopretá
- Byť čestným voči svojim súperom, vedieť si priznať porážku

Pravda existuje nezávisle od každého z nás, a je na nás, aby sme urobili všetko, čo je v našich silách, aby sme ju našli. Ak my máme svoju pravdu a vy máte svoju, nemusíme sa ešte pozabíjať preto, že rozmýšľate inak ako my. A vy si zase nemusíte myslieť, že sme vaši nepriatelia. My by sme mali rešpektovať vaše svedomie a to isté očakávame aj od vás. Ďalším krokom by snáď mohlo byť, že spoznáme naše pravdy navzájom. My si vyberieme z vašej pravdy to, čo vyhovuje nám a vy si zase na oplátku vyberiete z našej pravdy to, čo vyhovuje vám a vášmu zmýšľaniu. Potom pôjdeme spolu hľadať iba jedinu pravdu a takto sa môžeme oslobodiť od nenávisti a diskriminácie. Tomizmus, ktorý slúžil Cirkvi ako základ filozofických a teologických štúdií, nám dáva definíciu pravdy: „*Adaecutio rei et intellectus*“ (zhoda reality a rozumu), čo v preklade znamená úkon, ktorým rozum chápe realitu. Naopak, ak pravda oslobodzuje človeka, lož ho zotročuje. Pravda a čestnosť sú hodnoty, ktoré získame najskôr v kruhu rodiny, v nej sa formuje a vyplýva z lásky.

Tých, ktorých milujeme, chránime, pretože si nezaslúžia klamstvo, nezískame si ich ani falošnosťou. Cez pravdu si človek získava dôveru druhých a je to jediné svedectvo, ktoré platí. Pretože konanie dobra nesie so sebou aj odmenu: vnútorný pokoj, dobrú vôľu radosť a ľudskú zrelosť. Dobrí ľudia majú vo svojom svedomí vpísaný kód „Dobra“.

PŘELOM
HOSPODÁŘSKÉ
KRIZE?

Nevěřím
v žádné
přelomy samy
od sebe. To,
čemu jsme
zvykli říkat
hospodářská
krize, je jiné
jméno pro
mravní bídu.

Mravní bída je
příčina,

hospodářský úpadek je následek. V naší zemi je mnoho lidí, kteří se domnívají, že hospodářský úpadek lze sanovat penězi. Hrozím se důsledku tohoto omylu. V postavení, v němž se nacházíme, nepotřebujeme žádných geniálních obrátů a kombinací. Potřebujeme mravní stanoviska k lidem, k práci a veřejnému majetku. Nepodporovat bankrotáře, nedělat dluhy, nevyhazovat hodnoty za nic, nevydírat pracující.

Tomáš Baťa, 1932

3.4 Možnosti pozitívneho morálneho vývinu detí a mládeže

Rodičia, súrodenci, rodina, škola, učitelia, vychovávatelia, dieťaťu sprostredkovávajú vplyv konkrétnej kultúry, oboznamujú ho s jej hodnotami, zvyklosťami, tradíciami. Tu začína prebiehať proces začleňovania sa jedinca do spoločnosti, ktorý nazývame socializáciou. Tak, ako dieťa rastie, je vystavené aj iným vplyvom ako rodinným. Sú to širšie sociálne skupiny, školská trieda, rovesnícke skupiny, rôzne kluby, ktorých je členom, neskôr pracovné prostredie, príslušnosť k rôznym organizáciám. Všetky tieto „prostredia“ sprostredkovávajú jedincovi danú kultúru. Od dieťaťa sa očakáva, že spozná, porozumie a osvojí si uznávané normy a zvyklosti danej spoločnosti. Bez ľudskej spoločnosti nie je možný vznik osobnosti.

Podľa Jakabčica (2002) dôležitou úlohou rodičov je pomôcť dieťaťu objaviť a prijať „poriadok“ týkajúci sa jeho sveta. Tento poriadok pomôže dieťaťu vyriešiť vývinovú krízu vznikajúcu v strete svojvoľnej autonómie a s pocitmi zahanbenia, bezmocnosti, nešikovnosti ku ktorým má dieťa dostatok príležitostí. Práve tento poriadok zabezpečuje dieťaťu autonómiu. Pochopí, že to, čo mu bolo dovolené, na to má právo. Poriadok zaručuje jeho bezpečnosť, prijatie poriadku a správanie sa podľa neho znamená, že sa dieťa nemá za čo hanbiť, nemá dôvody k pochybnosti o sebe a o svete, v ktorom žije. *„Pedagóg sa stretáva s dieťaťom v celkom inej sociálnej situácii, než rodičia. Dieťa je členom skupiny a pedagóg ho hodnotí na základe iných kritérií. Aj citový prístup pedagóga k dieťaťu je iný, ako u rodičov.“* (Vágnerová, Šimánková, 1993).

Každý človek si nesie so sebou svoju minulosť, postoj, ktoré môžu rovnako negatívne ovplyvňovať dianie v živote. Najčastejšie dominuje spôsob hodnotenia: „Nemáš pravdu, tebe to dlho trvá...“ Takýmto hodnotením vyjadrujeme snahu druhého človeka zmeniť, ako by sme vlastnili „normu“, kľúč, a zároveň určovali, čo je správne a čo nie. Dôležité je pamätať na to, že zmena musí vychádzať zo samotného človeka. Až vtedy, keď človek sám vyjadří potrebu zmeny, je to signál, ktorý je dôležité zachytiť a podporiť. (Na

to je dôležité pamätať aj v prístupe k ľuďom, ktorí sú „iní“.) Pre proces výchovy a hľadania správnych životných hodnôt v súčasnom svete je aktuálnym podnetné konštatovanie

K. Lorenca (1990) v publikácii: „8 smrteľných hriechů“, že súčasný svet ohrozujú nasledovné nebezpečenstvá:

1. Preľudnenie Zeme a tým rast nezájmu o osudy iných ľudí, odstup a ľahostajnosť, strata sociálnych kontaktov a s nimi upadanie srdečnosti, pohostinnosti, priateľského vzťahu k ľuďom a vzájomnej citlivosti, dôsledkom čoho je rast zločinnosti a kriminality.
2. Devastácia prostredia, neschopnosť regenerácie prírody, umieranie biocenóz (spoločenstvo rastlín a živočíchov v určitom životnom priestore), otupovanie citu pre krásu nielen voči prírode, ale aj technokratické a ekonomické myslenie, ktoré otupuje estetický cit. Dôsledok je vznik vandalizmu, nezáujem o historické pamiatky i o kultúrne, svojské a individualizované prostredie.
3. Uponáhľanosť doby s dôsledkom podlamovania zdravia súčasného človeka, vznikanie stresových situácií, nárast infarktov, túžba po majetku, vyššom postavení a vznik strachu, že človek to nestíha.
4. Vyhasnutie citov s dôsledkom miznutia citových vzťahov k ľuďom, zvieratám a veciam, neochota k fyzickej námahe a otupenosť voči príjemným zážitkom. Utiekanie sa ku komfortu a silným zážitkom, často pomocou drog, či iných kriminálnych činov.
5. Genetický úpadok, ktorý sa prejavuje normami nárokov, získavanie bez zvýšenej námahy, strácaním zmyslu pre zodpovednosť a hodnoty vytvorené prechádzajúcimi generáciami.
6. Rozchod s tradíciou prejavujúci sa vo vzťahoch detí a rodičov, presadzovaní nových ideálov, o ktorých základoch majú málo poznatkov, raste nenávisť, poklese citov, čo môže byť zneužitie politicky, rasisticky alebo nacionalisticky.

7. Rastúca poddajnosť voči doktrínam, prejavujúca sa v strate autentičnosti, neodolávaní voči názorovej jednote, či uniformite s dôsledkom snahy o manipuláciu s ľuďmi častou demagógiou politických strán, prehlasovaním určitých politických, či ekonomických doktrín za jediné možné, ale aj pôsobením reklamy, módy a iných tlakov. Zároveň aj škola má svoj podiel na unifikácii osobností žiakov, čo vlastne vedie k výchove priemerného žiaka.
8. Dezintegrácia osobnosti človeka a strata jeho individuality, ktorá sa prejavuje v komfortnom postoji voči existujúcej spoločnosti a vládnucej skupine, človek postupne stráca svoje vlastné ja, prestáva byť sám sebou. Uspokojuje sa s čiastkovými radosťami a úspechmi, rozptyľuje sa v pôžitkoch a v dennom zhone. Takýto človek je manipulovateľný, čo využívajú totalitné režimy, reklamné kancelárie, populistickí politici, vedúci pracovníci a i.

Naozajstný prístup je prístup, ako byť plne ľudský. K tomu nás vedú hodnoty. „....všetci zápasíme o to, aby sme objavili svoju identitu–identitu človeka, ktorým sme a ktorým chceme byť...“ (C. Rogers, 1999). Etický človek je ten, kto „vidí“ hodnoty a je schopný ich integrovať do svojho života. Pohľad na hodnoty, je pohľadom milujúceho. Človek si neuvedomuje bohatstvo okolo ktorého denne prechádza, netuší, čo stráca, čo mu uniká, preto sa ochudobňuje o hojnosť najvyšších hodnôt života. To, po čom túži je tu pre človeka v nespočetnom množstve ľudských srdc. Často to však necháva zaniknúť a vychádza potom naprázdno. *Étos takto často chradne a zomiera na chudobu a nekultúrnosť etického videnia* (Hartmann, 2002). Axiológia je veda, ktorá vypovedá o hodnotách, hodnotení, povahe hodnôt, ich mieste v spoločnosti a a v hodnotovej štruktúre. Predstavuje filozofickú disciplínu skúmajúce otázky súvisiace so vznikom, fungovaním a premenou morálnych, estetických, ekonomických, náboženských, či politických hodnôt. V našej práci sa pokúsime zistiť najdôležitejšie hodnoty adolescentov, ich postoje, názory na materiálne hodnoty a vlastný postoj k peniazom. Pokúsime sa načrtnúť vplyvy osôb, ktoré výrazne ovplyvnili formovanie hodnôt adolescentov a tým potvrdzovali zmysel ich života. Pojem hodnota vychádza z fenomenality sveta,

aby sme hodnoty poznali, po nich túžili a vedeli ich správne integrovať do nášho života. V abstraktnom zmysle má každá hodnota vlastnosť, alebo charakter toho, po čom sa nielen túži, ale čo si aj zaslúži, aby sa po tom túžilo. Všetky hodnoty bez výnimky podliehajú určitým zmenám. Podľa M. Schelera (porov. Azenbacher, 1987, 1994; Blecha, 1996; de Finance, 1995; Hirschberger, 1999; Mráz, 2001; Váross, 1970) : „*hodnoty sú samy o sebe platné, objektívne, cieľové obsahy ľudskej snaživosti.*“ Hodnoty sú takými obsahmi, poznanie ktorých sa uskutočňuje v cítení, v záľube, afirmácii, alebo odmietaní, v mravnom poznaní. Toto cítenie je však chápané ako duchovné, ale iracionálne, nie ako zmyslovo- afektívne. Hodnoty sú apriórnymi cieľmi nášho mravného konania. Každá realizácia hodnoty sa uskutočňuje v osobnom akte, pričom jednota týchto aktov utvára osobnosť. Základom morálky nie sú príkazy, zákazy, normy, pravidlá, ale hodnoty. *Hodnotová etika akcentuje bohatú rozmanitosť, ríše hodnôt, usiluje sa o vysvetlenie vývoja diferencovanosti pozitívnych morálok, je namierená proti jednostrannostiam usiluje sa o prekonanie etického relativizmu a pritom oddaľuje priestor pre toleranciu. Hodnoty sa nemenia, mení sa len vedomie hodnôt* (porov. Hartmann, 2002; Hrehová, 1998). Práve preto hodnoty adolescentov bez aktívnych stimulov, bez rešpektovania emocionálneho prežívania, rešpektu jedinečnosti osobnosti je potrebné vidieť v kontexte hľadania a chápania celkového významu a definovania pojmu hodnota. Človek nemôže hodnoty ľubovoľne vytvárať alebo rušiť. Ostávajú hodnotami nezávisle od toho, čo si o nich človek, ľudstvo myslí a ako si ju v danej dobe uvedomuje. Podstata hodnoty je v mnohých prípadoch často nadčasová. Posúva sa len vedomie hodnôt. Človek potom môže tieto hodnoty objavovať. Čakajú na realizovanie človekom. Každá realizácia hodnoty sa uskutočňuje v osobnom akte daného jedinca, pričom jednota týchto aktov utvára osobnosť človeka.

Preferencie hodnôt a ich uskutočňovanie môžu byť rozhodujúce pre dosahovanie šťastia, ale aj príčinou konfliktov a krízových stavov. Z toho vyplýva, že každú aktivitu sprevádza štruktúrované uvažovanie, rozhodovanie, voľba, realizácia a následná reflexia, ktorá má povahu etického hodnotenia.(Orwid, 1997)

4. PORUCHY SPRÁVANIA SÚVISIACE S AGRESÍVNÝM CHOVANÍM A KRIMINALITOU MLÁDEŽE

Poruchou správania a chovania sa u detí označujú nežiaduce prejavy, ktoré sú často dôsledkom narušenia ich sociálnej prispôsobivosti. Tieto poruchy nemajú spoločnú jednotnú príčinu, mnoho ich vzniká na podklade nevhodného výchovného pôsobenia, čiže sa nejedná o prejav duševného ochorenia. Niektorí odborníci uvádzajú rôzne vplyvy, ktoré môžu mať vzťah k poruchám správania a chovania. Uvádzajú napríklad genetické vplyvy, oneskorené neurologické dozrievanie, prenatalné a postnatalné poškodenie, vplyv rádioaktivity, liekov, ako následok rôznych onemocnení, chorôb, úrazov, úrazov mozgu a CNS. Príčiny porúch správania a chovania môžeme vo všeobecnosti rozdeliť na vnútorné a vonkajšie činitele. Medzi *vnútorné činitele* zaraďujeme osobitosti nervovej sústavy, vrodené vlastnosti, choroby, úrazy, ktorých následkom sú poruchy v oblasti emocionálneho vývinu, motoricko-percepčnej oblasti a v rozvoji poznávacích funkcií. Patrí sem aj organické poškodenie mozgu, disproporcie vo vývine intelektu a emocionálna labilita. Medzi *vonkajšie činitele* zaraďujeme nevhodné sociálne vplyvy zo strany rodinného prostredia, nesprávnu a nedostatočnú výchovu, školu, rovesníkov, stratu jedného z rodičov, rozvod rodičov, zmenu bydliska, nepripravenosť rodičov na výchovu detí, alkohol v rodine, partie kamarátov, sociálne vzťahy v triede a pod. Najviac sa však prejavujú problémami v adaptácii na základe nedostatočne alebo nesprávne vytvorených návykov a spôsobilostí asociálnym až antisociálnym postojom a konaním jedinca. Ak rodič nezvláda výchovu svojho dieťaťa, mal by navštíviť odbornú pomoc, najčastejšie pedagogicko-psychologickú poradňu. Takáto pomoc môže potom pomôcť nielen dieťaťu, ale aj rodičom, napríklad pri odbúrání stresu. Pomoc môže určiť závažné poruchy v správaní a chovaní dieťaťa, stanoviť liečbu a určiť postup pri práci s dieťaťom. Rodičia by nemali všetko nechávať na poradne, svoje informácie by mali získavať aj formou dostupnej odbornej literatúry.

Pri diagnostike a rozbere porúch chovania, je potrebné vždy postupovať individuálne a prihliadať na všetky vplyvy v prenatálnom, perinatálnom a postnatálnom vývoji dieťaťa.

Medzi najčastejšie prejavy porúch správania detí a mládeže spojené s agresivitou patria:

- agresivita voči ľuďom a zvieratám
- ničenie majetku (vandalizmus)
- podvádžanie, klamstvo (dôvody: strach, získanie úspechu a priateľstva, získanie určitého statusu, pútanie pozornosti)
- krádež (dôvody: nedostatok materiálnych predmetov, nedostatok lásky, pomsta, agresivita)
- záškoláctvo (dôvody: strach zo skúšania, ťažkosti s učením, odpor k učeniu, ku škole, strach z učiteľa)
- úteky a túlanie (konflikt s rodičmi, túžba po vzrušení a dobrodružstve, snaha vyhnúť sa trestu, vplyv kamarátov)
- vzdorovitosť, výbuchy zlosti
- nerešpektovanie a porušovanie pravidiel
- vyvolávanie bitiek, problémy s disciplínou
- zvýšená roztržitosť
- týranie zvierat (krutosť)
- hyperaktivita
- šikanovanie okolia (zastrašovanie)
- porucha chovania s protispoločenskými rysmi, delikvencia (konflikt so zákonom: krádež, násilnosť, sexuálne delikty, tuláctvo, príživníctvo, atď.)
Pri delikvencii je možné dieťa umiestniť do špeciálnych výchovných zariadení.
- Terorizmus

Sprievodné javy pri poruchách správania sú:

- hyperkinetická porucha pozornosti
- porucha koncentrácie
- poruchy učenia
- porucha komunikácie
- porucha aktivity
- poruchy nálad, úzkostné stavy, neistota
- užívanie psychotropných látok
- porucha jemnej a hrubej motoriky
- nízka sebadôvera

Takéto dieťa:

- veľa klame
- zastrašuje menšie deti
- časté sú hádky a konflikty s dospelými
- odmieta a neplní si základné povinnosti
- neposlušnosť je pre neho stálym javom
- koná proti vôli ostatných, aj keď vie o ich nesúhlase
- má agresívne seba presadzovanie
- zvaľuje vinu na druhých, aj keď vie, že ju urobil on sám
- je zlomyseľný a mstivý
- je mrzutý
- vie byť nevraživý
- často používa vulgarizmy a oplzlé výrazy
- vyvoláva zbytočné konflikty

4.1 Typológia agresorov a obetí

Nie je vedecky dokázané, kto sa stane agresorom a kto obeťou. Žiadny spoločenský človek nie je voči týmto dvom kategóriám imúnny. Napriek tomu sa dá jednoduchým pozorovaním sledovať, ku ktorej pozícii bude viac naklonený. Často krát si položíme otázku, prečo sa dieťa stáva agresorom a čo ho k tomu vedie, že zámerne a často niekomu brutálne ubližuje. Príčinu treba hľadať najprv v rodine. Aj agresorov, aj obeť môžeme rozdeliť do štyroch základných skupín. (Z. Martínek, 2009, s.136)

1. Typológia agresorov:

- a) agresor hrubý, fyzický
- b) agresor jemný, kultivovaný
- c) agresor srandista
- d) agresor spúšťajúci ekonomickú šikanu (je jedinec so zvýšenou mierou impulzivity)

2. Typológia obetí:

- a) obeť na „prvý pohľad“
- b) obeť zotrvávajúca dlhú dobu pod ochrannými krídlami matky, babičky
- c) handicapované deti
- d) učiteľské deti

agresori:

Agresor hrubý, fyzický – používa prevahu hrubej fyzickej sily. Má znížený intelekt, svoje obeť často mláti, škrtí, zapaluje. Baží pohľadom na utrpení svojej obeť. Príčinou býva nečitateľnosť rodičovskej výchovy.

Agresor jemný, kultivovaný – jedná sa o jedinca, ktorý sa k dospelým, k učiteľom chová veľmi slušne, vždy je ochotný pomôcť. V skupine býva zvolený ako vodca a bez prítomnosti autority spúšťa tento jedinec tvrdú šikanu. Má vždy svojich „pomáhačov“, nikdy neubližuje obetiam sám. Stojí v pozadí ako „šedá eminencia“ a ostatní plnia jeho pokyny. V rodine takéhoto dieťaťa

panuje tvrdá výchova a vojenský dril. Doma je dieťa pod neustálym dohľadom, plní všetky príkazy rodičov, jeho slobodná vôľa je pošľapaná.

Agresor srandista – ide o osobu, ktorá je k dospelým príjemná, jedinec si však nepripúšťa žiadne starosti ani zodpovednosť. Snaží sa životom preplávať bez výraznejších prekážok, a ak sa aj nejaké objavia, obchádza ich. Málokedy ich chce prekonávať. Pre neho je všetko iba sranda, na ktorú sa odvoláva, aj keď býva pristihnutý, ako ubližuje svojej obeti. V rodina tohto jedinca je taktiež voľnomyšlienkárska, držia sa hesla: „Nerob si z toho ťažkú hlavu“. Hranice takejto rodiny sú nejasné.

Agresor spúšťajúci ekonomickú šikanu – ide o deti, ktoré pochádzajú z rodín s nadmierou materiálnych prostriedkov, vecí a peňazí. Rodičia svoje dieťa nadmieru podporujú, kupujú mu všetky technické výtvarné (aby nezaostával), majú všetko po čom zatúži ich detské srdce. Veľkým deficitom takýchto rodín je spolupatričnosť rodičov a detí, láska a porozumenie. Takéto deti nemusia po ničom túžiť a dlhšiu dobu očakávať splnenie svojej túžby, preto si nevedia ani ničoho vážiť. Pokiaľ si nevážia materiálnych vecí, ťažko sa budú vedieť naučiť medzilidským vzťahom. Často tieto deti sú podporované samotnými rodičmi: „S týmto sa nebav, jeho rodičia sú chudobní...) Potom v takejto triede s žiaci medzi sebou delia podľa majetkových pomerov a nie podľa toho, čo to dieťa vie, alebo v čom vyniká. Často do takej chyby sklzávajú aj riaditelia škôl, keď vyslovia k učiteľom vetu: „Nekričte na tohto chlapca, jeho rodičia sú sponzormi školy...) Takíto žiaci sa dostávajú potom do výberových tried na pranie svojich rodičov.

obete:

-väčšiu ujmu na zdraví si zo šikanovania odnáša práve obeť. A to nielen na tele, ale aj na duši. Stávajú sa klientmi pedagogicko-psychologických poradní a stredísk, dostávajú sa do starostlivosti psychológov.

Obeť na „prvý pohľad“ – jedná sa o jedincov, ktorí aj na prvý pohľad vysielajú signály slabosti. Bývajú slabé, s nápaditou bojácnosťou v tvári, ťažko sa presadzujú. Väčšinou samotári, mlčky deti, z bojiska utekajú. Nevedia sa brániť, plačú, zúria. V rodine sú takéto deti ochraňované, s prehnaným

strachom matiek a ubíjaním vlastnej aktivity. Ostávajú iba pozorovateľmi a nakoniec sa ani o nič nesnažia. Akoby nemali vlastnú vôľu.

Ober' zotrúvajúca dlhú dobu pod ochrannými krídlami matky, babičky – sú to deti, ktoré sú v prvom rade obeťami svojich matiek, babičiek, ktoré tieto deti oberajú o všetku samostatnosť v živote. Hovorí sa, že za svoje deti aj dýchajú. Ak sa takýto vzor objavuje na prvom stupni základnej školy, dalo by sa to ešte kvalifikovať ako opatrnosť rodičov. Určite by nebolo vhodné, ak má matka alebo babička takýto prístup k svojmu dieťaťu, ktoré navštevuje strednú školu.

Handicapované deti – sú najprístupnejšími obeťami. Cieľom integrácie postihnutých do normálnej triedy medzi intaktné deti v súčasnom školstve znamená vzájomnú toleranciu. Zdravá spoločnosť si musí uvedomiť, že medzi nami žijú ľudia, ktorých zdravie je naštubené a zároveň aj postihnutí jedinci musia zvládať situácie a život do istej miery v zdravej populácii.

Učiteľské deti – ich pozícia je nevýhodná z niekoľkých uhlov pohľadov. To, čo prechádza ostatným deťom, jemu nikdy neprejde. Otec, či matka sú v priamom kontakte s učiteľmi svojho dieťaťa a niektorí učitelia mu s radosťou oznamujú, ako sa ich dieťa chovalo na ich hodine. Pri domácom napomínaní nikdy neobstojí veta: „Veď to aj ostatní robili.“ Na takéto vety sú unáhlené odpovede: „Mňa to nezaujíma, ja ta robím a ty mi nebudeš vyrábať hanbu.“ Problém je aj v tom, že ostatné deti tomu učiteľskému nikdy neveria (napríklad, že z čoho budú skúšaní, alebo, čo bude v písomke). Stáva sa, že deťom učiteľov poskytujú ich kolegovia miernejšie hodnotenie, ako deťom neučiteľským. Najlepším riešením je nemať svoje dieťa na tej istej škole, ako pracuje rodič. Rodičom „obetí“ je dôležité zdôrazňovať spoluprácu so svojim dieťaťom. Majú byť pre svoje dieťa zdrojom ochrany, bezpečia a porozumenia. Vhodným by bolo zmeniť školu a vyhnúť sa agresorovi, pretože útok môže byť *krátkodobý*, ale aj *dlhodobý*. Deti – obeť je potrebné učiť asertívnemu správaniu a jednaniu, aby boli schopné presadiť svoje názory, práva, myslenie, konanie v spoločnosti, v kolektíve, v ktorom sú a práve sa nachádzajú.

4.2 Zvládanie a riešenie agresíí

V roku 1968 K. E. Moyer klasifikoval 7 typov agresíí, ktoré sa objavovali ako u zvierat, tak aj u ľudí. Vychádzal v podstate z vlastných štúdií pri chove zvierat. Tieto typy agresíí sa objavujú intenzívne aj v školských kolektívoch. Agresorom sa môže stať žiak, učiteľ, ale aj rodič, alebo môže nastať ich kombinácia.

Typy agresíí:

1. predátorská agresia
2. agresia medzi samcami (prípadne samicami)
3. agresia vyvolaná strachom
4. dráždivá agresia
5. rodičovská agresia (prípadne materská, či otcovská)
6. sexuálna agresia
7. agresia ako obrana teritória

Zvládanie a riešenie agresivity emocionálneho chovania je priamo závislé na type tohto chovania. Vtedy dohováranie a presvedčovanie by bolo málo efektívne a kontraproduktívne. Pre zvládnutie emočného výboja je vhodné použiť agresiu vybitú na neživom predmete (boxovacie vrece, matrac): „Mláť, koľko vládzeš, môžeš!“ Ďalšou metódou je metóda pevného objatia. Je vhodná skôr pre rodičov, nie v škole. Predpokladá sa, že trest napomáha zvládaniu agresie, ale ju aj podporuje (predátorská agresia). Medzi agresívnym chovaním a potrestaním má byť veľmi malý interval, inak si ho dieťa vybaví, ako nespravodlivý trest. Trest by mal byť adekvátnej hodnote, aby si ho agresor nebagatelizoval a nemyslel si, že sa vlastne nič zvláštne nestalo. Musí poznať, za čo je potrestaný a aké správanie a mu vytýka. Trest by mal mať svoj zmysel. Má mať svoj začiatok, aj svoj koniec a slúžiť akejsi „očiste“ previnilca. Trestom by sme sa mali radšej vyhýbať. Používajme ju iba v prípade silnej agresivity agresora. Nesmieme zabúdať ani na to, že napokon je nutné konfrontovať agresora so svojou obeťou a žiadať od neho nápravu, buď vo forme pomoci, verejného ospravedlnenia sa. Samozrejme vždy treba včas

podchytiť aj minimálny náznak agresívneho konania a eliminovať ho inými, pre život dôležitejšími hodnotami.

4.3 Mediálne násilie

Patrí medzi najväžnejšie príčiny agresívneho chovania detí a mládeže. Je faktom, že médiá majú veľkú moc a ovplyvňujú myslenie, cítenie a jednanie ľudí. Televízia dokáže zmanipulovať informácie a zjednodušovať realitu. Agresia videná v televízii, môže slúžiť ako vzor k napodobňovaniu. Malé dieťa má pomerne nízku rozlišovaciu schopnosť, čo je možné a čo nie, čo je skutočnosť a čo je fikcia. Časté pozorovanie násilia upevňuje presvedčenie dieťaťa, že agresia je prípustná, dovolená a jej pomocou môže riešiť konflikty, do ktorých sa počas života dostane. Agresia, ktorá je vo filme prezentovaná, ako morálne ospravedlniteľná, pri ktorej obeť si „zaslúži“, aby bola napadnutá, väčšinou vyvoláva u jedinca agresívne chovanie. Je potrebné si uvedomiť, že malé deti vnímajú dobro a zlo predovšetkým na zrakovej úrovni. Akčný film je preto akčným, lebo sa v ňom jednotlivé sekvencie filmu striedajú veľmi rýchlo. Psychická vybavenosť malého dieťaťa však nie je dostatočne pripravená ich spoločne od seba odlišovať. Pre dospelého človeka môže byť dej akčného filmu úplne jasný, niekedy jednoduchý až primitívny. Pre dieťa je však často zložitý, nedokáže sa v ňom orientovať, preto sa film pre neho stáva nečitateľným. Veľkou katastrofou pre malé dieťa býva aj situácia, keď sa kladný akčný hrdina chová agresívne. V praxi to prináša veľa problémov, pretože oživením akčného scenára násilia svojho akčného hrdinu, kedy sa deti vysporadúvajú zo svojich častých konfliktných situácií práve takýmto napodobňovaním rôznych úderov, kopnutí a rán uštedrených často svojim spolužiakom, rovesníkom. Rôzne diskusie o tom, prečo sa v slovníku dnešných detí objavujú vulgarizmy najtvrdšieho razenia, ktoré bez ostychu používajú pred dospelými, často nevedú k riešeniu a náprave. Rodičia oponujú učiteľom, že sa to ich deti naučili v škole. Ale žiadny pedagóg predsa neučí deti týmto vulgarizmom. Pokiaľ sa však nachádzajú medzi svojimi vrstovníkmi a niektorý z nich považuje za normu používať vulgárne výrazy, stáva sa v očiach ostatných silným a nebojácnym jedincom. Aj médiá sú plné vulgarizmov. Keď

to dieťa počuje, uvedomí si, že v televízii sa tak bežne komunikuje, tak je to určite správne. Podobnú funkciu ako médiá plnia aj počítačové hry. Počítač a jeho obsluha sa stávajú v dnešnom pretechnizovanom svete neodmysliteľnou súčasťou nášho života. Existuje veľmi veľa programov, ktoré pomáhajú zdolať bariéry vyučovania a výuky a napomáhajú v učení a v príprave na vyučovanie. Mnohokrát precvičujú koncentráciu pozornosti, orientáciu v priestore a logické myslenie. Ale podľa môjho názoru sa však nemôžu prijať za normu hry, v ktorých sa dieťa dostáva do vyšších „levelov“ na základe toho, ak v predošlom napríklad 50 policajtom odstreľí hlavu. Násilie sa dnes objavuje najmä v rozprávkach. Najviac v tých kreslených. To už nie je vyčítanie Lolka a Bolka, Toma a Jerryho, Pata a Mata. Sú to rozprávky, v ktorých sa zabíja a ten, kto zabije najviac, je potom víťaz. A ako v tomto násilnom svete hľadať krásu? Veľmi ťažko. Nečudujem sa potom našim deťom, že sa z týchto naivných rozprávok smejú, pretože sú pre nich: „nudné“. Táto mladá generácia potrebuje mať vo všetkom tzv. „adrenalin“, inak ich to nebaví. Lebo, ako uvádza P. Sak (2000,s.103): *„časť mladej generácie sa identifikuje s nastupujúcou konzumnou spoločnosťou a rozličným spôsobom sa na ňu adaptuje. Časť mládeže však konzumnú spoločnosť a jej hodnoty odmieta a toto odmietanie sa premieta do alternatívnych životných štýlov a životných cieľov. Patrí k nim konzumácia drog, rozličné marginálne hnutia mládeže protestujúce napríklad proti globalizácii. Časť mládeže hľadá alternatívu a naplnenie života v duchovnom a náboženskom živote, alebo inak povedané v spiritualite.“*

Pretože práve pri takýchto hrách sa dieťa často identifikuje s agresorom násilia, násilie začne brať ako spoločenskú normu a začne ju považovať za prirodzený spôsob seba presadzovania. Názory odborníkov na danú tému sú rozpoltené. Niektorí spochybňujú význam tohto vplyvu, iní ho považujú za jeden z najhlavnejších príčin rastu agresívneho chovania medzi deťmi a mládežou. Je pravdou, že násilie v televízii, v počítačových hrách prispieva k agresii jedinca, treba však vždy počítať aj s inými faktormi, ktoré sa u danej osoby podieľajú svojou mierou a to je rodina, širšie spoločenské prostredie, ale aj negatívne zážitky, ktorým bol takýto jedinec počas svojho vývoja vystavený.

PRAKTICKÁ ČASŤ

5. DEFINOVANIE PROBLÉMU A STANOVENIE CIEĽA A ÚLOH PRIESKUMU

Cieľom nášho prieskumu je zistiť názory a postoje detí a dorastajúcej mládeže na peniaze a materiálne hodnoty. Svoju pozornosť sme zamerali nielen na materiálnu stránku života mladej generácie, ale aj na ich hodnotový systém a kvalitu životných hodnôt, ktoré sa odvíjajú v dosť značnej miere od výchovy a postojových tendencií rodičov, vychovávateľov, učiteľov, skupiny a spoločnosti, v ktorej rastú, vyvíjajú sa a vytvárajú si vlastné hodnoty, ktoré zároveň posudzujú a porovnávajú s hodnotami a hodnotovou orientáciou spoločnosti, v ktorej žijú.

Z cieľa prieskumu vyplynuli nasledovné úlohy:

- Zvoliť si prieskumnú vzorku,
- Stanoviť si cieľ a hypotézy prieskumu,
- Popísať metodiku a metódy prieskumu,
- Zozbierať, spracovať dáta a podklady prieskumu,
- Zrealizovať prieskum,
- Spracovať, vyhodnotiť výsledky prieskumu,
- Interpretovať spracovaný prieskum,
- Zhrnúť výsledky prieskumu s odporúčaním do praxe.

Na to, aby sme mohli splniť daný cieľ, musíme najskôr splniť tieto úlohy:

- dôkladne preštudovať a zozbierať literatúru k danej téme,
- zhrnúť a zostaviť teoretickú časť na základe podkladov získaných štúdiom odbornej literatúry,
- stanoviť čas a priestor prieskumu,
- vypracovať a zostaviť vhodné otázky do dotazníkov,
- rozdať dotazníky zvoleným respondentom,
- spracovať a vyhodnotiť výsledky dotazníkov.

5.1 Hypotézy prieskumu

Z praxe vieme, že problematika názorov detí a mladistvých a ich postoje k peniazom a materiálnym hodnotám nie je dostatočne rozpracovaná. Preto bol tento motív dôležitý pre vznik prieskumu v danej tematike. Rozhodujúcou bola práve veková kategória detí – adolescentov, ktorých hodnoty a hodnotový systém začína budovať vlastný trvalý charakter. Prieskum sa uskutočňoval na základe dopytovania v osobnom rozhovore s deťmi a formou vyplňania dotazníkov, aby celkový prieskum verifikoval nasledovné hypotézy.

Pracovné hypotézy: dospelujúcich detí a mládeže

Na začiatku celého prieskumu boli určené predpoklady, ktoré sme chceli s výsledkami z dotazníka potvrdiť.

1. **hypotéza:** Predpokladáme, že postoje detí k peniazom a materiálnym hodnotám závisia od postojov ich rodičov k peniazom a materiálnym hodnotám
2. **hypotéza:** Predpokladáme, že peniaze a materiálne hodnoty sú pre dnešnú adolescentnú mládež prítlačivejšie, ako hodnoty bytia alebo dávania
3. **hypotéza:** Predpokladáme, že „čestnosť“ ako hodnota, nie je hlavným kritériom rozhodovania dorastajúcej mládeže
4. **hypotéza:** Predpokladáme, že nefunkčná a neúplná rodina má negatívny vplyv na morálny vývin adolescentov
5. **hypotéza:** Predpokladáme, že adolescenti radi používajú agresívne chovanie a správanie za účelom zisku, prevahy, postavenia v skupine
6. **hypotéza:** Predpokladáme, že výchova v rodine, prijatie „pravých hodnôt“, stanovenie si pevných hraníc a pravidiel s každodenným záujmom o dianie svojich detí môže pomôcť dospelujúcej generácii detí prijať „hodnotu dobra“ a v rámci nej dobro konať.

6. METODIKA A METÓDY PRIESKUMU

Na splnenie a dosiahnutie cieľa, ktorý bol stanovený na začiatku nášho prieskumu sme použili metódu dopytovania v rámci rozhovoru, exploračné metódy (dva druhy dotazníkov) zamerané na získanie vlastných údajov. Prvý dotazník realizoval hodnoty bytia a dávania, druhý skúmal preferencie hodnôt vzhľadom na materiálne hodnoty adolescentných detí. Oba dotazníky obsahovali 5 otázok typu: otvorené otázky versus zatvorené otázky a každá otázka mala 5 variant na riešenie. Vzhľadom na to, že vo svojom prieskume sme sa zamerali na oblasť hodnôt adolescentnej mládeže od 14–15 rokov, týkala sa iba jednej prieskumnej vzorky 24 detí, síce v rovnakom veku, ale nie z rovnakého výchovného prostredia. Časť z nich vyrastalo mimo rodiny a rodinného prostredia, nakoľko ich rodičia boli priamo účastní na neplnení si svojich povinností voči svojim potomkom a na základe týchto skutočností rozhodnutím súdu boli tieto deti umiestnené do ústavnej výchovy v detskom domove Kolárovo. Dotazník HO hodnôt bytia a dávania obsahuje celkovo 5 reálnych situácií a pri každej z nich je 5 alternatívnych odpovedí. Skórovanie sa určuje tak, že po pozornom prečítaní si situácie sa zaradia jednotlivé alternatívne odpovede do poradia, teda každej alternatívnej odpovedi sa priradí hodnota od 5 po 1 bod. Najvyšší počet bodov (t.j. 5 bodov) sa priraduje tej odpovedi, ktorú dal respondent na prvé miesto a najnižší počet bodov (t.j. 1 bod) tej, ktorú dal na miesto posledné. Upravený dotazník prikkladáme v prílohe A .

Pri zisťovaní údajov, ktoré sa týkajú preferencie konkrétnych hodnôt nám poslúži dotazník (preferencie hodnôt), ktorý vychádza z inventára hodnôt upraveného vzhľadom na priority adolescentnej populácie. Tento dotazník v zmenenej podobe uvádzame v prílohe B. Prieskum sme realizovali v mesiacoch november, december 2011 a január 2012. Úlohy sme si čítali spolu s deťmi a neznalosť niektorých pojmov sme si objasnili alebo podrobnejšie vysvetlili. Význam niektorých slov robil problém deťom vyrastajúcim v dvojjazyčnom prostredí. Pre adekvátnosť a pravdivosť vyplňania dotazníkov bola prítomná psychologička DeD a triedna učiteľka.

Termín prieskumu bol vopred skonzultovaný s riaditeľkou ZŠ, triednou učiteľkou 8.a triedy oboznámení boli aj vyučujúci toho dňa. Pravdivú skutočnosť sme po spracovaní vyhodnotili v grafoch a tabuľkách. Pri spracovaní výsledkov prieskumu sme použili metódu opisnej štatistiky (aritmetický priemer), metódu logickej syntézy a analýzy.

6.1 Charakteristika prieskumného vzorku

Organizačné zabezpečenie prieskumu (lokalita a popis prieskumnej vzorky).

Za prieskumnú vzorku sme vybrali triedu adolescentných detí v 8. ročníku, vo vekovom rozmedzí 14 – 15 rokov. Tieto deti navštevujú klasický typ základnej školy s vyučovaním slovenského jazyka. Tento ročník navštevuje 24 žiakov, z toho 14 dievčat. Zostatok triedy tvoria chlapci. Túto triedu navštevuje 6 detí, ktoré vyrastajú mimo svojej biologickej rodiny, nakoľko boli umiestnené do ústavnej výchovy rozhodnutím súdu, z dôsledku neplnenia si rodičovských povinností zo strany ich rodičov. Zostatok triedy sú deti, ktoré vyrastajú v rodinách, z toho 5 v neúplných, z dôvodu rozvodu, v dvoch prípadoch ide o slobodné mamičky. Počas prieskumu neboli prítomné 2 deti, z dôvodu dlhodobej chorobnosti. Ostatným deťom boli dotazníky sprístupnené v detskom domove individuálne, za prítomnosti psychologičky DeD a triednej učiteľky v mimoškolskom čase. Prieskumu sa teda zúčastnilo z počtu 24 detí celkom 22 detí, čo činí 12 dievčat a 10 chlapcov, toho 6 detí z detského domova Kolárovo.

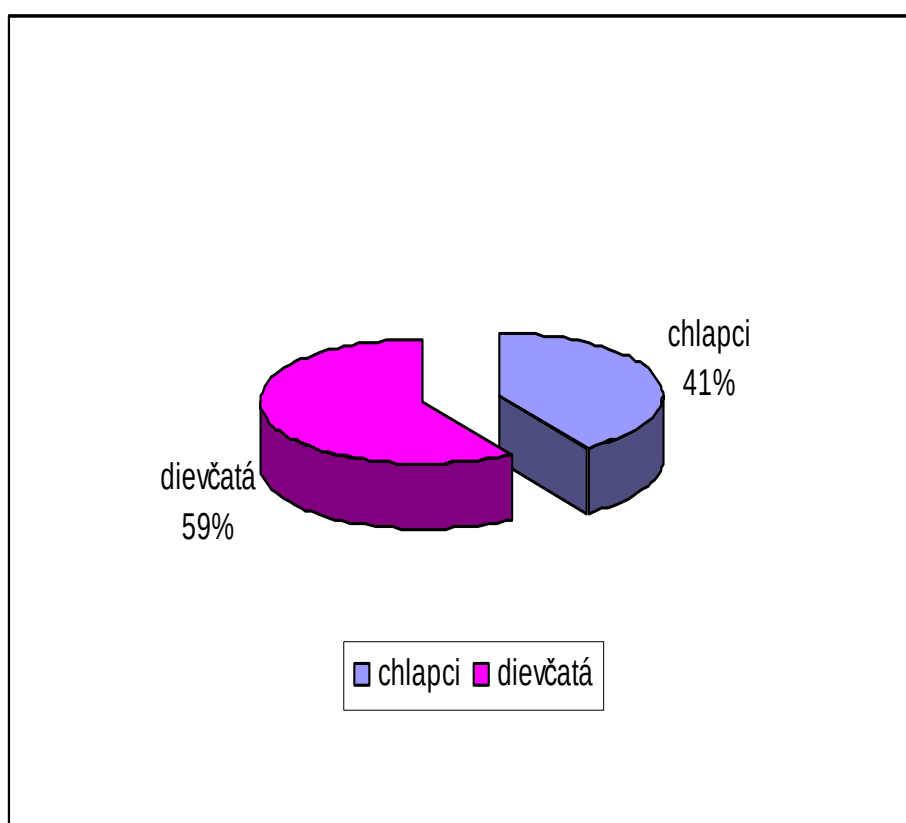
Časový harmonogram prieskumu:

Postup celého prieskumu sme rozdelili do troch fáz. Do fázy prípravnej, realizačnej a vyhodnocovacej. Prípravná fáza prieskumu trvala asi jeden mesiac. V tejto fáze sme si zostavili samotné dotazníky a zároveň sme si určili cieľ a približné hypotézy prieskumu. Pokračovali sme realizačnou fázou. Tú sme vopred dohodli s riaditeľkou základnej školy a pedagógmi vyučujúcimi v danom ročníku. Samotný prieskum trval od 5.12.2011 – do 9.12.2011. Prieskum bol vykonaný na základe písomného súhlasu rodičov detí, ktorí s ním súhlasili a aj všetci zainteresovaní pedagógovia, psychologička DeD, riaditeľ

DeD, vychovávatelia boli tomuto projektu veľmi naklonení. Po realizačnej fáze nasledovala vyhodnocovacia fáza, v rámci ktorej sme použili kvantitatívne vyhodnotenie a spracovanie nazbieraných údajov. Táto fáza trvala do konca mesiaca január 2012. V sprievodnom liste bolo každému rodičovi vysvetlené, že deti sa zúčastnia vyplňania dotazníkov anonymne, a že ich odpovede slúžia iba prieskumu a na žiadny iný účel.

Graf č.1

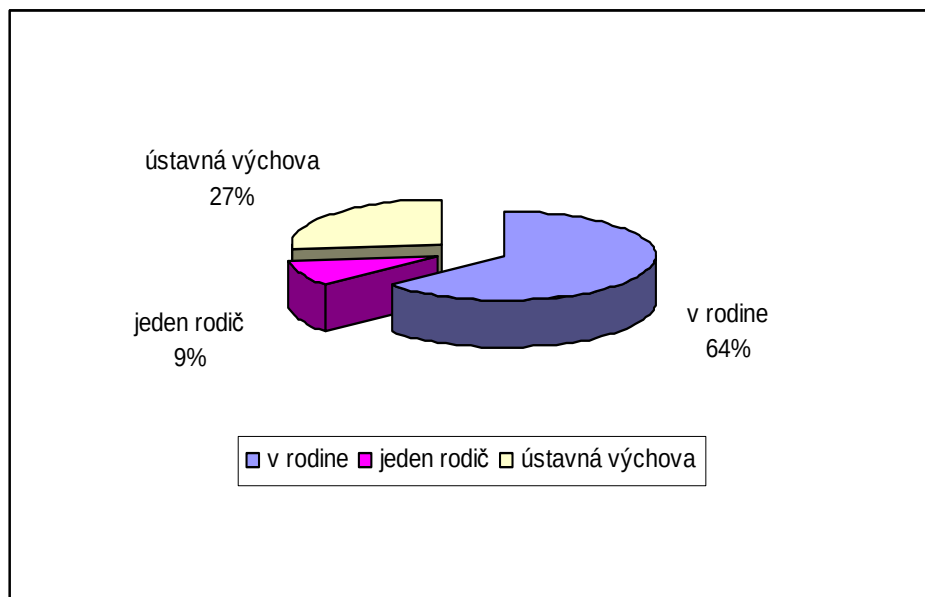
Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie podľa pohlavia

Graf č.1 nám hovorí o percentuálnom rozdelení detí v triede na základe pohlavia (chlapci, dievčatá). V tejto triede vo veku 14 rokov sa nachádza 41 % chlapcov a 59 % dievčat.

Graf č.2

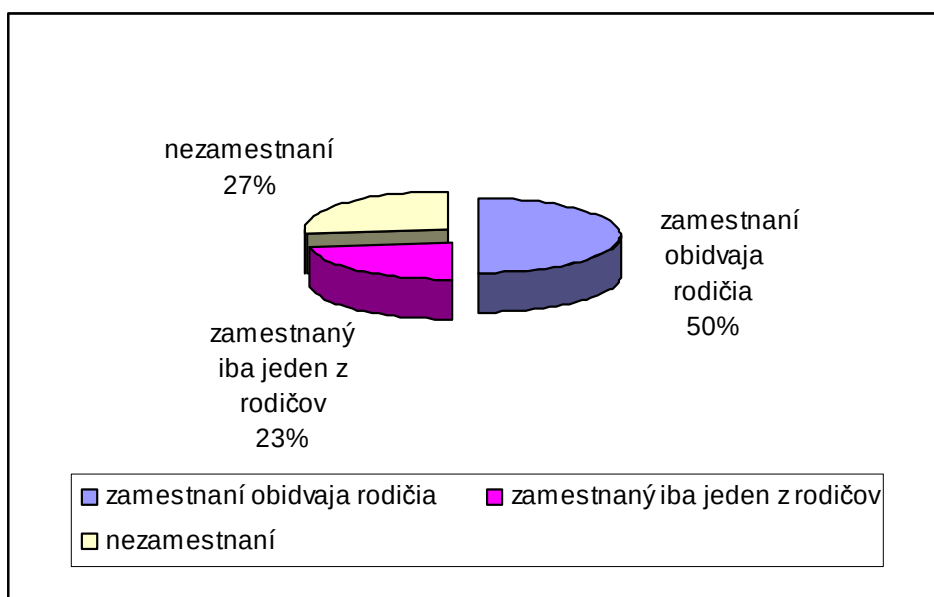
Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie podľa výchovy (v rodine, v ústave, v neúplnej rodine).

Graf č.2 nám hovorí o percentuálnom rozdelení detí v triede na základe výchovy, na ktorej sa doteraz zúčastnili (v rodine, v ústave, v neúplnej rodine).

Graf č.3

Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie zamestnanosti rodičov

Graf č.3 nám hovorí o percentuálnom rozdelení zamestnanosti rodičov detí navštevujúcich 8. ročník základnej školy. Predpokladáme, že žijú obaja rodičia. V prípade detí, ktoré sú umiestnené do detského domova bolo jednoznačné konštatovanie –nezamestnaní.

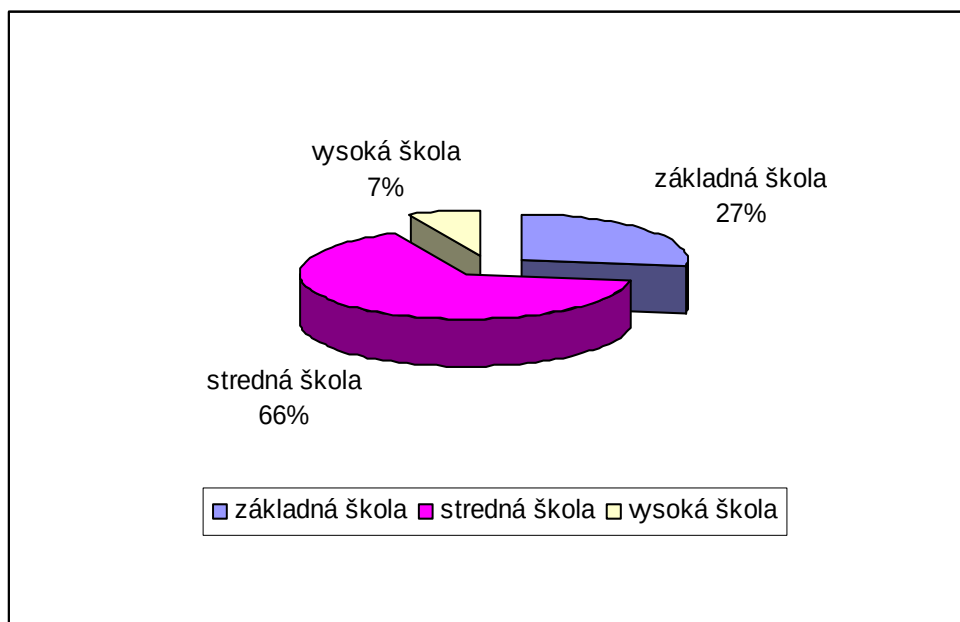
a)zamestnaní obaja rodičia,

b)zamestnaný iba jeden rodič, sem zaraďujeme aj prípad slobodných mamičiek, ktoré vychovávajú dieťa samé,

c)bez zamestnania .(rodičia detí v ústavnej výchove)

Graf č.4

Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie ukončeného vzdelania rodičov

Graf č.4 nám hovorí o percentuálnom rozdelení dosiahnutého ukončeného vzdelania rodičov detí navštevujúcich 8. ročník. V prípade detí, ktoré sú umiestnené do detského domova bolo jednoznačné konštatovanie: ukončené základné vzdelanie. Dokonca v dvoch prípadoch nebolo ukončená ani základná škola

7. INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV PRIESKUMU

Dotazník

V dnešnej dobe už poznáme viacero metód, ktoré sú využiteľné pri skúmaní. Vyberáme práve takú metódu, ktorá nám umožní najlepšie, najpresnejšie a najdôveryhodnejšie priblížiť danú problematiku prieskumu. V našom prieskume využijeme dva dotazníky hodnotovej orientácie, v prvom prípade sa budeme dotazovať na hodnoty bytia a dávania a v druhom prípade preskúmame preferencie hodnôt adolescentných detí vyrastajúcich v úplnej rodine, v neúplnej rodine a v ústave (v tomto prípade sa zameriame na Detský domov Kolárovo). *„Dotazník je prieskumný,(resp. výskumný), vývojový a vyhodnocovací (najmä diagnostický) nástroj na hromadné a pomerne rýchle zisťovanie informácií o znalostiach, názoroch alebo postojoch opytovaných osôb k aktuálnej alebo potencionálnej skutočnosti prostredníctvom písomného dopytovania sa.“* (Švec,Š. 1998)

Prieskum zahŕňal dva dotazníky. Dotazník „Hodnotovej orientácie hodnôt bytia a dávania“ a dotazník „Preferencie hodnôt“. Oba dotazníky obsahovali deväť otázok. Odpovede sa volili škálovaným hodnotením od 5 po 1 bod. Týkal sa prieskumnej vzorky 14 – 15 ročných detí, respondentov, ktorí doň boli zaradení na základe toho, či vyrastali v úplnej rodine, neúplnej rodine alebo v ústave (detskom domove). Otázky v dotazníkoch boli formulované tak, aby sa zistil postoj detí a mládeže na materiálne hodnoty a peniaze a zároveň si stanovili svoju vlastnú hodnotovú orientáciu, buď s kladným alebo záporným dopadom na ich budúcnosť v ďalšom živote. Z otázok bolo zisťované, či vzniknuté problémy by mohli súvisieť s genetickými predpokladmi, a či deti majú ochotu vylepšiť kvalitu aj kvantitu svojho vlastného života, rešpektíve, či zastávajú názor, ktorý im predurčuje iba pudové biologické základy realizácie vlastného života a života svojich potomkov v budúcnosti.

Všetkých respondentov sme na začiatku ubezpečili o zachovaní diskretnosti daných odpovedí a vysvetlili sme im dôvod, prečo majú vyplňovať dotazník a na aký účel bude slúžiť.

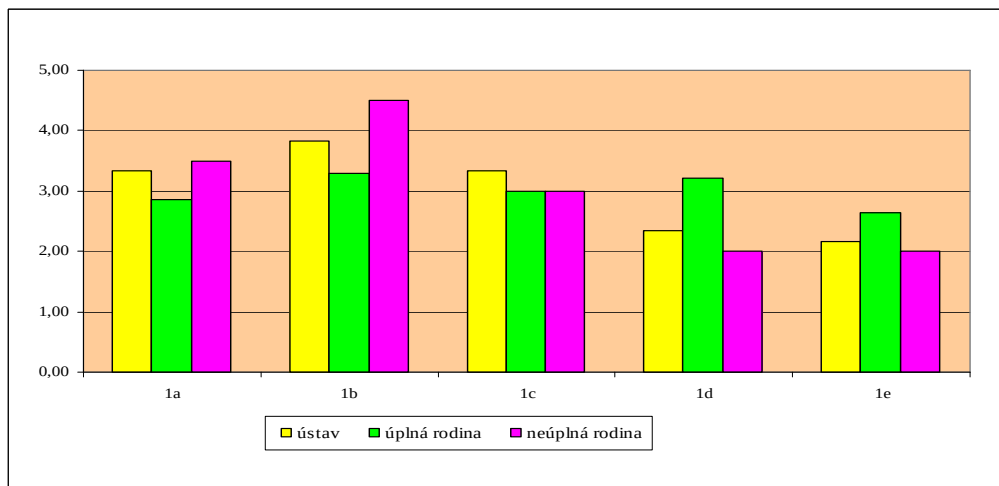
Pred vyplnením dotazníkov sme spoločne prekonzultovali všetky otázky a prípadné nejasnosti a im cudzie slová, sme si vysvetlili a ujasnili. Deti vyplňali dotazníky samostatne a nemali voči nim žiadne výhrady.

Po vyplnení dotazníkov sa údaje spracovali a štatisticky sa zosumarizovali výsledky všetkých údajov. Daného prieskumu sa zúčastnilo z celkového počtu 24 detí v triede, spolu 22 detí. Dve deti sa nezúčastnili z dôvodu chorobnosti. Údaje boli hodnotené na základe toho, v akej rodine deti vyrastali, či v úplnej (14 detí), neúplnej rodine (2 deti) alebo v ústave (6 detí).

Dotazník : „ Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania“

Graf č.5

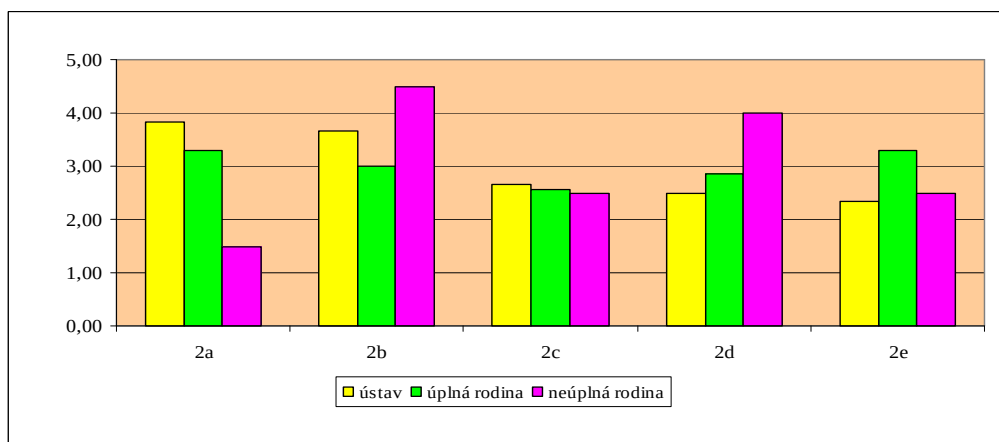
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.1 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.5 nám hovorí o výsledkoch jednotlivých odpovedí vo vekovej skupine 14-15 ročných detí v prvom dotazníku „Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania“ na otázku „Podľa teba aké hodnoty majú tvoji rodičia?“. Najmenší počet bodov dostala odpoveď (1/e): „Učia ma, aby som sa správal dobre, spravodlivo a čestne“. Naopak najvyšší počet bodov získala odpoveď (1/b): „Ja som im úplne ukradnutá -ý, ľahostajná -ý.“ Často uvádzali dôvod, že sú ich rodičia veľmi zaneprázdnení a majú na deti veľmi málo času.

Graf č.6

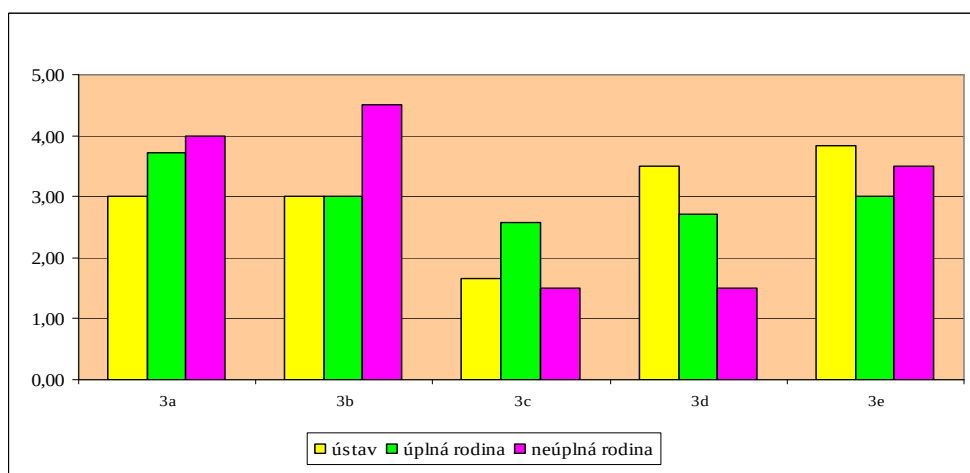
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.2 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.6 nám zobrazuje výsledky jednotlivých odpovedí na otázku: „Rodičom by sme mali byť najviac vďační za to, že...“ Najmenší počet bodov dali deti z úplnej rodiny odpovedi (2/c): „Vychovávajú deti k zodpovednosti za svoje konanie (za to, čo spravia)“ a odpovedi (2/e): „Učia deti pracovať“. A naopak najvyšší počet bodov získala odpoveď (2/b) hlavne u detí z neúplnej rodiny: „Pestujú v deťoch cit pre umenie (výtvarné, hudobné, dramatické).“

Graf č.7

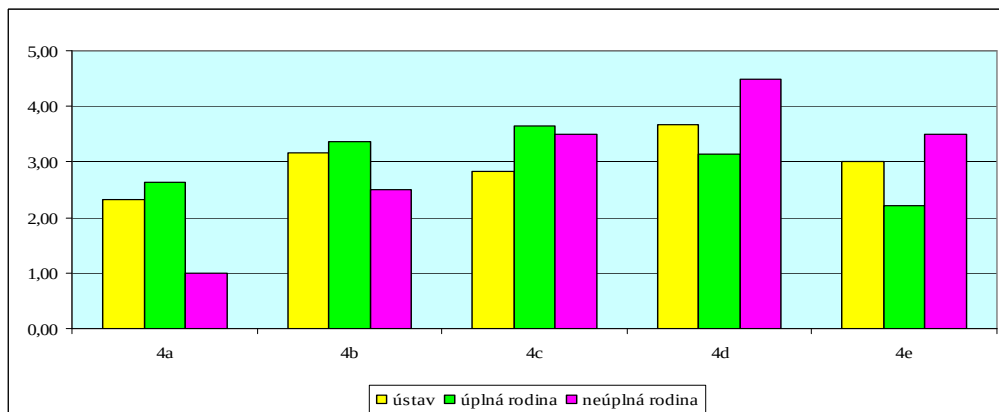
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.3 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.7 nám odpovedá na otázku „Štát sa má predovšetkým starať o...“ Iba minimálny počet bodov získala odpoveď(3/c): „...aby sme boli dostatočne vzdelaní“. Naopak najvyšší počet bodov dostala odpoveď (3/a): „...aby sme sa mali dobre (mali dostatok peňazí na život, bývanie, stravu a i.)“.

Graf č.8

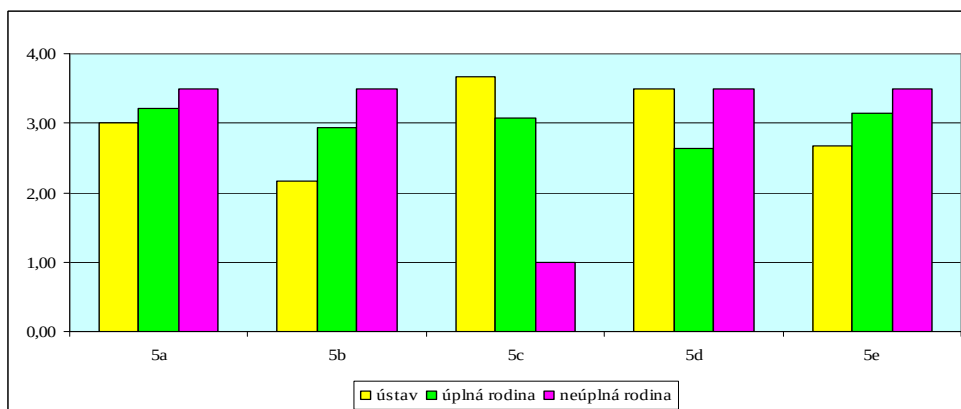
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.4 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.8 nám poukazuje v otázke č.4, na to, ako deti zorad'ovali hodnoty podľa dôležitosti. Najvyšší počet bodov dávali odpovedi (4/d): „konanie dobra“ a najmenej odpovedi:(4/a): „spravodlivosti“. Odôvodňovali to argumentom, že nie v každej situácii vieme byť spravodliví.

Graf č.9

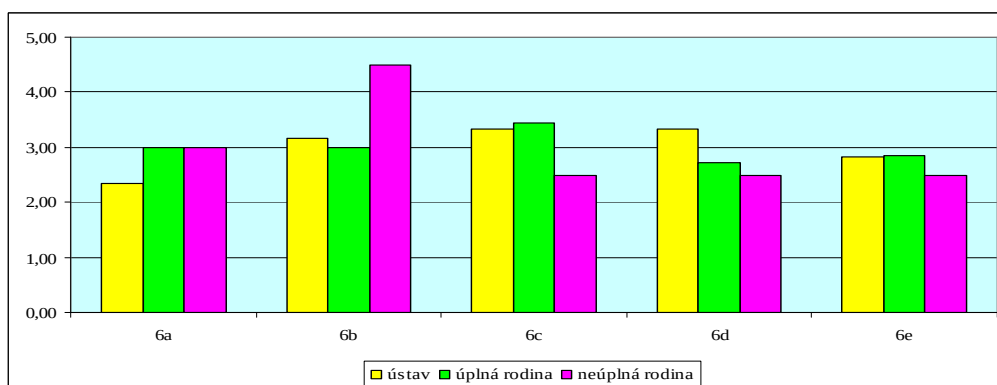
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.5 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.9 nám črtá výsledky jednotlivých odpovedí na otázku: „Čo vyjadruje pre teba hodnota česťnosť?“ Všetky tri kategórie detí sa jednoznačne zhodli na odpovedi (5/a): „Neklamať“. Približne rovnaký počet bodov pridelovali aj odpovediam (5/b): „Hovoriť vždy pravdu“, (5/e): „Nepodvádzať“ alebo (5/d): „Nekradnúť“.

Graf č.10

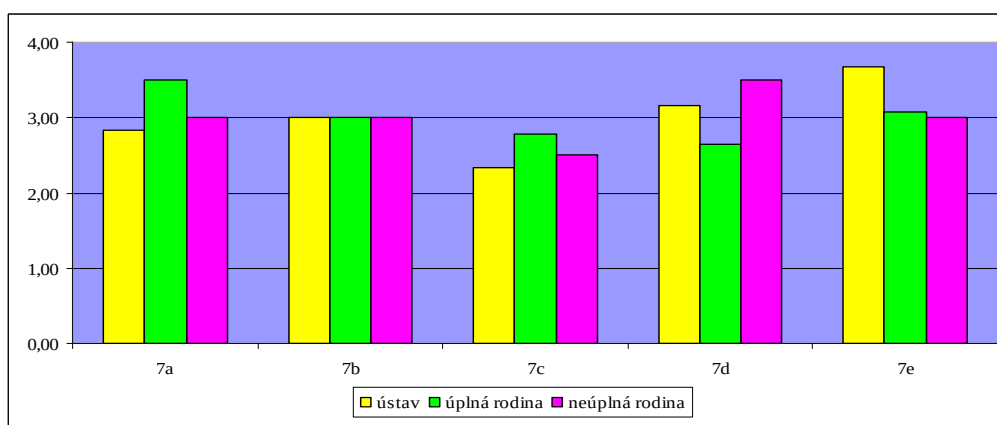
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.6 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.10 nám poskytuje jednotlivé odpovede detí na otázku „Čo je pre teba prvoradé?“. Najvyšší počet bodov dostala odpoveď (6/b) u detí v neúplnej rodine: „...priatelia“. Deti vyrastajúce v rodinách označili odpoveď(6/c): „... pocit istoty a bezpečia, ktorý značili aj deti vyrastajúce v ústave.

Graf č.11

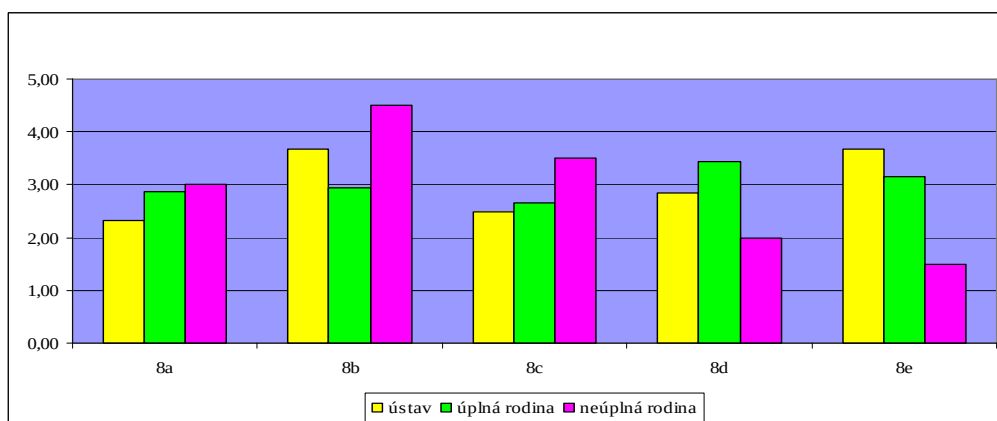
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.7 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

V grafe č.11 vidíme výsledky odpovedí detí na otázku „*Ktoré z týchto hodnôt považuješ za prioritné?*“. Výraznejšie rozdiely v jednotlivých odpovediach nie sú badateľné. Deti z úplných rodín preferovali odpoveď (7/a), v ktorej sa vyjadrili „*pre prírodu a lásku k zvieratám.*“ Deti z neúplnej rodiny sa prikláňali k odpovedi (7/d): „*krása, výzor, postava*“, ale ústavné deti jednoznačne označili odpoveď (7/e): „*lásku*“.

Graf č.12

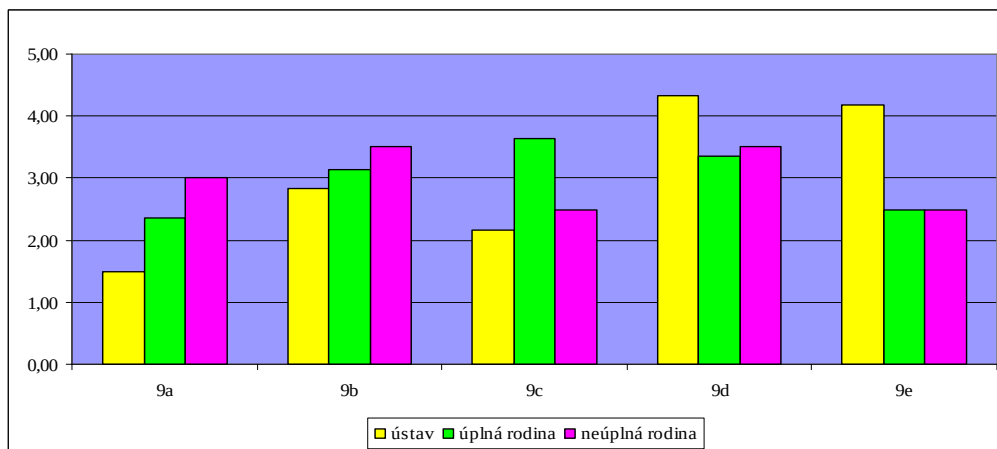
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.8 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.12 vyjadruje výsledky odpovedí detí na otázku „*Keby si učil svoje deti hodnote dobra a konať dobro, ktoré z týchto hodnôt by si ich naučil?*“ Respondenti sa vo svojich odpovediach opäť rozchádzali. Najviac prevyšovala odpoveď (8/b) u detí z neúplných rodín, ktoré chceli svoje deti naučiť: „*...pomáhať nezištne druhým*“. Deti v ústavnej výchove svoje odpovede rozdelili dvom možnostiam, a to takisto odpovedi (8/b) a zároveň odpovedi (8/e): „*naučiť svoje deti určitému životnému štandardu, aký ho má práve teraz.*“ Deti v úplnej rodine sa prikláňali odpovedi (8/d): „*učiť svoje deti zarábať veľa peňazí*“.

Graf č.13

Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.9 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

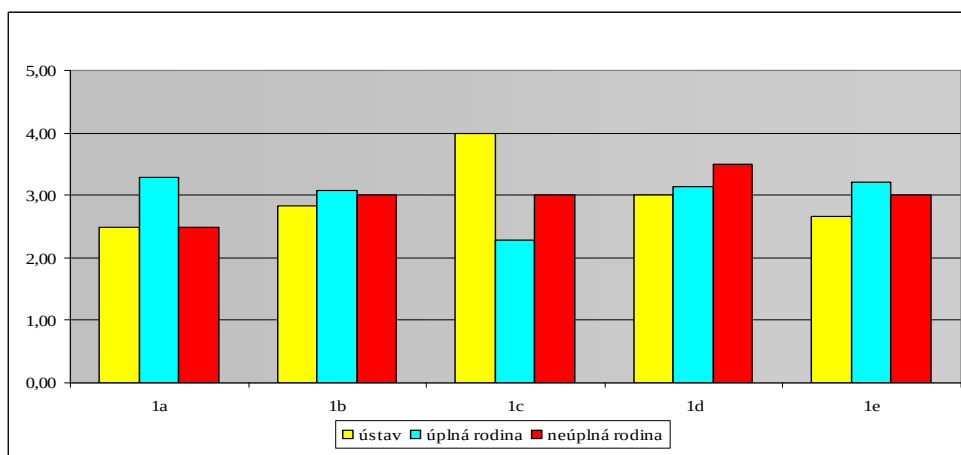

Na grafe č.13 vidíme výsledky jednotlivých odpovedí na otázku „Do akej miery sa dokážeš obetovať v živote?“. Deti z úplnej rodiny odpovedali na túto otázku (9/c): „...požiadam rodičov, aby prispeli do detského domova šatstvom, hračkami“, deti z neúplných rodín sa prikláňali odpovedi (9/b): „...staršej susedke každý deň nakúpim“ a ústavné deti túto otázku zodpovedali opäť dvoma možnosťami a to odpoveďou (9/d): „...odhovorím kamaráta, aby drogoval“ a odpoveďou (9/e): „vo svojej partii budem spravodlivým za každú cenu.“

Dotazník „ Preferencie hodnôt“

Graf č.14

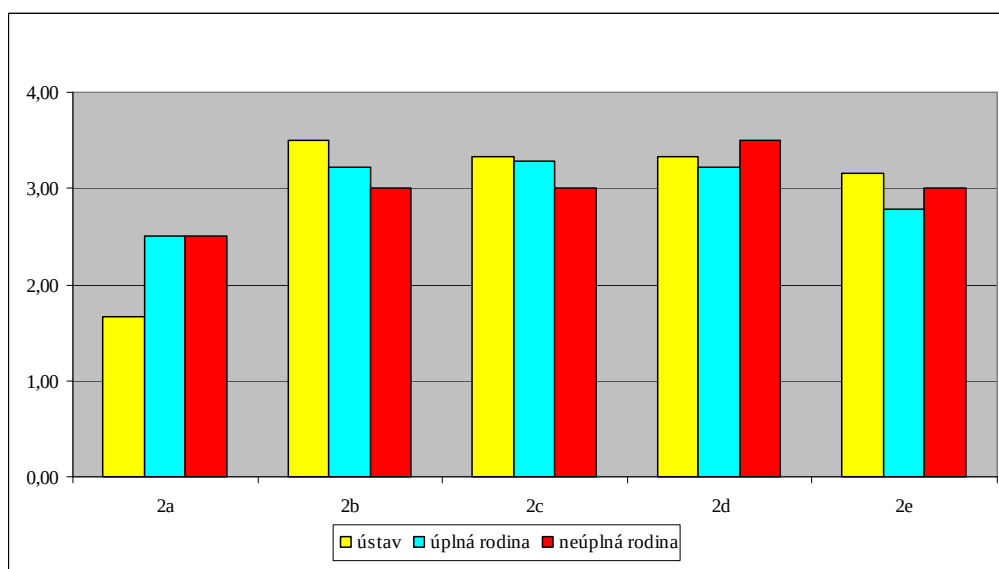
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.1 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.14 nám hovorí o výsledkoch jednotlivých odpovedí vo vekovej skupine 14-15 ročných detí v druhom dotazníku „Preferencie hodnôt“ na otázku „Čo je pre teba najviac dôležité, čo menej a čo najmenej?“. Ústavné deti zodpovedali túto otázku variantou (1/c):„...pekný dom, byt.“ Najmenší počet bodov dali odpovedi (1/e):„...dostatok jedla a pitia“. Deti vyrastajúce v úplných rodinách preferovali hodnoty (1/a)–peniaze a (1/b)–auto. Odpoveďou (1/d): „... televízor, počítač, mobilný telefón, značkové oblečenie“ označili deti z neúplných rodín svoje priority.

Graf č.15

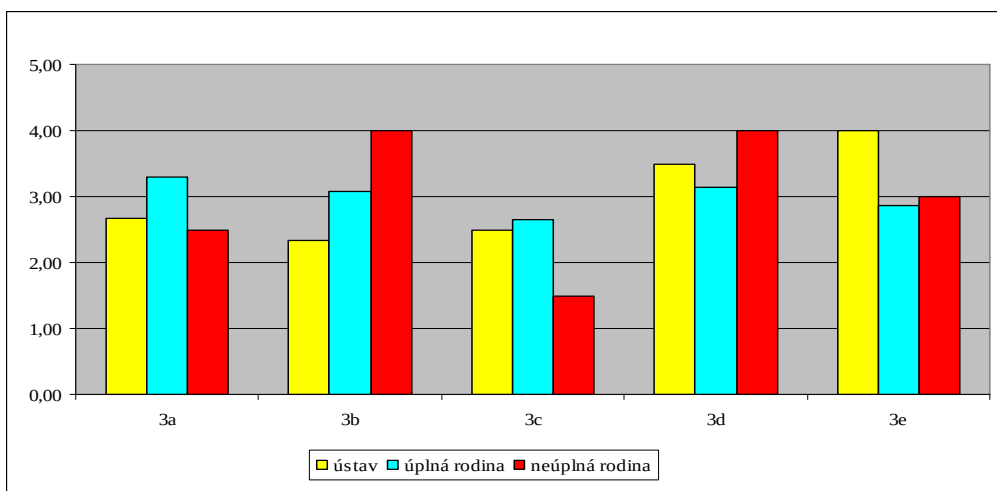
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.2 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.15 nám zobrazuje výsledky jednotlivých odpovedí na otázku:„Čo považuješ v rámci svojej realizácie v živote za dôležité?“ Deti z detského domova odpovedali na túto otázku odpoveďou (2/b):„Byť oblečený podľa najnovšej módy“. Deťom z neúplných rodín imponovala odpoveď (2/d): „ ... dokonalá kariéra, škola, práca“. Deti z úplných rodín odpovedali rovnako v troch prípadoch, tiež odpoveďami (2/b), (2/d) ale aj (2/c):„...byť úspešným v umení, športe“ .

Graf č.16

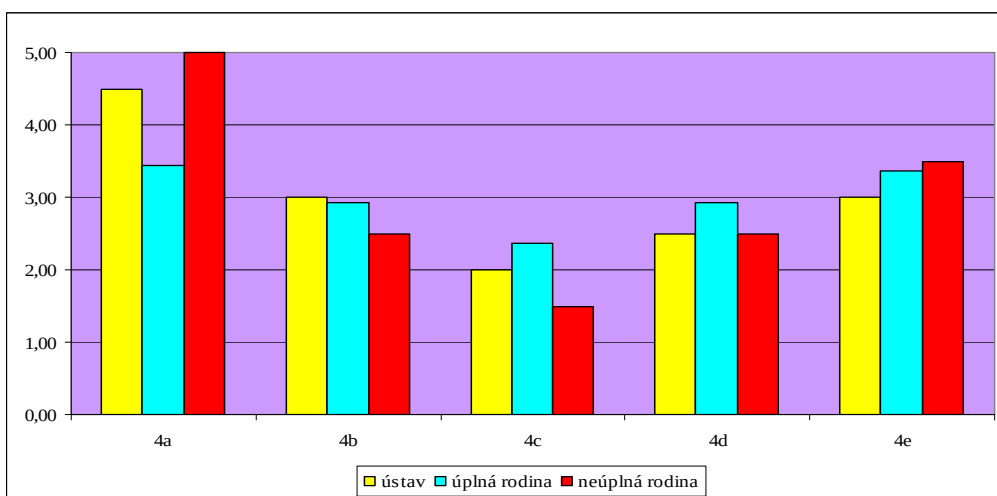
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.3 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.16 nám odpovedá na otázku „Čo by si v živote chcel dosiahnuť?“. Iba minimálny počet bodov získala odpoveď(3/c) u detí z neúplnej rodiny: „...byť známym, úspešným vo svojom okolí“. Naopak najvyšší počet bodov dostali u nich odpovede (3/b): „...vlastniť dom alebo byť“ a (3/d): „založiť si vlastnú rodinu a mať deti“. Ústavné deti sa prikláňali k tejto odpovedi, ale aj odpovedi (3/e): „...mať veľa peňazí“. Deťom z úplnej rodiny vyhovovala skoro každá odpoveď rovnakej miere.

Graf č.17

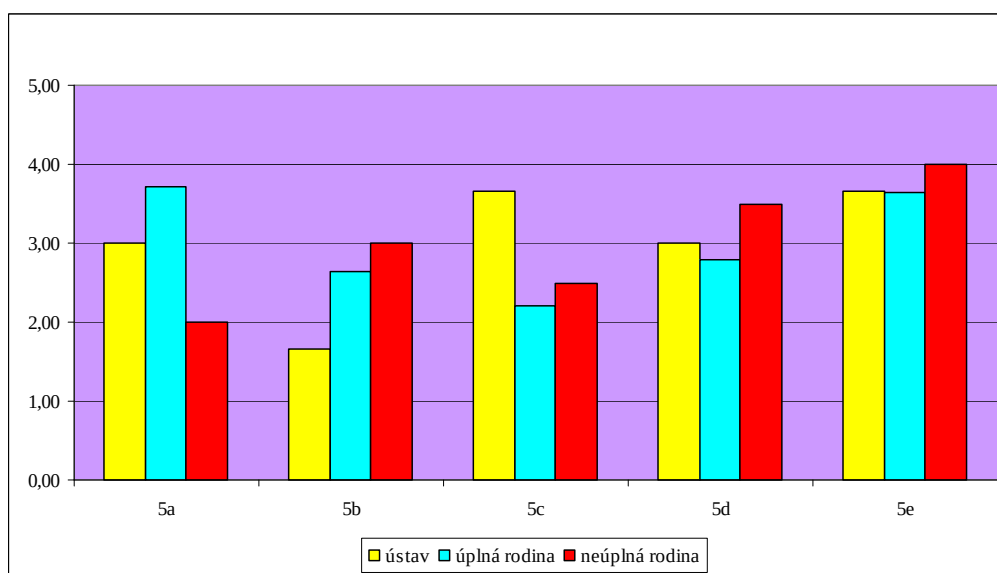
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.4 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.17 nám poukazuje na to, ako deti odpovedali na otázku č.4: „Aké pocity máš zo svojej rodiny?“ Najvyšší počet bodov dávali odpovedi (4/a): „... rodičia nemajú čas, musia zarábať peniaze, aby sme prežili“, ktorú odôvodňovali argumentovaním, že nie každý má dostatok peňazí a zároveň najmenej bodov dávali odpovedi: (4/c): „rodičom na mne záleží, som pre nich prvoradá -ý“.

Graf č.18

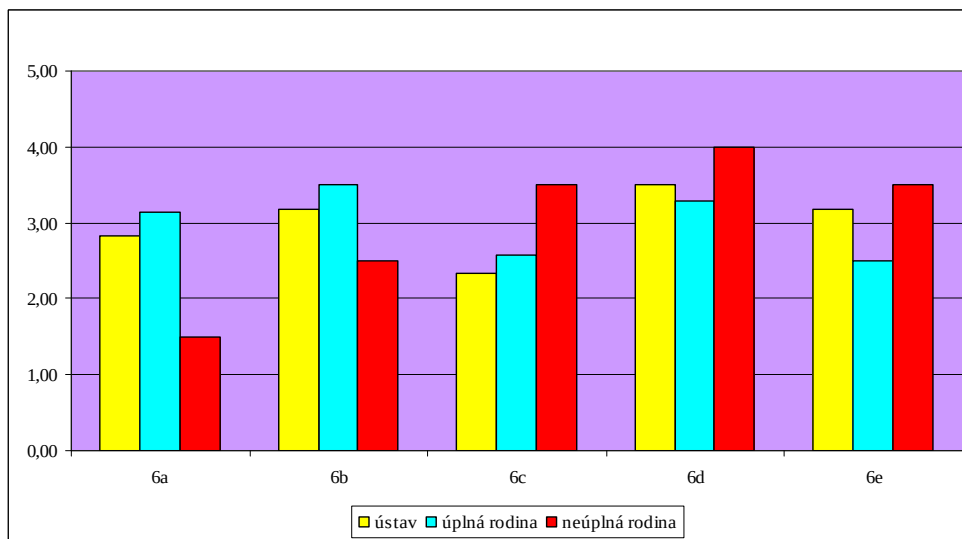
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.5 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.18 nám objasňuje odpoveď na otázku „Aké hodnoty uznávajú tvoji rodičia?“. Deti z neúplnej rodiny jednoznačne označili odpoveď (5/e) – „...žijú z ruky do úst, výplata im nestačí“, ústavné deti označili túto istú odpoveď a zároveň aj odpoveď (5/c) – „nevedia svoju situáciu riešiť, lebo žijú v sociálnej biede“ a deti vyrastajúce v úplnej rodine sa zhodli na odpovedi (5/a) – „všetko riešia peniazmi“.

Graf č.19

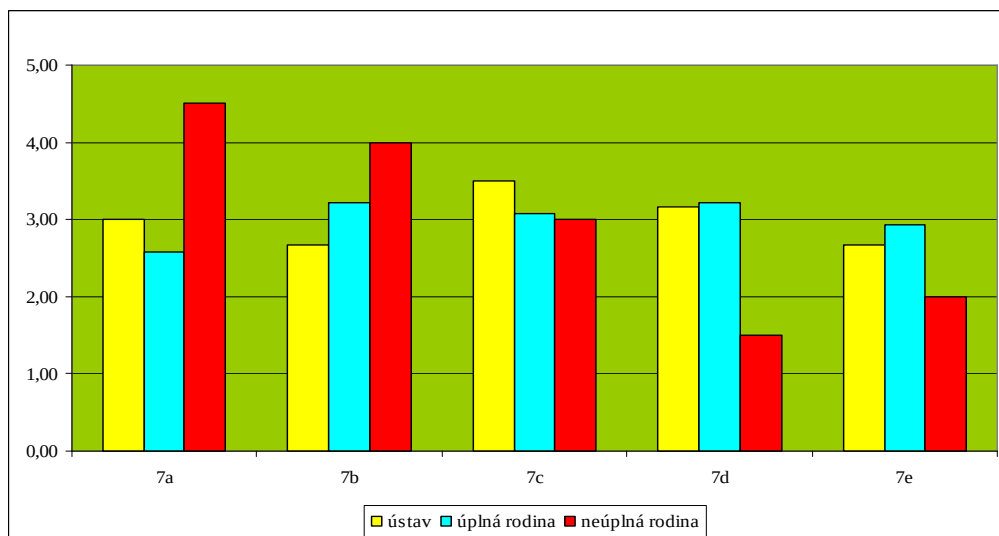
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.6 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.19 nám črtá výsledky jednotlivých odpovedí na otázku č.6: „Učil ťa niekto v rodine slušnému správaniu?“ Všetky tri kategórie detí sa jednoznačne zhodli na odpovedi (6/d): „starí rodičia“.

Graf č.20

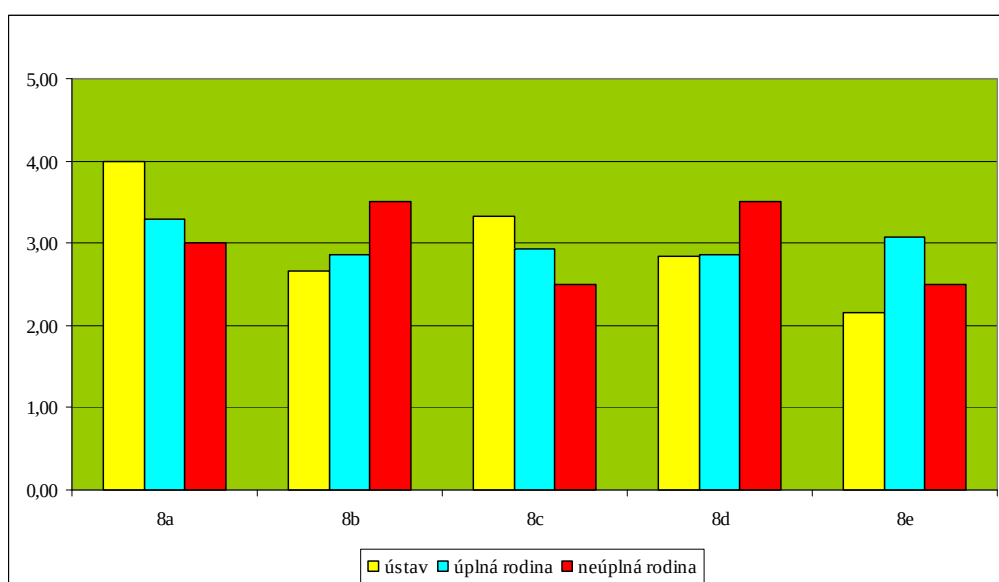
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.7 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

V grafe č.20 sme jednoznačne zistili odpovede na otázku: „Ako zareaguješ, ak ťa niekto neprávom obviní?“. Odpovede si deti vybrali podľa toho, čo im bolo najbližšie. Ústavné deti túto otázku zodpovedali v odpovedi (7/c): „...verbálne útočím, pokým to dotýčný vzdá“. Naopak deti vyrastajúce v neúplnej rodine sa prikláňali odpovedi (7/a): „...otočím sa a útočníka si nevšímam.“ Deti pochádzajúce z rodín s oboma rodičmi sa vyjadrili približne rovnakou mierou v každej odpovedi.

Graf č.21

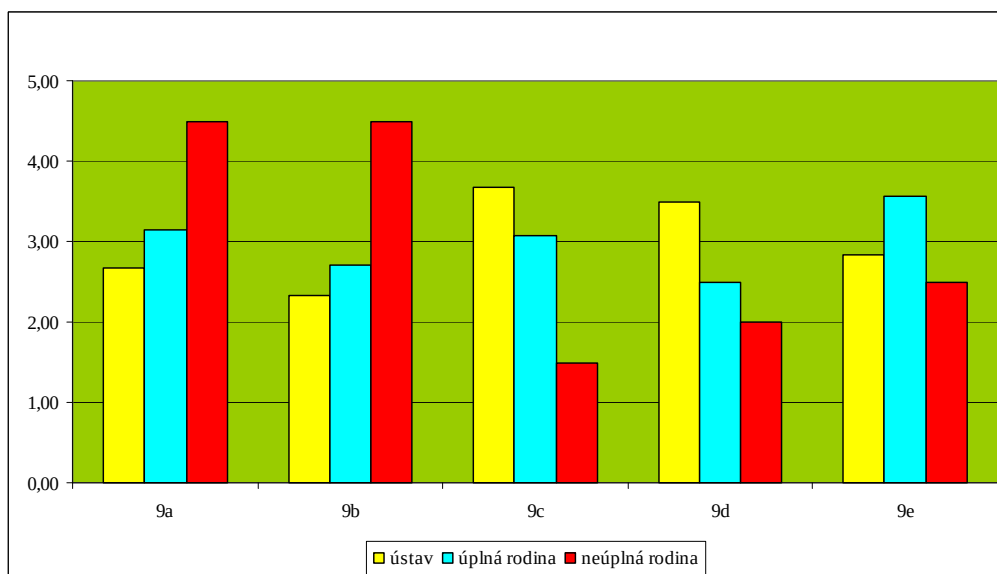
Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.8 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.21 vyjadruje výsledky odpovedí detí na otázku „Keby si mohol vyniknúť v nejakej oblasti, aká sféra záujmu by to bola?“. Respondenti sa vo svojich odpovediach opäť rozchádzali. Najviac prevyšovala odpoveď (8/b) u detí z neúplných rodín, ktoré chceli byť: „...talentom v umení (herec, spevák, maliar, sochár). Deti v ústavnej výchove svoje odpovede rozdelili dvom možnostiam, a to odpovedi (8/a): „...v schopnosti zarobiť veľa peňazí“ a odpovedi (8/c): „v športe“. Deti vyrastajúce v úplných rodinách označili okrem týchto dvoch možností aj tretiu (8/e): „v ochrane a bránení bezbranného človeka.“

Graf č.22

Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.9 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Na grafe č.22 vidíme výsledky jednotlivých odpovedí na otázku „Ako najradšej tráviš svoj voľný čas?“. Deti z neúplnej rodiny odpovedali na túto otázku dvoma spôsobmi a to odpoveďou(9/a):„... *prácou, ktorá prospieva sebe a druhým*“, a odpoveďou(9/b):„...*vzdelávaním sa (krúžky, škola, internet)*. Deti z úplných rodín sa prikláňali k odpovedi (9/e):„*navštevovaním kultúrnych podujatí (koncerty, kino, divadlo, výstavy)*, a ústavné deti túto otázku zodpovedali tiež dvoma možnosťami a to odpoveďou (9/c):„*venovaním sa svojim priateľom, rodine(súrodenci, spolužiaci, kamaráti)* a odpoveďou (9/d):„*starostlivosťou o mladších súrodencov*“, ktorí sú tiež s nimi v ústave.

Respondenti svoje dotazníky vyplňali samostatne, odpovedali pomocou skórovania od najväčšieho počtu bodov po 1 bod. Bodové hodnoty sa sumarizovaním sčítavali a vypočítal sa ich priemer. Porovnávali sa priemery odpovedí detí v troch kategóriách a to deti ústavné, deti pochádzajúce buď z úplnej alebo z neúplnej rodiny. Deti vyplňali dva dotazníky po 9 otázok samostatne. Ani jeden z respondentov neuvádzal, že ho otázky obťažujú, respektíve, že na ne nemôže alebo nechce odpovedať. Niektorým deťom bolo potrebné vysvetliť význam niektorých slov, pretože nechápali ich význam.

7.1 Vyhodnotenie výsledkov prieskumu

Prostredníctvom cieľa prieskumu sme zisťovali názory a postoje detí a dorastajúcej mládeže na materiálne hodnoty. Svoju pozornosť sme zamerali nielen na materiálnu stránku života mladej generácie, ale aj na ich hodnotový systém a kvalitu životných hodnôt, ktoré sa odvíjajú v dosť značnej miere od výchovy a postojoyých tendencií rodičov, vychovávateľov, učiteľov, skupiny a spoločnosti, v ktorej rastú, vyvíjajú sa a vytvárajú si vlastné hodnoty, ktoré zároveň posudzujú a porovnávajú s hodnotami a hodnotovou orientáciou spoločnosti, v ktorej žijú.

V hypotéze č.1

Sme predpokladali, že postoje detí k peniazom a materiálnym hodnotám závisia od postojov ich rodičov k peniazom a materiálnym hodnotám. Na to nám poslúžili otázky č.1, 2, 3, v ktorých sme sa pýtali na to, aké hodnoty majú ich rodičia a čomu by im mali vďačiť. Deti sa vyjadrovali podľa toho, z akého sociálneho prostredia pochádzajú. Tie, ktoré vyrastali v úplnej rodine sa vyjadrili, že ich rodičia učia byť čestným, spravodlivým a dobrým. Naopak deti vyrastajúce v ústave sa vyjadrili v postoji voči svojim rodičom odmietavo a to odpoveďou, že sú rodičom na obtiaž a ľahostajné. Môžeme teda skonštatovať, že táto hypotéza sa nám v plnom rozsahu potvrdila.

V hypotéze č.2

V tejto hypotéze sme predpokladali, že peniaze a materiálne hodnoty sú pre dnešnú adolescentnú mládež prítlačlivejšie, ako hodnoty bytia alebo dávania. Na určenie tejto hypotézy nám poslúžili odpovede na otázky 4, 5, 6. Deti v nich zorad'ovali hodnoty spravodlivosť, zodpovednosť, česťnosť, sloboda a konanie dobra podľa dôležitosti v ich živote, označili priority, po ktorých túžia. V otázke, v ktorej sme sa pýtali na hodnotu česťnosť sa odpovede detí jednoznačne zhodli na odpovedi „*Neklamať*“. Približne rovnaký počet bodov pridel'ovali aj odpovediam „*Hovoriť vždy pravdu*“, „*Nepodvádzať*“ alebo „*Nekradnúť*“. Predpoklad, že dnešnej adolescentnej mládeži záleží iba na peniazoch a materiálnych hodnotách sa nepotvrdil.

V hypotéze č.3

V ďalšej hypotéze sme pracovali s hodnotou česťnosť a predpokladali sme, že ako hodnota nie je hlavným kritériom rozhodovania sa dorastajúcej mládeže. V odpovediach na túto otázku nám poslúžili odpovede v otázkach 7, 8, 9. Deti v nich vyjadrovali nielen vlastné priority (zdravie, láska k zvieratám, láska, krása), ale sa vyjadrovali aj k vlastnej budúcnosti odpoveďami na otázku: „Čo by učili svoje deti, akým hodnotám?“ Najviac prevyšovala odpoveď u detí z neúplných rodín, ktoré chceli svoje deti naučiť: „...*pomáhať nezištné druhým*“. Deti v ústavnej výchove odpovedali: „*naučiť svoje deti určitému životnému štandardu, aký ho má práve teraz.*“, a deti v úplnej rodine sa prikláňali odpovedi: „*učiť svoje deti zarábať veľa peňazí*“. Môžeme teda jasne skonštatovať, že daný predpoklad sa naplnil iba čiastočne v jednej skupine detí a v dvoch skupinách sa nepotvrdil.

V hypotéze č.4

Predpokladali sme, že výchova v rodine, prijatie „pravých hodnôt“, stanovenie si pevných hraníc a pravidiel s každodenným záujmom o dianie svojich detí môže pomôcť dospievajúcej generácii detí prijať „hodnotu dobra“ a v rámci nej dobro konať. Sprístupnením odpovedí č.1, 2, 3, v druhom dotazníku sme zistili, že aké sú priority dnešnej adolescentnej mládeže. O tom nás oboznamuje aj druhý dotazník „Preferencie hodnôt“ odpovede 14-15 ročných detí na otázku „Čo je pre teba najviac dôležité, čo menej a čo najmenej?“. Ústavné deti zodpovedali túto otázku možnosťou „pekný dom, byt.“ Najmenší počet bodov dali odpovedi „dostatok jedla a pitia“. Deti vyrastajúce v úplných rodinách preferovali hodnoty –peniaze, –auto. Odpoveďou „televízor, počítač, mobilný telefón, značkové oblečenie“ označili deti z neúplných rodín svoje priority. Na otázku: „Čo považuješ v rámci svojej realizácie v živote za dôležité?“ Deti z detského domova odpovedali „Byť oblečený podľa najnovšej módy“. Deťom z neúplných rodín imponovala odpoveď „dokonalá kariéra, škola, práca“. Deti z úplných rodín odpovedali rovnako a ešte odpoveďou „byť úspešným v umení, športe“. Na otázku „Čo by si v živote chcel dosiahnuť?“. Iba minimálny počet bodov získala odpoveď

u detí z neúplnej rodiny: „...byť známym, úspešným vo svojom okolí“. Naopak najvyšší počet bodov dostali u nich odpovede „vlastniť dom alebo byť“ a „založiť si vlastnú rodinu a mať deti“. Ústavné deti sa prikláňali k tejto odpovedi, ale aj odpovedi „mať veľa peňazí“. Deťom z úplnej rodiny vyhovovala skoro každá odpoveď rovnakej miere. Z daných odpovedí jednoznačne vidieť, že hodnoty detí a prijatie „pravých hodnôt“ má veľký vplyv na ich hodnoty, konať morálne, čestne, spravodlivo a konať dobro. Môžeme teda povedať, daná hypotéza sa potvrdila.

V hypotéze č.5

Predpokladáme, že nefunkčná a neúplná rodina má negatívny vplyv na morálny vývin adolescentov. Na otázku „Aké pocity máš zo svojej rodiny?“ deti odpovedali vybranými otázkami č. 4, 5, 6 nasledovne. Najvyšší počet bodov dávali odpovedi „rodičia nemajú čas, musia zarábať peniaze, aby sme prežili“, ktorú odôvodňovali argumentovaním, že nie každý má dostatok peňazí a zároveň najmenej bodov dávali odpovedi „rodičom na mne záleží, som pre nich prvoradá -ý“. Zároveň sa aj vyjadrovali k hodnotám svojich rodičov. Tu deti z neúplnej rodiny jednoznačne označili odpoveď „žijú z ruky do úst, výplata im nestačí“, ústavné deti označili túto istú odpoveď a zároveň aj odpoveď „nevedia svoju situáciu riešiť, lebo žijú v sociálnej biede“. A naopak deti vyrastajúce v úplnej rodine sa zhodli na odpovedi „všetko riešia peniazmi“. Nedá sa teda s určitosťou skonštatovať, že dôvodom negatívneho vplyvu na morálny vývin adolescentov je práve nefunkčná a neúplná rodina, ale zároveň tento predpoklad sa nedá ani vylúčiť. Opäť sa teda hypotéza nepotvrdila.

V hypotéze č.6

Predpokladali sme, že adolescenti radi používajú agresívne chovanie a správanie za účelom zisku, prevahy, postavenia v skupine. odpovede na otázku: „Ako zareaguješ, ak ťa niekto neprávom obviní?“. Odpoveď na otázku si deti vybrali podľa toho, čo im bolo najbližšie. Ústavné deti túto otázku zodpovedali v odpovedi „verbálne útočím, pokým to dotýčný vzdá“. Naopak deti vyrastajúce v neúplnej rodine sa prikláňali odpovedi „otočím sa a útočníka

si nevšímam.“ Deti pochádzajúce z rodín s oboma rodičmi sa vyjadrili približne rovnakou mierou v každej odpovedi. Skúmaním daných odpovedí zisťujeme, že deti sa prikláňajú raz jednej , raz druhej variante a teda agresívne chovanie prevažuje v polovičnej miere. Konštatujeme teda, že ani táto hypotéza sa nepotvrdila, napriek tomu, že sme sa obávali agresívnej reakcie adolescentných detí.

Tab.1 : Preferencia hodnôt adolescentných detí na základe výchovy v rodine (Sum= 22, rodina= 14, neúplná rodina= 2, ústav= 6)

OH	Rodina	Neúplná rodina	Ústav
1. ekonomická	peniaze	pekný byt, dom	peniaze, dom
2. mravná	spravodlivosť	čestnosť	zodpovednosť, sloboda
3. sociálna	dobrí rodičia	šťastná rodina	pocit istoty a bezpečia
4. vzdelávacia	úspech v škole	úspech v športe	úspech u druhého pohlavia
5. estetická	krása	zdravie	byť oblečený podľa najnovšej módy

Legenda: 1. = oblasť ekonomická
2. = oblasť mravná
3. = oblasť sociálna
4. = oblasť vzdelanostná
5. = oblasť estetická

Tabuľka č.1 poukazuje na preferenciu hodnôt adolescentných detí v oblasti ekonomickej, mravnej, sociálnej, vzdelanostnej a estetickej, na základe výchovy detí a mládeže vyrastajúcej v rodine úplnej, neúplnej a ústave.

Tab.2: Preferencia hodnôt adolescentných detí na základe výchovy v rodine (Sum= 22, rodina= 14, neúplná rodina= 2, ústav= 6), aritmetický priemer

<i>OH</i>	<i>Rodina</i>	<i>Neúplná rodina</i>	<i>Ústav</i>	<i>Priemer</i>
1. ekonomická	3,14	3,00	3,50	3,2133
2. mravná	3,07	2,83	3,00	2,9666
3. sociálna	2,29	4,00	3,00	3,0966
4.vzdelávacia	3,29	2,50	2,50	2,7633
5. estetická	3,24	2,67	3,00	2,6366

Legenda: 1. = oblasť ekonomická
2. = oblasť mravná
3. = oblasť sociálna
4. = oblasť vzdelávacia
5. = oblasť estetická

Tabuľka č.2 poukazuje na preferenciu hodnôt adolescentných detí v oblasti ekonomickej, mravnej, sociálnej, vzdelanostnej a estetickej, na základe výchovy detí a mládeže vyrastajúcej v rodine úplnej, neúplnej a ústave a vyčíslenie zisťovaných priemerných hodnôt .

Adolescentná mládež na základe svojich odpovedí uprednostňuje na prvom mieste oblasť ekonomickú, na druhom sociálnu. Priemerne hodnotila oblasť mravnú, po nej nasledovala oblasť vzdelávacia a veľkým prekvapením bolo, že na posledné miesto umiestňovali oblasť estetickú, napriek tomu, že sme predpokladali vyššie preferencie v tejto oblasti.

Tab.3: Preferencia hodnôt adolescentných detí na základe výchovy v rodine
(Sum= 22, rodina= 14, neúplná rodina= 2, ústav= 6,)

<i>OH</i>	<i>Rodina</i>	<i>Neúplná rodina</i>	<i>Ústav</i>
<i>1. hodnoty konzumné</i>	peniaze auto	značkové oblečenie peniaze	mať dostatok peňazí na život, bývanie, stravu
<i>2. hodnoty v povahových črtách</i>	dôvera spravodlivosť	čestnosť konanie dobra	zodpovednosť sloboda
<i>3. hodnoty sociálneho charakteru</i>	dobrí rodičia	šťastná rodina	rodina príbuzní
<i>4. hodnoty sebarealizácie</i>	byť známym, úspešným vo svojom okolí	úspech u opačného pohlavia	zarábatať veľa peňazí
<i>5. iné hodnoty:</i>			
<i>Ako chápeš čestnosť?</i>	hovoríť vždy pravdu neklamať	pomáhať slabým, chorým, starým neklamať	neklamať nepodvádzať nekradnúť
<i>Do akej miery sa dokážeš obetovať v živote?</i>	požiadam rodičov, aby prispeli šatstvom a hračkami do detského domova	odhovorím kamaráta, aby drogoval	vo svojej partii budem spravodlivým za každú cenu
<i>Čo je pre teba prvoradé?</i>	láska	láska	láska

8. ZHRNUTIE, ZÁVER PRIESKUMU A ODPORÚČANIE DO PRAXE

V prvej časti som sa snažila načrtnúť a vysvetliť problematiku hodnôt, hodnotového systému a uviedla som aj rozličné názory na danú problematiku. Priestor v mojej práci dostalo špecifické obdobie dospievania a táto veková kategória detí bola vybraná ako prieskumná vzorka. Prostredníctvom dotazníkov som zisťovala názorové rozdiely respondentov a ich postoj k peniazom a materiálnym hodnotám. Deti preferovali najmä otázky konzumného charakteru, menej blízke im boli naklonené otázky týkajúce sa morálnej stránky, s ktorými sa nie všetci stotožňovali. Výsledky prieskumu som spracovala do tabuliek a grafov.

Vypĺňanie dotazníkov prebehlo anonymne, ochrana osobných údajov nebola porušená. Počas spracovávania mojej diplomovej práce som nazbierala poznatky a skúsenosti, ktoré môžem ako ja, tak aj moji kolegovia zúčovať vo svojej práci s deťmi v detskom domove. Ťažiskom diplomovej práce sa stal postoj a pohľad detí na problematiku hodnôt, či už materiálnych alebo žitých a hľadanie kúska morálneho vplyvu v súčasnej pretechnizovanej spoločnosti.

ZÁVER

Prieskumy sociológov u nás aj v zahraničí hovoria o tom, že mladá generácia nemá ustálený hodnotový systém, teda ho viackrát mení, a to nehovoríme len o jedincoch intaktných. Éra názorovej uniformity sa skončila už pred niekoľkými rokmi, k moci sa dostavila pluralita a demokratické vyjadrovanie názorov. Flexibilita názorov a odbúranie zaužívaných noriem sa pokladá za prejav toho, že človek „kráča s dobou“. Často krát sa stretávame u mladých ľudí s veľmi prízemnými názormi na hodnoty, ako sú rodina, láska, česťnosť, poctivosť, konanie dobra alebo solidarita s trpiacimi. Dôležitosť týchto pravých hodnôt im uniká a sú pre nich bezvýznamné a často krát nimi opovrhujú.

Väčšinu hodnôt preberajú deti a mládež, zo svojho najbližšieho okolia, teda aj od rodiny. Hlavne pod jej vplyvom si mladý človek utvára svoj hodnotový systém. Ak je prostredie rodiny značne patologické, aj názory mladého človeka na hodnoty ako sú dobro, láska, pravda, sú patologické a kategoricky ich odmieta. Výchova detí v rodine plní pre spoločnosť dôležité funkcie, preto by mala byť vecou celej spoločnosti.

Návrat k pôvodným hodnotám života ako sú dobro, láska, spravodlivosť, mierumilovnosť, samostatnosť, výkonnosť, oddanosť, spoľahlivosť, úcta, citlivosť, ktoré boli v centre pozornosti už v staroveku, môže okrem rodiny a často krát namiesto rodiny, zabezpečiť aj škola. Je potrebné vytvoriť v školách určitý štandard etického správania sa.

Ak má byť učiteľ, rodič, dospelý človek vzorom pre deti, musí sa sám správať eticky, aby mohol pomôcť deťom riešiť ich problémy, aby deti cítili, že jeho pomoc a rady voči nim sú úprimné a nezištné.

Je veľmi dôležité, poznať a uberať sa vhodným spôsobom, tou najvhodnejšou cestou rozvoja osobnosti. Toto všetko je však možné len s pomocou podpory a spolupráce najbližšieho zdravého sociálneho prostredia každého dieťaťa s akceptovaním jeho individuality pre harmonický a najvšestrannejší rozvoj jeho života v ktoromkoľvek období vývinu.

ZOZNAM POUŽITEJ SLOVENSKEJ LITERATÚRY A PRAMEŇOV

BOROŠ, J., ONDRIŠKOVÁ, E., ŽIVČICOVÁ, E. 1999. *Psychológia*. Bratislava: IRIS, 1999. s.185–190. ISBN 80-88778-87-5.

BROŽÍK, V. 1985. *Hodnoty a významy*. Bratislava: Pravda, 1985. 296 s.

DANEK, J. 2007. *Výchova ako súčasť života -teória a prax*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2007.s. 50;53,54. ISBN 978-80-89220-72-4.

ĎURIČ,L., HOTÁR, V. S.,PASTIER, J. 1997. *Pedagogická psychológia*. Bratislava:SPN, 1997. s. 104–109. ISBN 80-08-024 98-4.

DE FINANCE, J.1995. *Všeobecná etika I*. Bratislava: Aloisianum.

GRÁC, J. 1979. *Pohľady do psychológie hodnotovej orientácie mládeže*. Bratislava:SPN, 1979. s.16,340.

GRÁC, J. 2000. Psychologické prístupy k etickému hodnoteniu.In: J. Grác, E. Naništová (Eds.) *Psychická regulácia mravného konania a niektoré výsledky jej analýz*. *Acta Psychologica Tyrnaviensia* (s. 9-35).Trnava: KP FH TU, 4.

GRÁC, J. 2001. Niektoré charakteristické problémy hodnotenia mravnosti v psychologických konfrontáciách. In: J. Grác, E. Naništová (Eds.) *Človek v centre psychologického skúmania a starostlivosti*. *Acta Psychologica Tyrnaviensia* (s.7-22).Trnava: KP FH TU, 5.

HEJDIŠ,M. 2009. *Ochrana práv detí a mládeže, Minulosť a prítomnosť*. Trenčín: ISBN 978-80-970121-3-7. s.67.

HLINKA, B. – RADOMĚRSKÝ, P. 1981. *Peniaze celého sveta*. Bratislava: Obzor, 1983. s.199,200. ISBN 735-21-85/6.

HREHOVÁ, H. 1998. *Pohľad do dejín etických systémov*. Bratislava: Charis.

JAKABČIC, I. *Základy vývinovej psychológie*. Bratislava: Iris, 2002.s.34-3. ISBN 80-89018.

KAČÁNI, V.– VIŠŇOVSKÝ, Ľ. *Psychológia a pedagogika pomáhajú škole*. Bratislava : IRIS, 2005. 198 s. ISBN 80-89018-85-8.

KLČOVANSKÁ , E., *Hodnoty a ich význam v psychológii*. Trnavská Univerzita v Trnave, spoločné pracovisko TU a VEDY: Vydavateľstvo SAV, 2005. s.62. ISBN 80-8082-039-2.

KON.L.S. 1980. *Utváranie JA*. Bratislava: Pravda, 1980.

MRÁZ, M. 2001. *Etika I. Základná a špeciálna*. Trnava: FH TU.

MRÁZ, M. 2003. Biblické inšpirácie etiky- teologická štruktúra Dekalogu. In: J. Grác, E.Klčovanská, E. Naništová (Eds.) *Autoregulácia normami morálnosti v realizovaných psychologických výskumoch I. Acta Psychologica Tyrnaviensia* (s.52-59).Trnava: KP FH TU, 7.

POŽÁR, L. a kol. 1990. *Morálny vývin postihnutých detí a mládeže*. Bratislava: UK, 1990. s.18, 20, 160 s. ISBN 80-223-0214-7.

POTOČÁROVÁ, M. 2003. *Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom*. Bratislava: STU.

RYBÁROVÁ, E. 1992. Obdobie adolescencie. In: Kolektív: *Učiteľská psychológia*. Bratislava: SPN, 1992.

ŠÚTOVEC, J. 1994. *Psychológia a pedagogika*. Martin: Osveta,1994. s.44–55. ISBN 80-219-0575-2.

ŠVEC, Š. a kol. 1998. *Metodológia vied o výchove- Kvantitatívno-scientické a kvalitatívno – humanitné prístupy*. Bratislava:Iris, 1998. s.304 ISBN 80-88778-73-5.

TAMÁŠOVÁ, V.2006. *Teória a prax rodinnej edukácie*. Bratislava: Sapientia, 2006, s.9. ISBN 80-89229-01-8.

TAVEL, P. (2004a). Otázka rozdielnosti prežívania zmyslu života. In: P. Halama, E. Klčovanská, M. Mráz (Eds.) *Logoterapia. Človek pri hľadaní seba samého–logoteoretický prístup*(s.119-129).Trnava:Katedra Psychológie FF TU.

TURČEK,K., *Psychopatologické a sociálno–patologické prejavy u detí a mládeže*. Bratislava: Iris, 1980. s.26-30. ISBN 80-89018-06-8.

VAŠEK, Š. *Špeciálno-pedagogická diagnostika*. Bratislava : vydavateľstvo SPN, 1991. 166 s. ISBN 80-08-00396-0.

- VÁROSS, M. 1970. *Úvod do axiológie*. Bratislava: Epona.
- ŽILÍNEK, M. 1997. *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava: IRIS, 1997. s. 189. ISBN 80-23-1353-X.

ZOZNAM POUŽITEJ ZAHRANIČNEJ LITERATÚRY A PRAMEŇOV

- A DORLING KINDERSLEY BOOK, London, 1990., preložila Dana Brenčíčová v spolupráci s Britským múzeom v Londýne. *Peniaze*. Fortuna Print, Bratislava, 1993. s. 10, 11. ISBN 80-7153-059-X.
- EYROVI LINDA a RICHARD, *Jak naučiť deti hodnotám*, preložil Dvořák, L. Praha: Portál, 2007. s. 9, 12, 14, 125. ISBN 978-80-7367-275-1.
- FRANKEN, W.K. 1967. *Value and valuation*. In: P. Edwards (Ed.) *Encyclopedia of Philosophy* (pp 229-32). New York: Macmillan.
- FRANKL, V.E. (1996a). *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta.
- FRANKL, V.E. (1997a). *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta.
- FRANKL, V.E. (1997b). *C v mých knihách není*. Brno: Cesta.
- GLUCHMAN, V. 1997. *Člověk a morálka*. Brno: Naklad. Doplněk, s. 19, 26.
- HARTMANN, N. 2002. *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia.
- HNILICA, K. 2000. Konflikt hodnot a kvalita života. *Československá psychologie*, XLIV, 5. 385-403.
- HYNIE, J. 1978. *Základy sexuologie I*. Praha: Universita Karlova, 1978.
- JANKOVSKÝ, J. 2003. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton.
- JUNG, C.G. 1995. *Člověk a duše*. Praha: Academia.
- KON.L.S. 1986. *Kapitoly z psychologie dospívání*. Praha: SPN, 1986. s. 97, 184. ISBN 80-968797-9-0.
- KŘIVOHLAVÝ, J. 2002. *Triáda naděje: Láska-krása-svědění*. In: Z. Gavlas (Ed).
- KURIC, J. a kol. 1986. *Ontogenetická psychologie*. Praha: SPN, 1986.

- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. *Vývojová psychologie*. Praha:Grada Publishing, 1998. s.144- 119, 338 - 344. ISBN 80-7169-195-X.
- LORENC, K. 1990. *8 smrtelných hříchů*. Praha: Pyramida,1990.
- LUKASOVÁ, E.S. 1998. *I tvoje utrpení má smysl*. Brno: Cesta.
- MACEK, P. 1999. *Adolescence*. Praha: Portál.
- MARTÍNEK, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Grada Publishing, a.s. Praha: 2009.s.136. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MASLOW, A.H. 1987. *Motivation and Personality*.(3rd ed.) New York: Harper and Row.
- MRÁZ, M. 2004. Hermeneutika východiskových pojmů logoterapii. Příspěvek přednesený na konferenci v Lubline.
- NYTROVÁ,O., PIKÁLKOVÁ,M., *Dialog mezi hodnotami aneb hodnoty vyřčené a hodnoty žité*. Praha: UK J.A. Komenského,2011. s.321. ISBN 978-80-7452-014-3.
- POPIELSKI, K. 1987. *Człowiek– pytanie otwarte*. Lublin: Redakcja wydawnictw KUL.
- PRÚCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 1998. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. s. 81, 82. ISBN 80-7178-252-1.
- PŘÍHODA, V. 1971. *Ontogeneze lidské psychiky I*. Praha: SPN, 1971. 462 s.
- PŘINOSILOVÁ, D. *Diagnostika ve speciální pedagogice*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. 178 s. ISBN 978-80-7315-157.
- RICKEN, F. 1995. *Obecná etika*. Praha: Oikúmené.
- RULLA, L.M. 1986. *Antropology of the Christian Vocation*. Rome: Gregorian University Press.
- RULLA, L.M. 1990. *Depth Psychology and Vocation. A Psycho – social Perspective*. Chicago: Loyola University Press.
- SAK,P.2000.*Proměny české mládeže*. Praha:Petrklíč, 2000.s.103. ISBN 80-7229-042-8.

SCHWARTZ, B. 1990. *The creation and destruction of value*. American Psychologist, 45, 7-15.

SVĚTLÝ, J. 1977. *Hodnoty a hodnocení*. Praha: SPN, 1977. 207 s.

ŠEBEK, M. 1990. *Neklidné děti a jejich výchova*. Praha: SPN, 1990. 128 s. ISBN 80-04-23643-X.

VAŠEK, Š. *Základy speciální pedagogiky*. Praha: Vysoká škola Jána Amosa Komenského v Praze, 2005. 142 s. ISBN 80-86723-13-6.

VÁGNEROVÁ, M. – ŠIMÁNKOVÁ, N. *Hodnocení a postoje učitelů a rodičů k dětem středního školního věku*. Čs. Psychol, 37, 1993, 1, s. 76-85.

VOJTÍK, V., MACHOVÁ, J., BŘICHÁČEK, V. 1990. *Poruchy vývoje dětí a mladistvých a jejich projevy v rodině a ve škole*. Praha: SPN, 1990. 152 s. ISBN 80-04-24650-8.

ZOZNAM ČASOPISECKEJ LITERATÚRY

DARÁK, M., KLEŠÍKOVÁ, E. 1995. Učiteľ a hodnotová orientácia žiakov základnej školy. In *Rodina a škola*, 1995, roč. 42, č. 9-10. s. 6-7.

KRATOCHVÍLOVÁ, E. 1994. Rodina v hodnotovom systéme detí a mládeže. In *Učiteľské noviny*, 1994, roč. 44, č. 43, s. 10.

POTOČÁROVÁ, M. 1994. *Hodnotová výchova v rodine*. Pedagogická revue, 46, 5-6, 221-226.

VAGOVIČOVÁ, O. ČERNÁ, Z. 1999. Hodnotová orientácia súčasnej mládeže. In *Rodina a škola*, 1999, roč. 47, č. 1 s. 12. ISSN 0231-6463.

ZELINOVÁ, M. 1998. Východiská pre metódy rozvíjania hodnotiaceho myslenia. In *Rodina a škola*, 1998, roč. 46, č. 4 s. 5.

ZUBALOVÁ, M. 1994. Postoj k životu, hodnotová orientácia a životné ciele mládeže Slovenskej republiky. In *Mládež a spoločnosť*, 1994, č. 2 s. 3-12.

ZOZNAM POUŽITÝCH SLOVNÍKOV

BOHUSLAV HLINKA, PAVEL RADOMĚRSKÝ, Peniaze celého sveta. Malá encyklopédia. Bratislava. Obzor, 1983, ISBN 735-21-85/6.

ĎURIČ, L.–BRATSKÁ, M., et al. *Pedagogická psychológia*. 1. vyd. V. zväzok [Terminologický a výkladový slovník]. Bratislava : vydavateľstvo SPN, 1997. 463 s. ISBN 80-08-02498-4.

FILOZOFICKÝ SLOVNÍK. 1976. Praha: Svoboda, 1976. s. 175–176.

PEDAGOGICKÁ PSYCHOLÓGIA. 1997. Bratislava: SPN, 1997. s. 463.

STRUČNÝ PSYCHOLOGICKÝ SLOVNÍK. 1987. Bratislava: Pravda, 1987. 075-036-87 SPS. s. 13, 66.

VAŠEK, Š. a kol. 1995. *Špeciálna pedagogika–terminologický a výkladový slovník*. Bratislava: SPN, 1995. 247 s. ISBN 80-08-00864-4.

IVANOVÁ–ŠALINGOVÁ, M., MANÍKOVÁ, Z. *Slovník cudzích slov*. Bratislava: SPN, 1983.

ZOZNAM OBRÁZKOV

Obr. č.1 – Staroveké mince

Obr. č.2 – Baťa, prelom hospodárskej krízy, 1932

ZOZNAM PRÍLOH

Príloha A - Dotazník „Hodnotovej orientácie, hodnoty bytia a dávania“

Príloha B - Dotazník „Preferencie hodnôt“

Príloha C – Žiadosť o spoluprácu s riaditeľkou ZŠ a s rodičmi detí

Príloha D – Zobrazenie starovekých mincí , bankoviek a platidiel

ZOZNAM TABULIEK

Tab.č.1 Preferencia hodnôt adolescentných detí na základe výchovy v rodine
(Sum= 22, rodina= 14, neúplná rodina= 2, ústav= 6)

Tab.č.2 Preferencia hodnôt adolescentných detí na základe výchovy v rodine
(Sum= 22, rodina= 14, neúplná rodina= 2, ústav= 6), aritmetický
priemer

Tab.č.3 Preferencia hodnôt adolescentných detí na základe výchovy v rodine
(Sum= 22, rodina= 14, neúplná rodina= 2, ústav= 6,)

ZOZNAM GRAFOV

Graf č.1– Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie podľa
pohlavia

Graf č.2– Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie podľa
výchovy (v rodine, v ústave, v neúplnej rodine).

Graf č.3– Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie
zamestnanosti rodičov

Graf č.4– Prieskumná vzorka respondentov, percentuálne rozdelenie
ukončeného vzdelania rodičov

Graf č.5- Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých
odpovedí na otázku č.1 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a
dávaní

Graf č.6 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých
odpovedí na otázku č.2 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a
dávaní

Graf č.7 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých
odpovedí na otázku č.3 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a
dávaní

Graf č.8 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých
odpovedí na otázku č.4 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a
dávaní

Graf č.9 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.5 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.10 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.6 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.11 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.7 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.12 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.8 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.13 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.9 v dotazníku: Hodnotovej orientácie, hodnôt bytia a dávania

Graf č.14 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.1 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.15 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.2 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.16 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.3 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.17 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.4 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.18 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.5 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.19 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.6 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.20 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.7 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.21 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.8 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

Graf č.22 - Prieskumná vzorka respondentov, rozdelenie podľa jednotlivých odpovedí na otázku č.9 v dotazníku : „ Preferencie hodnôt“

ZOZNAM SKRATIEK

HO - Hodnotová orientácia

OH - Okruh hodnôt

ZŠ – Základná škola

ŠZŠ – Špeciálna základná škola

DeD- Detský domov

CNS – centrálna nervová sústava

uč - učňovské

zák – základné

ch - chlapci

d – dievčatá

sum – sumarizácia, spolu

tzv. - takzvaný

a pod. – a podobne

a i. – a iné

s. – strana

porov. – porovnaj

N – nevhodné

BO – bez obmedzenia

M – s mierou

n. l. – nášho letopočtu

SRCHD – syndróm rizikového chovania detí

Vek: _____ **Pohlavie:** _____ **Trieda:** _____

1. Podľa teba, aké hodnoty majú tvoji rodičia:

- () **a/** zdravie, láska, sloboda
- () **b/** ja som im úplne „ukradnutá - ý“, ľahostajná - ý
- () **c/** práca a rodina
- () **d/** aby sme sa mali všetci radi
- () **e/** učia ma, aby som sa správal –a dobre, spravodlivo a čestne

2. Rodičom by sme mali byť najviac vd'ační za to , že:

- () **a/** vedú nás k učeniu
- () **b/** pestujú v deťoch cit pre umenie(výtvarné, hudobné, dramatické)
- () **c/** vychovávajú deti k zodpovednosti za svoje konanie (za to, čo spravia)
- () **d/** učia deti pracovať
- () **e/** učia deti vážiť si ľudí, ctíť si ich, mať ich rád

3. Štát sa má predovšetkým starať o:

- () **a/** aby sme sa mali dobre (mali dostatok peňazí na stravu, bývanie, a i.)
- () **b/** aby sme naše deti vychovávali k úcte, spravodlivosti a čestnosti
- () **c/** aby sme boli dostatočne vzdelaní
- () **d/** aby sme si vážili tradície a pamiatky (zvyky, sviatky, hrady, zámky),
- () **e/** aby sme namiesto agresívneho správania konali dobro

4. **Zorad' tieto hodnoty podľa dôležitosti v tvojom živote:**

- () **a/** spravodlivosť
- () **b/** zodpovednosť
- () **c/** česťnosť
- () **d/** konanie dobra
- () **e/** sloboda

5. **Čo vyjadruje pre teba hodnota „česťnosť“:**

- () **a/** neklamať
- () **b/** hovoriť vždy pravdu
- () **c/** pomáhať slabým, chorým, starým
- () **d/** nekradnúť
- () **e/** nepodvádzať

6. **Označ, čo je pre teba prvoradé:**

- () **a/** dobrí rodičia a šťastná rodina
- () **b/** priatelia
- () **c/** pocit istoty a bezpečia
- () **d/** vernosť a porozumenie
- () **e/** dobré medziľudské vzťahy (vedieť dobre vychádzať s ľuďmi)

7. **Ktoré z týchto hodnôt považuješ za prioritné:**

- () **a/** príroda, láska k zvieratám
- () **b/** zdravie
- () **c/** vierovyznanie
- () **d/** krása (výzor, postava)
- () **e/** láska

8. **Keby si učil svoje deti hodnote „dobra a konať dobro“, ktoré z týchto hodnôt by si ich naučil :**

- () **a/** učil by som ho „prežiť“ v dnešnom svete
- () **b/** učil by som ho pomáhať nezištne druhým
- () **c/** učil by som o spravodlivosti
- () **d/** učil by som ho zarábať veľa peňazí
- () **e/** naučil by som ho určitému životnému štandardu, úrovni, akú má pri
mne

9. **Do akej miery sa dokážeš obetovať v živote :**

- () **a/** darujem v škole desiatu svojmu sociálne slabšiemu spolužiakovi
- () **b/** staršej susedke každý deň nakúpim
- () **c/** požiadam rodičov, aby prispeli do detského domova šatstvom,
hračkami
- () **d/** odhovorím kamaráta, aby drogoval
- () **e/** vo svojej partii budem spravodlivým za každú cenu

Vek: _____ **Pohlavie:** _____ **Trieda:** _____

1. Čo je pre teba najviac dôležité, čo menej a čo najmenej :

- () **a** /peniaze
- () **b** /auto
- () **c** /pekný dom, byt
- () **d** /televízor, počítač, mobilný telefón, značkové oblečenie
- () **e** /dostatok jedla, pitia

2. Čo považuješ v rámci svojej realizácie v živote za dôležité :

- () **a** /mať úspech u opačného pohlavia
- () **b** /byť oblečený podľa najnovšej módy
- () **c** /byť úspešným v umení, v športe
- () **d** /dokonalá kariéra (škola, práca)
- () **e** /presadzovanie si svojich záľub (internet, sociálna sieť, hry v PC, aktuálna televízna relácia, partia kamarátov)

3. Čo by si v živote chcel dosiahnuť :

- () **a** /mať drahé, rýchle auto, motorku
- () **b** /vlastniť dom alebo byt
- () **c** /byť známym, úspešným vo svojom okolí
- () **d** / založiť si vlastnú rodinu a mať deti
- () **e** / mať veľa peňazí

4. Aké pocity máš zo svojej rodiny :

- () **a** /rodičia nemajú na mňa čas, musia zarábať peniaze, aby sme prežili
- () **b** /rodičia sa vždy hádali, kričali, mali sklony k alkoholizmu
- () **c** /rodičom na mne záleží, som pre nich prvoradý
- () **d** / o všetky menšie deti sa ja starám, rodičia sa im nevenujú
- () **e** /nikto ma nepočúva, na svoje problémy zostávam sám

5. Aké hodnoty uznávajú tvoji rodičia :

- () **a** /všetko riešia peniazmi
- () **b** / o svoje deti a rodinu sa nestarajú
- () **c** /nevedia svoju situáciu riešiť, lebo žijú v sociálnej biede
- () **d** / nehovoria mi pravdu, často mi klamú, tvrdia, že mi nechcú ubližovať
- () **e** / žijú „ z ruky, do úst“, výplata im nestačí

6. Učil ťa niekto v rodine slušnému správaniu :

- () **a** /rodičia
- () **b** /nie, nikto
- () **c** /matka
- () **d** /starí rodičia
- () **e** /súrodenci, strýko, teta, blízka rodina

7. Ako zareaguješ, ak ťa niekto neprávom obviní :

- () **a** /otočím sa a útočníka si nevšímam
- () **b** /pobijem sa
- () **c** /verbálne útočím, pokým to dotyčný vzdá
- () **d** /budem hájiť svoju česť argumentovaním
- () **e** /snažím sa reagovať úplne pokojne a vysvetliť útočníkovi, že sa mýli

8. Keby si mohol vyniknúť v nejakej oblasti, aká sféra záujmu by to bola :

- () **a** /v schopnosti zarobiť veľa peňazí
- () **b** /byť talentom: v umení (herec, spevák, maliar, sochár)
- () **c** /v športe
- () **d** /vo vedomostiach (byť múdry)
- () **e** /v ochrane a bránení bezbranného človeka

9. Ako najradšej tráviš svoj voľný čas :

- () **a** / prácou, ktorá prospieva sebe, druhým
- () **b** /vzdelávaním sa (škola, krúžky, internet)
- () **c** / venovaním sa svojim priateľom, rodine (rodičia, spolužiaci, kamaráti)
- () **d** / starostlivosťou o mladších súrodencov
- () **e** / navštevovaním kultúrnych podujatí (koncerty, kino, divadlo, výstavy)

PRÍLOHA C

Vážení rodičia!

Obraciam sa na Vás so žiadosťou o spoluprácu. V rámci prieskumu, ktorým zisťujem postoje a názory detí na hodnoty, peniaze a materiálne hodnoty života, by som Vás chcela poprosiť o povolenie zúčastniť sa vašim deťom tohto projektu. Dotazníky, ktoré deti vyplnia budú slúžiť k záverečnej práci a na žiadne iné účely nebudú použité. Oba dotazníky sa vyplnia anonymne s dôrazom na ochranu osobných údajov. Ak by vám táto prosba spôsobovala akékoľvek problémy, budem rešpektovať Váš názor a Vášmu dieťaťu tieto dotazníky nebudem predkladať.

Za pomoc a pochopenie Vám vopred ďakujem

Lívia Ščasná

Vážená pani riaditeľka, ctený pedagogický zbor,

Obraciam sa na Vás so žiadosťou o spoluprácu. V rámci prieskumu, ktorým zisťujem postoje a názory detí na hodnoty, peniaze a materiálne hodnoty života a zároveň by som Vás chcela poprosiť o povolenie zúčastniť sa žiakom 8. ročníka tohto projektu. Dotazníky, ktoré deti vyplnia budú slúžiť k záverečnej práci a na žiadne iné účely nebudú použité. Oba dotazníky sa vyplnia anonymne s dôrazom na ochranu osobných údajov. Ak by vám táto prosba spôsobovala akékoľvek problémy, budem rešpektovať Váš názor .

Za pomoc a pochopenie Vám vopred ďakujem

Lívia Ščasná

Prvé mince

**NÁSTROJE
NA RAZENIE MINCÍ**
Rímska minca zobrazujúca staroveké nástroje na raženie mincí: razidlo (hore), náková (v strede), kladivo (vpravo), kliešte (vľavo).

Znak vyrobený razidlom

1 statér

1/6 statéra

1/24 statéra

LÝDSKE MINCE Z ELEKTRA
Jednotkou hmotnosti pri vážení lýdskych peňazí bol statér, ktorý mal hmotnosť asi 14 g. Vydávali sa aj menšie mince. Niektoré boli také malé, že mali hodnotu iba 1/96 statéra! Každú hrudku kovu položili na nákovu a úderom kladiva narazili razidlo na hrudku. Keďže na nákovu bola vyrytá leva hlava ako emblém lýdskych kráľov, na všetkých týchto minciach (z roku 600 pred n. l.) je vyrazený tento znak.

Kária, asi 530 pred n. l.

Andros, asi 525 pred n. l.

Chios, asi 525 pred n. l.

Aigina, asi 540 pred n. l.

Atény, asi 540 pred n. l.

PRVÉ STRIEBORNÉ MINCE

Mýšlienka raží mince sa rozšírila zo západného Turecka do gréckeho sveta. V priebehu 100 rokov preniklo používanie mincí až do Talianska a Líbye. Obrázky na štyroch z týchto mincí sú znakmi miest, kde boli vyrazené: lev je znakom tureckej Kárie, váza znakom ostrova Andros, hlavoňec ostrova Chios a korytnačka Aiginy. Chrobák je znakom aténskeho úradníka. Mince holi uložené ako dar bohyni Artemis (vpravo) do základov jej chrámu v Efeze.

Mince sú kusky kovu, ktoré svojím tvarom a vzhľadom okamžite prezrádajú, že sú to peniaze. Najstaršie známe mince boli vyrobené v 7. storočí pred n. l. v Lýdii, v krajine, ktorú dnes nazývame Turecko. Lýdovia používali ako peniaze odvážené hrudky elektra (prírodnej zmesi zlata a striebra). Hrudky boli označené vzorom, ktorý potvrdzoval ich hmotnosť, a tým aj ich hodnotu pri platení. Takto označené kusky kovu už možno nazvať mincami a ich označovanie „razením“. Tvar mincí nebol dôležitý. Vyrazený znak bol osobnou pečatou osoby, ktorá sa zaručovala za hmotnosť mince. Lýdski králi razili na svoje mince leviu hlavu. Tento spôsob označovania sa veľmi osvedčil a čoskoro sa rozšíril do Európy. Hoci lýdsky objav bol prvý svojho druhu, podobné nápady štandardizovať rôzne typy kovových platidiel sa vyskytli aj inde: medené hrudky na juhu býv. ZSSR a v Taliansku, bronzové náradie a mušle v Číne, strieborné kruhy v Thajsku alebo zlaté a strieborné tyče v Japonsku.

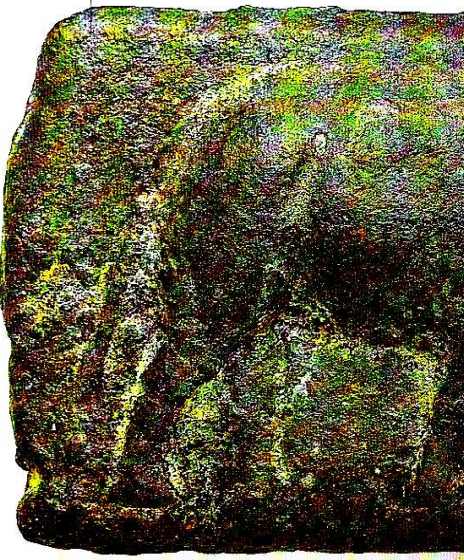
Grécke písmená

OSOBNÉ PEČATE

Grécke písmená na minci zo západného Turecka (vľavo) znamenajú „Som Fanésova pečat“. Obrázok na minci sa podobá gréckej pečati (hore), ktorá nesie meno svojho majiteľa Mandronaxa.

Označený ingot vyrobený z medi

PRÍLOHA E

PRÍLOHA F

Stříbrný půlšekel se dostal do řecké kolonie Tarasu (Tarenta) během kartáginské/punské dominace nad jižní Itálií (viz Hannibal). Punská měna byla na šekelu založena.

Mince vyražená při První židovské válce v roce 68 n.l. Na jedné straně je vyraženo „Šekel Izraele, rok 3“, na straně druhé „svatý Jeruzalém“.

Statér z Lýdie, 640 př. n. l., váha 4,71 g elektronu

v Číně vyrobili prvé papierové peniaze.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Meno autora :	Bc. Livia Ščasná
Odbor:	Špeciálna pedagogika - učiteľstvo
Forma štúdia:	kombinovaná
Názov práce:	„Postoje detí a mládeže k peniazom a materiálnym hodnotám“
Rok:	2012
Počet strán:	116
Celkový počet strán príloh:	10
Počet titulov slovenskej literatúry a prameňov:	39
Počet zahraničnej literatúry a prameňov:	38
Počet internetových zdrojov:	0
Miesto vzniku:	Nové Zámky
Vedúci práce:	Doc. PhDr. Kornel Čajka, CSc